

Tartu Ülikool

Filosoofiateaduskond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Arhiivinduse osakond

Kristel Tammik

Abielulahutused Eestis 1921–1936

Magistritöö

Juhendaja: PhD Aigi Rahi-Tamm

Tartu 2014

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
1. ABIELU LAHUTAMISE PÕHIMÕTTED EESTIS KAHE MAAILMASÕJA VAHEL	15
1.1 ABIELULAHUTUS EUROOPAS 20. SAJANDI ALGUSENI.....	15
1.2 ABIELU LAHUTAMISE KORD EESTI ALADEL LAHUTUSÕIGUSE SEKULARISEERIMISENI	17
1.3 ÜLEMINEK TSIVIILKORRAS LAHUTAMISELE 1923. AASTAL	20
1.4 1922. A ABIELUSEADUSE LAHUTAMISSÄTETE TAGAMAAD.....	23
2. ABIELULAHUTUSTE ULATUS JA PÕHINÄITAJAD 1921.–1936. AASTAL RIIGI STATISTIKA KESKBÜROO STATISTIKA PÕHJAL	32
2.1 LAHUTUSSTATISTIKA ÜLDISELOOMUSTUS.....	32
2.2 ABIELULAHUTUSTE ÜLDARV JA TRENDID.....	36
2.3 LAHUTATUTE ELUKOHT	42
2.4 LAHUTATUD ABIELUDE KESTUS	44
2.5 LAHUTATUTE VANUS JA VANUSEVAHE	46
2.6 LAHUTATUTE PEREKONNASEIS ENNE ABIELLUMIST	49
2.7 LASTE ARV LAHUTATUD ABIELUDES	51
2.8 LAHUTUSE SISSEANDJA	53
2.9 LAHUTATUTE KODAKONDSUS	54
2.10 ABIELULAHUTUSTE JAOTUMINE LAHUTUSOTSUSTE JURIIDILISTE ALUSTE JÄRGI.....	55
3. LAHUSELUST LAHUTUSENI: AJENDID JA TINGIMUSED TARTU-VÕRU RAHUKOGUS 1930. AASTAL JÕUSTUNUD LAHUTUSOTSUSTE NÄITEL	61
3.1 SÜÜPÕHISTE LAHUTUSTE ÜLEVAADE	62
3.2 VASTASTIKUSEL KOKKULEPPEL ALGATATUD LAHUTUSTE ÜLEVAADE	68
3.3 ÜHEPOOLSELT ALGATATUD, ENT SÜÜTA OTSUSTATUD LAHUTUSTE ÜLEVAADE.....	71
3.4 LAHUTATUTE KOOS- JA LAHUSELU KESTUS NING ISELOOM.....	73
3.5 LASTE OLEMASOLU JA ROLL LAHUTUSPROTSESSIS.....	75
3.6 LAHUTAJATE MAJANDUSLIK JA SOTSIAALNE STAATUS.....	77
3.7 KAS LAHUTADA OLI LIHTNE VÕI KEERULINE?	80
KOKKUVÕTE.....	86
LISAD	91
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	99
SUMMARY	106

Sissejuhatus

Abielu sõlmimine on olnud perekonna loomise ja seaduslike järglaste saamise traditsiooniline eeldus. Euroopas peeti abielu kuni 20. sajandini eelkõige avalikuks institutsiooniks, mille eesmärk oli tagada sotsiaalne kord ja stabiilsus. See ja teised abielu funktsioonid olid pikka aega tugevalt seotud abielu lahutamatus ideaaliga, mida toetasid nii religioossed, ühiskondlikud kui juriidilised normid.¹ Abielu, mis lõpeb ühe abikaasa surmaga, peeti perekonna aluseks ning selle loomise ainukeseks sotsiaalselt tunnustatud viisiks kuni 1950. aastateni. Sellise, 20. sajandi keskpaiga klassikalise määratluse järgi moodustavad perekonna kaks erinevast soost abielus täiskasvanut, kelle vahel eksisteerivad ühiskonna poolt aktsepteeritud seksuaalsuhted, kes kasvatavad bioloogilisi või adopteeritud lapsi ning omavad ühist eluaset ja majapidamist. 1960.–1970. aastatel alanud ulatuslikud demograafilised muutused, näiteks vabaabielude levik, sündimuse langus ja lahutumuse massiline tõus, pole Euroopas kulgenud küll ühetaoliselt, kuid on kaasa toonud uued peremudelid ning muutnud senist arusaama abielust. Ka kaasaegse perekonna definitsiooni loomine on muutunud tunduvalt keerulisemaks.² Eesti kuulub 21. sajandi alguses nende riikide hulka, kus abielus inimeste osakaal on madal, vabaabielude³ ning lahutuste suhteline esinemine aga kõrge.⁴ Kõigele eelnevale vaatamata – või just selle tõttu – on arutlused (vaba)abielude lagunemise ja uute peremudelite mõju kohta ühiskonna jätkusuutlikkusele aktuaalsed ka tänapäeval.

Käesolev magistritöö keskendub Eestis aastatel 1921–1936 lahutatud abielude uurimisele kui ühele osale eelkirjeldatud muutuste protsessis. Töö lähtekohaks on lahutumus kui demograafiline protsess, mille kasuaalne seostamine teiste ühiskondlike protsessidega pole kaasaja rahvastikuteaduse vaatenurgast õigustatud, kuid mis sellele vaatamata on tihedalt

¹ **Josef Ehmer.** Marriage. – The History of the European Family. Vol. 2, Family Life in the Long Nineteenth Century 1789–1913. Ed. by David I. Kertzer, Marzio Barbagli. New Haven; London: Yale University Press, 2002. Lk 284–286. **Massimo Livi-Bacci.** The Population of Europe: A History. Oxford; Malden, MA: Blackwell Publishers, 1999. Lk 99. **Roderick Phillips.** Putting Asunder: A History of Divorce in Western Society. New York: Cambridge University Press, 1988. Lk 1–84, 191–210.

² **Leeni Hansson.** Towards a Definition of the Family. – Spotlights on Contemporary Family Life. Familyplatform – Families in Europe, Vol 2. Lk 11–20.

³ **Kairi Kasearu.** Vaba kooselu Eestis ja Euroopas – kas eestlased eelistavad vaba kooselu Euroopale materiaalsetel põhjustel? – Eesti Euroopa võrdluses. Sotsiaalministeeriumi toimetised 2008, nr 3. Lk 19–34.

⁴ Vt Eurostati andmebaas:

[<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00013&plugin=1>] (seisuga 06.05.2014).

seotud riigis langetatavate poliitiliste, majandus- ja sotsiaalala puudutavate otsustega.⁵ Teisalt on abielu ja selle lahutamine nõ igapäeva- ja eraelu puudutav sündmus, mida käsitlemata ei ole mõeldav ühiskonna kui terviku igakülgne mõtestamine. Lahutamist on töös mõistatud kui laulatatud või registreeritud abielu juriidilist lõpetamist seaduses ettenähtud institutsiooni poolt, lahutumust aga kui abielulahutuste suhtelist sagedust. Kas ja kuidas abielu faktilisest lagunemisest selle ametliku lõpetamiseni jõutakse, oleneb paljudest õiguslikest, institutsionaalsetest, ühiskondlikest, majanduslikest jm asjaoludest.⁶ Ametlike lahutuste arv ei ühti seetõttu lagunenu abielude arvuga ning ka kirjanduses on eelnimetatud kahe nähtuse vahele piiri tõmbamine seetõttu elementaarne. Vabaabielude kiire levik on kaasa toonud olukorra, kus abiellumise ja lahutumuse kõrval vaadeldakse järjest enam kooselude tekke- ja lagunemisprotsessi ehk koosellumust ja koosellumuslagunemist.⁷

Lahutamise võimalikkus ja selle ulatus lähtub esmalt abiellumuskäitumisest. Käesoleva töö põhiosa vaatleb 1920. ja 1930. aastaid, mida võib pidada Euroopa abiellumustüübi ning demograafilise ülemineku lõpuperioodiks Eestis.⁸ Arusaam Euroopa abiellumustüübist põhineb John Hajnali teorial,⁹ mille kohaselt on alates 17. sajandi lõpust Peterburi-Trieste¹⁰ joonest ehk nn Hajnali liinist lääne pool elavate rahvaste seas märgatav senisest erinev abiellumuskäitumine, mis avaldus eelkõige abiellumisea tõusus ning vallalisuse kasvus. Hajnali liinist ida poole jäävale abiellumustüübile on iseloomulik esimesest madalam abiellumisiga ning tunduvalt väiksem vallaliseks jääva elanikkonna suhtarv.¹¹ Laiemast demograafilisest aspektist oli Euroopa abiellumustüübi levik esimene märk rahvastikutaaste¹² muutumisest ning traditsioonilise taastetüübi¹³ asendumisest modernse tüübiga. Esimest

⁵ **Kärt Jänes-Kapp, Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest. Tallinn: Koolibri, 2005. Lk 5, 9–19.

⁶ **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 314–315.

⁷ **Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Eesti põlvkondlik rahvastikuareng. Tallinn: Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus, 2002. Lk 112.

⁸ **Kärt Jänes-Kapp, Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest, lk 41.

⁹ **John Hajnal.** European Marriage Patterns in Perspective. – Population in History. Essays in Historical Demography. Ed. by David Victor Glass, David Edward Charles Eversley. London: Arnold, 1965.

¹⁰ Linn tänapäeva Itaalias, Aadria mere põhjarannikul.

¹¹ Hajnali teooria, selle tõlgendamise ja kriitika kohta vt Marriage and the Family in Eurasia: Perspectives on the Hajnal Hypothesis. Ed. by Theo Engelen, Arthur P. Wolf. Amsterdam: Aksant Academic Publishers, 2005.

¹² Põlvkondade vahetumise kaudu toimuv rahvastiku järjepidevuse aluseks oleva pidev uuenemine. **Kärt Jänes-Kapp, Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest, lk 76.

¹³ Rahvastikuprotsesside vaheliste püsivate ja seaduspärase seoste kogum, mille kaudu toimib rahvastikutaaste. Samas, 77.

nendest iseloomustab täielik abielulusis, abiellumise küllalt varane noorus, sündimuskontrolli puudumine, kõrge sündivus ning surevus, teist aga senisest kõrgem abiellumisvanus, vallalisuse kasv, sündimuskontrolli levimine, elulemuse¹⁴ tõus. Taastetüüpide vahetumine toimub demograafilise ülemineku käigus, mis Eestis jäi vahemikku 1850–1940, ning tõi kaasa palju laiemad ühiskondlikud muutused kui pelgalt rahvastikutaaste teisenemine: protsessi poolt mõjutatud või põhjustatud ilmingutena on nimetatud nähtusi ränderevolutsioonist kuni individualiseerumise ja globaliseerumiseni välja. Traditsioonilise taastetüübi aegses perekonnakäitumises ei oma abielulahutus pea mingit rolli, kuna abielu lõppes reeglina ühe poole surma ja teise poole lesestumisega. Euroopa abiellumustüübi levides, eriti demograafilise ülemineku ajal, hakkas sagenema ka lahutumus, kuigi esialgu jäi see veel marginaalseks. Märgatavalt, kohati lausa vastandlikuks, muutusid lesestamise ja lahutamise omavahelised proportsioonid alles nn teise demograafilise ülemineku käigus 20. sajandi teisel poolel.¹⁵ Ka Eestis saavutas lahutumus eriti kõrge ulatuse just sellel perioodil.¹⁶

Eesmärk ja meetod

Käesoleva magistritöö peaesmärk on analüüsida Eestis aastatel 1921–1936 lahutatud abielusid, eelkõige lahutuse saamise tingimusi ja protsessi, nende ulatust ja lahutatud abieludele ning lahutamisele iseloomulikke jooni. Põgusalt leiab käsitlemist ka ametlike lahutuste ning abielus olnud, ent lahus elanud abielupaaride suhtelise vahekorra, st abielupaaride kooselu lagunemise laiem ulatus. Ajaraam, millele töös on keskendutud, lähtub teemakohase ametliku statistilise andmestiku olemasolust. Nimelt on abielulahutuste statistikat avaldatud ainult aastate 1921–1936 kohta. Varasema perioodi osas seda siinkirjutajale teadaolevalt koostatud ei ole; hilisemaid ametlikke andmeid, mis kajastaksid perioodi 1937. a kuni II maailmasõja lõpuni, pole samuti õnnestunud leida ei kirjandusest, mh Statistikaameti väljaannetest, andmebaasist,¹⁷ ega arhiiviallikatest.

¹⁴ Näitaja, mis kajastab ellujäänute ehk elulejate arvu põlvkonnas mingi kindla vanuseni jõudmisel. Samas, lk 75.

¹⁵ **Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Eesti põlvkondlik rahvastikuareng. lk 30–35, 40. **Kärt Jänes-Kapp, Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest, lk 22–34, 41.

¹⁶ Vt Statistikaameti andmebaasi: [http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=RV047&ti=ABIELUD+JA+LAHUTUSED&path=../Database/Rahvastik/01Rahvastikunaitajad_ja_koosseis/02Demograafilised_pehinaitajad/&lang=2] (seisuga 11.05.2014).

¹⁷ Vt samas (seisuga 11.05.2014).

Kuna omaaegset statistikat koostati ühe kalendriaasta lõikes lahutatud abielude, vähesemal määral rahvaloendustel kindlaks tehtud perekonnaseisu andmete põhjal, tugineb käesolev töö lahutumuse arengu käsitlemisel aastapõhisele loogikale. Abielude lahutamist on uuritud kahest erinevast tasandist lähtuvalt: institutsionaalne ja seadusandlik raamistik ning väljund. Nende tahkude avamiseks on kasutatud võrdlevat analüüsi ning allikakriitikat. Tuginedes lahutumusele kui rahvastikunähtusele, pole selle olemuslikke põhjuseid otsitud muudest ühiskondlikest protsessidest. Samas on nii lahutumuse kui abielulahutuste uurimisel keskesele kohale seatud just erinevate, omavahel seotud õiguslike, institutsionaalsete, majanduslike, demograafiliste jm aspektide ning võimalike mõjutegurite analüüs, nagu lahutusajaloo alases kirjanduses tavaks. Esmalt, lahutamise õiguslikke põhimõtteid ja ühiskondlikku konteksti avava taustinfona on möödapääsmatu käsitleda antud perioodi lahutamist võimaldavate seadusesätete olemust, mida õigusteadlased T. Göttig, L. Hallik ja T. Uusen-Nacke on antud teemal põgusalt peatudes nimetanud suhteliselt uuenduslikuks.¹⁸ Eeltoodud väite paikapidavuse hindamist ja avamist võimaldab Lääne-Euroopas samal perioodil aset leidnud seadusandlike arengute kõrvutamine Eesti vastavate näitajatega, samas kui seadusesätete vastuvõtmisel tõusnud olulisemate probleemiasetuste taastamine¹⁹ aitab seletada seda, miks seadus siin just sellisel kujul vastu võeti. Seejärel, enne omaaegse ametliku statistika andmete mõtestamist, on oluline selle usaldusväärsuse ja uurimisvõimaluste väljaselgitamine. Selleks pööratakse töös tähelepanu statistika kogumisprotsessile, statistilise valimi esinduslikkusele ning valimi ankeetlehtede täidetusele. Hinnatakse ka näitajate koosseisu hulka ja asjakohasust ning seoseid teiste näitajate ning ülejäänud ametliku statistikaga. Andmestiku usaldusväärsust võimaldab osaliselt kontrollida ka selle kõrvutamine abielulahutuse kohtutoimikutest ilmneva samalaadse teabega. Viimaks, mõistmaks paremini seda, millised olid need abielud, mis lahutati, ja kuidas need lahutati, tõlgendatakse ametliku statistika näitajaid (mh arvesse võttes selle usaldusväärsust) ning analüüsitakse kohtutoimikutest ilmnevaid ühisjooni, keskendudes seejuures lahutuste ajendite, kooselude lagunemise aja ning lahutusprotsessi kulgemist kajastavatele kirjeldustele. Kohtutoimikute puhul on märkimisväärne eelkõige lahutajatepoolsete personaalsete aspektide käsitlemise

¹⁸ **Triin Göttig, Liis Hallik, Triin Uusen-Nacke.** Abielulahutuse õiguslik regulatsioon Eestis. Võrdlus Euroopa perekonnaõiguse printsiipidega abielu lahutamise ja lahutatud abikaasa ülalpidamise kohta. – *Juridica* 2006, nr 4. Lk 245.

¹⁹ Sama teema kohta 20. sajandi alguse Skandinaaviamaades vt **Nathalie Le Bouteillec, Zara Bersbo, Patrick Festy.** Freedom to Divorce or Protection of Marriage? The Divorce Laws in Denmark, Norway, and Sweden in the Early Twentieth Century. – *Jornal of Family History* 2011, Vol. 36, No. 2. Lk 191–209.

võimalus ning statistikast ilmneva pildi sügavam selgitamine. Kuna teise ja kolmanda astme toimikud võimaldavad käsitleda ainult ühte, kõige problemaatilisemat osa lahutustest, on uuritud esimese astme kohtu toimikuid. Analüüs põhineb ühele neljast, täpsemalt Tartu-Võru rahukogus langetatud, 1930. a jõustunud kaasustele. 1930. a on uurimisobjektiks valitud seetõttu, et see jääb vaadeldava perioodi osas aega, mil esialgsed raskused tsiviillahutusele üleminekul peaksid olema lõppenud ning võimalikud 1930. aastate alguse majanduskriisi ulatuslikumad mõjud veel ilmnemata,²⁰ Tartu-Võru rahukogu aga seetõttu, et 1934. a rahvaloenduse järgi oli selle kohtupiirkonna linna- ja maaelanikkonna suhe väga lähedane vastava üleriigilise näitajaga.²¹ Oluline on meeles pidada, et kohtumaterjalide põhjal tehtavaid järeldusi tuleb allikmaterjali piiratud valimi tõttu teha põhjalikult kaalutledes. Utreerides võib öelda, et erinevaid lahutusi oli sama palju kui kohtutes lahendatud lahutusotsuseid. Ühe aasta jooksul ühes kohtupiirkonnas lahendatud kaasuste lahkamist ei saa seega tõlgendada kui lõplikku ja ammendavat käsitlust kogu töös vaadeldava perioodi ning territooriumi ulatuses. Siiski võimaldab toimikute analüüs ning nendes ilmnevate ühisjoonte esiletoomine selgitada ja täpsustada nii lahutussätete tõlgendamist kui statistilist andmestikku. Laiema võrdluskonteksti saamiseks on siinsele lahutumusele ja lahutatud abieludele iseloomulikku kõrvutatud kirjanduses enim käsitlemist leidnud seisukohtadega (seaduspärasused, teooriad, iseloomulikud jooned, mõjutegurid) Lääne-Euroopa kohta, kuhu Eesti oma demograafilise arengu poolest kuulus ning kultuuriliselt ja poliitiliselt orienteerus. Kuna mahukast lahutusalasest kirjandusest ilmneb abielulahutustele iseloomulike joonte suhteline relatiivsus, on käesolevas töös arvesse võetud nende võimalikku muutuvust ajas ja ruumis. See tähendab, et varasema uurimistöö tulemusi on kasutatud võrdlusbaasi ja konteksti loova materjalina Eestis lahutatud abielude paremaks mõtestamiseks, kuid nendes väljendatud seisukohti ning paikapidavust pole automaatselt üle kantud siinsetele oludele.

Uurimisseis ja historiograafia

Abielulahutusega (ning alates 20. sajandi lõpust ka vabaabielude lagunemisega) seonduv on kaasaegsel teadusmaastikul kujunenud oluliseks uurimisteenaks demograafidele, sotsioloogidele, psühholoogidele jt. Samas tuleb tõdeda, et suurem osa vastavateemalistest

²⁰ Maa- ja linnarahvastiku lahutumuse erisuste kohta vt pt 2.3.

²¹ Elanike arvu elukoha järgi 1934. a rahvaloendusel vt Rahvastikuprobleeme Eestis: II rahvaloenduse tulemusi. Vihik IV. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1937. Lk 2. Rahukogude kohtupiirkondade kohta vt täpsemalt sissejuhatuse allikate osast.

käsitlustest tegelevad kaasaja problemaatikaga ning lahutamise pikema ajaloolise perspektiivi analüüs on jäänud pigem tagaplaanile.

Tänapäevased lahutuselased uurimused keskenduvad peamiselt lahutusele eelnevate või sellega kaasnevate asjaolude kindlakstegemisele ja mõtestamisele konkreetsetes ajas ja ruumis, vaadeldes peamiselt abielu, abikaasade ja lastega seotud aspekte või iseloomulikke jooni, mida tihti käsitletakse kui mõjufaktoreid. Uuritakse näiteks lahutajate majanduslikku staatust, lahutavate naiste sissetulekut, lahutatute haridustaset, abielueelset kooselu, laste olemasolu, lahutusega kaasnevat depressiooni, varasemate kooselude olemasolu jne.²² Üksikuid sarnaseid käsitlusi on koostatud ka Eesti kohta.²³ Kuna eelnimetatud uurimused ei hõlma reeglina perioodi enne nn teist demograafilist üleminekut, pole need kasutatavad otsese võrdlusmaterjalina 1920. ja 1930. aastate kohta.

Abielulahutuste ajalugu uurides on kõigepealt need käsitlused, mis avavad rahvastiku- ja perekonnaloo temaatika laiemat tausta.²⁴ Olulise suuna nende hulgas moodustavad sotsioloogilised käsitlused, mille hulgas võib üheks enim tsiteeritud autoriks pidada William J. Goode't.²⁵ Lahutumuse massilist tõusu on sotsioloogias tihti seletatud ühiskonna liberaliseerumise ja individualiseerumise²⁶ või industrialiseerumisega,²⁷ välja on toodud teisenemisi peresuhete ja indiviidi tasandil.²⁸ Sellised tõlgendused ei ühti tihti eelpool

²² Ülevaate saamiseks vt nt **L. K. White**. Determinants of Divorce – A Review of Research in the Eighties. – *Journal of Marriage and the Family* 1990, Vol. 52, No. 4. Lk 904–912. **Torkild Lyngstad, Marika Jalovaara**. A Review of the Antecedents of Union Dissolution. – *Demographic Research* 2010, Vol. 23. Lk 257–292. **Paul R. Amato**. Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments. – *Journal of Marriage and Family* 2010, Vol. 72, No. 3. Lk 650–666.

²³ **Kadri Aas**. Lahutuse põlvkondadevahelise edasikandumise mehhanismid. Magistritöö. Juhendaja Liina-Mai Toeding. TÜ sotsisotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond. Tartu, 2003. **Kadri Rootalu**. The Effect of Education on Divorce Risk in Estonia. – *Trames: A Journal of Education and Social Sciences* 2010. Vol 14 (64/59), No 1. Lk 21–33. **Kadi Sikk**. Lahutumus Eestis 1959–1993: Euroopa riikide ja Eesti võrdlusuuring. Bakalaureusetöö. Juhendaja Andres Vikat. TÜ geograafia instituut. Tartu, 1995.

²⁴ Nt **Massimo Livi-Bacci**. A Consise History of World Population. **Franz Rothenbacher**. The European Population: 1850–1945. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 2002. The History of the European Family. Vol. 1, Family Life in the Early Modern Times 1500–1789. Ed. by David I. Kertzer, Marzio Barbagli. New Haven; London: Yale University Press, 2001. The History of the European Family, vol. 2. The History of the European Family. Vol. 3, Family Life in the Twentieth Century. Ed. by David I. Kertzer, Marzio Barbagli. New Haven; London: Yale University Press, 2003. **Kärt Jänes-Kapp, Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma**. Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest.

²⁵ **William J. Goode**. Economic Factors and Marital Stability. – *American Sociological Review* 1951, Vol. 16, No. 6. Lk. 802–812. **William J. Goode**. Marital Satisfaction and Instability: Cross-Cultural Class Analysis of Divorce Rates. – *International Social Science Journal* 1962, Vol. 14, No. 3. Lk 207–526. **William J. Goode**. *World Revolution of Family Patterns*. New York: Free Press, 1970.

²⁶ **Anthony Giddens**. *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Combridge: Polity Press, 1992. **Ulrich Beck**. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage, 1992.

²⁷ **William J. Goode**. *World Revolution of Family Patterns*.

²⁸ **Ernest W. Burgess**. *The Family: From Traditional to Companionship*. New York: Van Nosrand Reinhold,

nimetatud demograafilise lähenemisega, mille kohaselt tuleb rahvastikuarengut mõista eraldi sotsiaalsüsteemina ning selles ilmnevate protsesside põhjuslik seostamine sotsiaalsete, majanduslike või psühholoogiliste muutustega, nagu tööstuslik pööre, linnastumine, hariduse levik, individualiseerumine, pole õigustatud.²⁹

Eesti tuntuimaks ajaloolise demograafia uurijaks võib pidada Heldur Pallit,³⁰ kes keskendus oma töödes 17. ja 18. sajandi, st traditsioonilise taastetüübi aegse elanikkonna uurimisele. Erinevaid rahvastiku- ja perekonnaajalugu ja sellega seonduvaid protsesse on käsitlenud ka teised ajaloolased,³¹ demograafid jt.³² Nende töödes on mõnikord käsitlemist leidnud ka abielulahutused, kuid võrreldes perekonnaloo teiste tahkudega (nt abiellumus, sündivus, ränne, perekondade suurus ja struktuur jne) siiski tunduvalt vähesemal määral. Siinkohal on oluline märkida, et käsitlused,³³ mis on koostatud Statistikaameti andmete põhjal enne 2013. a lõppu, on aastate 1934–1936 osas eksitavad, kuna siinkirjutaja kirjavahetusest Statistikaametiga selgus, et andmebaasi sisestatu oli ametlikult lahutatud abielude arvust mõnevõrra madalam.³⁴ Viimase aja demograafilistest käsitlustest tuleks esile tõsta K. Katuse, A. Puuri ja A. Põldmaa põhjalikku, üleriigilisel küsitlusuuringul põhinevat ning rahvastiku elukarjääri kõiki olulisi etappe vaatlevat analüüsi Eesti rahvastikuarengust 20. sajandil.³⁵ mis abielulahutuste asemel analüüsib just kooselulagunemist. Kuna uuringus osalenud isikute varaseim sünniaasta oli 1924 ning lähtuti põlvkondlikkuse printsibist, ei kattu selle käsitluse ajaraam käesolevas töös vaatluse all oleva perioodi ega meetodiga.

Abielulahutuste ajalugu analüüsivate käsitluste maht on võrreldes kogu ülejäänud lahutuslase kirjandusega suhteliselt väike. Lääne kultuuriruumi puudutavatest ülevaadetest on

1971.

²⁹ **Kärt Jänes-Kapp, Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest, lk 9–19.

³⁰ **Heldur Palli.** Lääne-Eesti rahvastiku struktuur ja taastootmine. Tallinn: Eesti Raamat, 1984. **Heldur Palli.** Otepää rahvastik aastail 1719–1799. Tallinn: Eesti Raamat, 1988. **Heldur Palli.** Eesti rahvastiku ajaloo lühiülevaade. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 1998 jt.

³¹ Nt **Veiko Berendsen, Margus Maiste.** Esimene ülevenemaaline rahvaloendus Tartus 28. jaanuaril 1897. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1999. **Raimo Pullat.** Eesti linnarahvastik 18. sajandil. Tallinn: Olion, 1992. **Sulev, Vahre.** Eestimaa talurahvas hingeloenduse andmeil (1782–1858). Tallinn: Eesti Raamat, 1973.

³² Nt **Enne-Margit Tiit.** Eesti rahvastik: viis põlvkonda ja kümme loendust. Tallinn: Statistikaamet, 2011. **Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Population-related Policies in Estonia in the 20th Century: Stages and Turning Points. Tallinn: Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus, 2005. **Mare Ainsar.** Eesti rahvastik Taani hindamisraamatust tänapäevani. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1997.

³³ Nt **Helen Anijalg.** Eesti rahvastikusündmustest üheksa kümnendi jooksul. – Eesti Statistika Kvartalikirj 2012, nr 3. Lk 109–115.

³⁴ Vastavalt 657 vs 908 1934. aastal, 728 vs 1003 1935. aastal ja 674 vs 939 1936. aastal.

³⁵ **Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Eesti põlvkondlik rahvastikuareng.

olulisim 1988. aastal ilmunud Roderick Phillipsi uurimus,³⁶ millest on välja antud ka lühendatud populaarteaduslik käsitlus.³⁷ Kuigi teosed on ilmunud tänaseks juba veerandsada aastat tagasi, on need siiani jäänud enimkasutatud standardülevaadeteks. R. Phillips leiab, et lahutamise ajalugu on suhteliselt vähe uuritud seetõttu, et pikka aega oli tegu äärmiselt haruldase nähtusega. Ta nendib, et olemasoleva andmestiku iseloomu tõttu on abieluprobleemide ning abielude lagunemise uurimine komplitseeritud.³⁸ Oma käsitluses analüüsib R. Phillips abielulahutamist erinevaid ideoloogilisi, õiguslikke, religioosseid, institutsionaalseid, sotsiaalmajanduslikke, demograafilisi jt aspekte arvesse võttes. Samas ei püüa ta eelnimetatud nähtusi vaadelda eraldiseisvate või kõikehõlmavatena, vaid rõhutab nende omavahelist seotust. Just erinevate mõjutegurite komplekssus ning keerukus on tema hinnangul põhjuseks, miks katsed teha kindlaks ammendavaid ja universaalseid põhjuseid, mis nn lahutamishiskonna tekkeni viisid, ei ole üheselt mõistetavate tulemusteni jõudnud. Tema sõnul ei näi eksisteerivat ühtegi tegurit, mis üksikuna või kombinatsioonis teistega oleks selleks ilmtingimata vajalik või ammendav.³⁹

Olulise osa lahutusajaloo alastest käsitlustest moodustavad uurimused, mis keskenduvad mõnele konkreetsele riigile ja perioodile.⁴⁰ Nii ülevaatlikes teostes kui ka eraldiseisva uurimisobjektina on suurt tähelepanu pööratud lahutusalsele seadusandlusele. Kuna historiograafias on levinud seisukoht, et oma aja liberaalseim perekonnaseadusandlus, mh lahutusseadus kehtis Skandinaaviamaades, ning ka iseseisvunud Eesti Vabariigis sätestatud lahutamist reguleeriva seaduse vastuvõtmisel toodi eeskujuks just neid riike, on käesoleva töö seisukohalt olulisimad just Rootsit, Taanit ja Norrat puudutavad uurimused.⁴¹ Märkimisväärne on, et kaasaja mõjufaktoreid käsitlevate uuringute eeskujul on analoogseid

³⁶ **Roderick Phillips** Putting Asunder.

³⁷ **Roderick Phillips**. Untying the Knot: a Short History of Divorce. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

³⁸ **Roderick Phillips**. Putting Asunder, lk xiii–xiv.

³⁹ Samas, lk 588, 630–634

⁴⁰ **Lawrence Stone**. Road to Divorce: England 1530–1987. Oxford: Oxford University Press, 1995. **Lawrence Stone**. Uncertain Unions, and, Broken Lives: Marriage and Divorce in England, 1660–1857. Oxford: Oxford University Press, 1995. **Gail Savage**. They Would if They Could: Class, Gender, and Popular Representation of English Divorce Litigation, 1858–1908. – Journal of Family History 2011, Vol. 36, No. 2. Lk 173–190.

⁴¹ **Natalie Le Bouteillec, Zara Bersbo, Patrick Festy**. Freedom to Divorce or Protection of Marriage? **Anne Hoffman Larsen**. A Comparative Analysis of Divorce Law of England and Denmark. Thesis: CLM/MA in LSP. Supervisor Bente Jacobsen. English Department of the Aarhus School of Business, 2010. [http://www.google.ee/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CDEQFjAC&url=http%3A%2F%2Fpure.au.dk%2Fportal%2Ffiles%2F13482%2FSpeciale_CLM-engelsk_A_Comparative_Analysis_of_the_Divorce_Law_in_England_and_Denmark_Anne_Hofmann_Larsen.docx&ei=g7toU8XKGc6EyAPF44HYDg&usq=AFQjCNFI40Zi7v0sPT8HBqWK5H8GVt3GUQJ] (06.05.2014)

analüüse läbi viidud ka 20. sajandi esimese poole ja veelgi varasema aja kohta.⁴² Nendest ilmneb, et ajalooliselt on abielulahutusi iseloomustavatele joontele või mõjuteguritele omane nende suhteline relatiivsus ja muutuvus nii ajas kui ruumis.⁴³ See tähendab, et kindlal territooriumil, teatud ajaperioodil tuvastatud ei saa automaatselt üle kanda sama territooriumi varasemale või hilisemale perioodile või mõnele teisele riigile.

Allikad

Töö tugineb kolmele peamisele allikagrupile: lahutuslane seadusandlus, statistika ja kohtutoimikud.

Seadusandlikku poolt kajastavat allikmaterjali võib abielulahutuste uurimisel pidada üheks esmaseks lähtepunktiks. Ühest küljest on see historiograafias olnud eraldi uurimisobjekt, teisalt aga oluline tausta avav materjal abielulahutuste edasisel analüüsil. Siinkohal on tuleb rõhutada, et seaduste puhul on tegu normatiivsete dokumentidega, mis ei kirjelda üks-üheselt nende rakendumist ega järgimist, kuid mis koos õigusaktide vastuvõtmist puudutava materjali uurimisega võimaldab käsitleda ka seda, miks vaadeldav(ad) seadus(ed) just sellisel kujul vastu võeti. Käesoleva töö kontekstis on selle allikagrupi puhul kesksel kohal 1922. a Abieluseadus⁴⁴ ning Abieluasjade kohtupidamise kord;⁴⁵ olulised on ka seaduse menetlemisel Riigikogus väljendatud seisukohad,⁴⁶ seadus- ja alternatiivsed eelnõud ning

⁴² **Tomas Cvreck.** Marital Disruptions and their Economic and Social Correlates, 1860–1948. – Journal of Family History 2011, Vol. 36, No. 2. Lk 142–158. **Tineke Fokkema, Aart C. Liefbroer.** Employment and Divorce Among Dutch Women Born Between 1903 and 1937. – The History of the Family 2004, Vol. 9, No 4. Lk 425–442. **Matthijs Kalmijn, Sofie Vanassche, Koenraad Matthijs.** Divorce and Social Class During the Early Stages of the Divorce Revolution: Evidence From Flanders and the Neatherlands. – Journal of Family History 2011, Vol. 36, No. 2. Lk 159–172. **Koen Matthijs, Anneleen Baerts, Bart Van de Putte.** Determinants of Divorce in Nineteenth-Century Flanders. – Journal of Family History 2008, Vol. 33, No. 3. Lk 239–261. **Glenn Sandström.** Socio-economic Determinants of Divorce in Early Twentieth-Century Sweden. – The History of the Family 2011, Vol. 16, No. 3. Lk 292–307. Determinants of Divorce in Nineteenth-Century Flanders. – Journal of Family History 2008, Vol. 33, No. 3. Lk 239–261. **Per Simonsson, Glenn Sandström.** Ready, Willing, and Able to Divorce: An Economic and Cultural History of Divorce in Twentieth-Century Sweden. – Journal of Family History 2011, Vol. 36, No 2. Lk 210–229.

⁴³ Vt eriti **Sandström.** Socio-economic Determinants of Divorce in Early Twentieth-Century Sweden, lk 304.

⁴⁴ Abielu seadus, Riigi Teataja (edaspidi RT) 1922, 138, 88. Kuigi seadus jõustus alates 1. maist 1923, on seda siin ja edaspidi nimetatud 1922. a Abieluseaduseks just vastuvõtmise aega silmas pidades. Samast põhimõttest on lähtunud ka õigusteadlased. Vt **Triin Göttig, Liis Hallik, Triin Uusen-Nacke.** Abielulahutuse õiguslik regulatsioon Eestis, lk 245.

⁴⁵ Abielu asjade kohtupidamise kord. RT 1923, 33/34, 22.

⁴⁶ I Riigikogu: VIII istungjärk: [12. september–19. detsember 1922]: protokollid nr. 143–184. Tallinn: Riigikogu, 1922. Vt ka ERA.80.1.3550. ERA.80.1.361. ERA.80.1.366. ERA.80.1.367. ERA.80.1.375. ERA.80.1.478.

nende seletuskirjad.⁴⁷

Teise olulise allikmaterjalikogumi moodustab 1921. a loodud ja Eesti riiklikule statistikakorraldusele aluse pannud Riigi Statistika Keskbüroo andmestik. Statistika Keskbüroo tegevusele on seni antud väga positiivseid hinnanguid,⁴⁸ kusjuures demograafid on Eestis peale iseseisvumist loodud rahvastikualast teabesüsteemi hinnanud tolle aja üheks täiuslikumaks.⁴⁹ Omaaegset ametlikku statistikat avaldati kuukirjas *Eesti Statistika*, spetsiaalsetes, näiteks rahvaloenduse tulemuste publitseerimiseks mõeldud eriväljaannetes või ülevaatlikes kogumikes. Lahutusstatistika, mis moodustab eelnevast vaid ühe väga väikese osa, jaguneb kahte suuremasse gruppi. Esiteks, lahutumust kui protsessi vaadelda võimaldav 1922. ja 1934. a rahvaloendustel elanike perekonnaseisu kohta kogutud teave, mis annab ülevaate lahutatud isikutest haldusüksuste ning vanusgruppide kaupa. Põhiandmed lahutatute suhtarvu ning maa- ja linnaelanike vahel jaotumise osas on väljaannetes ära toodud ka 1881. ja 1897. a rahvaloenduse kohta.⁵⁰ Teise grupi moodustab iga-aastane lahutuste üldarvu ja põhiandmeid käsitlev statistika, mida avaldati perioodi kohta 1921. a juulist kuni 1936. a lõpuni.⁵¹ Näitajad, mida käsitleti, püsisid üpriski stabiilsed kogu vaadeldava ajavahemiku jooksul. Vaatluse all olid: lahutuste arv, lahutatu elukoht (linn vs maa), kodakondsus, lahutatute vanus ja vanusevahe, perekonnaseis enne abiellumist, lahutatud abielu kestus, laste arv lahutatud abielus, lahutuse nõudja, lahutuse andmise seaduslik alus. Kuna ametliku statistika usaldusväärsuse hindamine on üks töö eesmäärke, on andmestiku kogumise protsessi, selle representatiivsust ja üksikute kriteeriumide tõlgendamise kitsaskohti käsitletud pikemalt eraldi peatükis (vt pt 2).

Kolmanda põhilise allikate grupi moodustavad esimese astme kohtutoimikud. Abielulahutuste asjades tekkisid need rahukogudes,⁵² hilisema nimetusega

⁴⁷ ERA.80.1.806. ERA.80.1.2148. ERA.76.2.80.

⁴⁸ **Ene-Margit Tiit.** Eesti rahvastik, lk 27–41. **Toomas Karjahärm.** Oleviku minevikud. Ajaloolase käsiraamat. Tallinn: Argo, 2010. Lk 120–121, 124.

⁴⁹ **Jänes-Kapp, Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest, lk 5.

⁵⁰ 1922. a üldrahvalugemise andmed. Vihik 1. Rahva demograafiline koosseis ja korteriolud Eestis. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1924. Lk 26–27. Eesti arvudes 1920–1935. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1937. Lk 26.

⁵¹ Sündivus, surevus, abielluvus ja rahvastikuliikumine 1921–1923. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1925. Lk 43–46. Eesti Statistika Kuukiri 1929, nr 90 (5). Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1929. Lk 279–285. Eesti Statistika Kuukiri 1935, nr 162 (5). Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1935. Lk 260–264. Eesti Statistika Kuukiri 1937, nr 186 (5). Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1937. Lk 225–230.

⁵² Abielu asjade kohtupidamise kord. § 1356.²

ringkonnakohtutes. Kohtuid oli neli: Tallinn-Haapsalu, Tartu-Võru, Viljandi-Pärnu ja Rakvere-Paide rahukogu,⁵³ asukohtadega vastavalt Tallinnas, Tartus, Viljandis ja Rakveres. Ametliku statistika järgi lahutati nendes aastatel 1923–1936 kokku 8894 abielu.⁵⁴ Ringkonnakohtute fondides on säilinud üle 14 000 lahutustoimiku peamiselt aastatest 1923–1940, nende hulgas on ka pooleli ja kohtu poolt rahuldamata jäänud nõuded ning abielude tühistamise toimikud. Lisaks leidub lahutamisalast kohtumaterjali Kohtukoja fondis, kus on säilinud ligi 900 lahutusotsuse edasikaebamise toimikut, mille hulka kuuluvad ka ühisvara jaotamise ja kaasavaranõudeid puudutavad kaasused.⁵⁵ Viimase astme ehk Riigikohtu fondis on alles veidi üle 250 abielulahutuse ja abielluma kohustamise toimiku.⁵⁶ Mil määral kattuvad need numbrid esimese ja teise astme kohtuotsuste edasikaebamiste tegeliku arvuga, pole siinkirjutajale teada.

Kohtutoimikute analüüs on läbi viidud Tartu-Võru rahukogus 1930. a jõustunud 149 lahutusotsuse põhjal, mis on välja selgitatud kohtu poolt koostatud nimekirjade⁵⁷ ja arhiivimaterjalide⁵⁸ alusel. Valimist on välja jäänud kaks kaasust, mille toimikuid pole siinkirjutajal õnnestunud leida. Abielulahutuse kohtutoimikud rahukogudes koosnevad vähemalt pool(t)e esitatud avaldusest, istungi(te) protokoll(de)st ja kohtuotsusest. Enamasti sisaldavad toimikud ka tõendit abiellu astumise ja laste sünni kohta või koopiat abielu-, sünni-, või ristimistunnistusest. Juhul kui protsessi käigus kuulati üle tunnistajaid, on toimikusse köidetud tunnistajate küsitlemise protokollid, lisaks ka lahutusotsuse langetamisega vajalikuks osutunud teiste menetluste dokumendid (tõendid tervisliku seisuga, vara, kohtu poolt karistamise jne kohta), kohtukutsed ning osaliste kirjad kohtule nii sisulistes kui protseduurilistes küsimustes. Täiendavalt on töös kasutatud 1930. a lahutatud isikute varasemaid toimikuid, mis avardavad nii kohtupraktika kui lahutajatepoolse vaate käsitlemist.

Kohtutoimikutes peituva informatsiooni eripära ja uurimisvõimalused sõltuvad nii inimlikest kui vormilistest faktoritest. Nii võib see olla protsessil osalejate poolt teadlikult või alateadlikult kallutatud või puhtalt eneseõigustuslik, mistõttu ei saa selles peituvat tõlgendada kui ainuvõimalikku või isegi kui kõige objektiivsemat sündmuste kirjeldust. Oluline on arvesse võtta kohtu poole pöörduja eesmäärke, rolli ning võimalusi nende saavutamiseks, nt

⁵³ Määrus kohtuministeeriumi kinnitatud kohtupiirkondade muutmise kohta. RT 1919, 14. Lk 108–109.

⁵⁴ Vt pt 2.2, tabel 1.

⁵⁵ ERA.32

⁵⁶ ERA.1356

⁵⁷ Vt ERA.1831.1.572. ERA.1831.1.568, 1 24–36.

⁵⁸ ERA.1947

seadusandlikku, institutsionaalset, majanduslikku, ühiskondlikku jm tausta. Tuleb arvestada, et sündmusi kirjeldades võidi kohtule edastada infot vaid niipalju ja selle nurga alt, kui seda vajalikuks ja oluliseks peeti, samas kui vähemsoodne teave sooviti jätta enda teada, asuti seda teadlikult moonutama või eitama. Lahutajate kohati vastandlikke seisukohti võib selgitada ka asjaolu, et sündmuste kulgu ja ajendeid tajutigi erinevalt. Samuti on oluline välja tuua, et teave ei pärine alati otse asjaosalistelt, vaid seda on jäädvustatud mahus ja kujul, mis lähtus erinevate asutuste asjaajamise ja otsuste langetamiseks vajalikest juriidilistest nõuetest või praktilistest vajadustest. Lahutustoimikute erisusi ja sisu, eelkõige käesoleva töö eesmäärke silmas pidades, on pikemalt käsitletud töö kolmandas peatükis.

1. Abielu lahutamise põhimõtted Eestis kahe maailmasõja vahel

Selleks, et analüüsida abielulahutuste ulatust ja iseloomulikke jooni mingil kindlal perioodil, tuleb kõigepealt mõista selle nähtuse tähendust laiemas ajaloolises plaanis. Sama oluline on lahutamist reguleeriva õigusliku tausta kindlakstegemine ja hindamine. Kuna lahutamise puhul pole tegu ühelegi riigile ega rahvale millegi ainuomasega, pole siin toimunud arengud mõistetavad ilma nende asetamiseta laiemasse rahvusvahelisse konteksti. Käesolev peatükk analüüsib ja võrdlebki abielu lahutamise laiemat ajaloolist ja õiguslikku raamistikku Eestis, kõrvutades seda olukorraga Euroopas.

1.1 Abielulahutus Euroopas 20. sajandi alguseni

Abielulahutuse perspektiivist vaadatuna võib lääne kultuuriruumi ajaloo jagada nelja faasi: lahutuseta ühiskond, lahutuse kui uue nähtuse esiletõusmine alates 19. sajandi teisest poolest, lahutuste arvu märgatava tõusu periood 20. sajandi esimesel poolel ning varasemaga võrreldes väga kõrge abielulahutuse määraga ühiskond alates 20. sajandi teisest poolest.⁵⁹

Abielu lahutamatus idee Euroopas on ajalooliselt tihedalt seotud katoliku kirikus välja kujunenud abieluõpetusega, mille kohaselt abielu on sakrament ning selle lahutamine ei saa olla õiguspärane, kuna Jeesus oli selle patuks kuulutanud. Kuna kirik nägid end pädevana kõigil juhtudel, mil tuli arutada raskeid patte, allusid abielu- ja perekonnaasjad kiriklike kohtute jurisdiktsioonile.⁶⁰ Kuigi reaalne elu ja ametlikud normi ei olnud kattuvad ka ühiskonnas, mida domineeris katoliku kirik, andis pereelu oluliste küsimuste (abielu, seksuaalsus, lahutamine) seotus religiooniga kirikuorganisatsioonile suure mõju inimeste isikliku elu üle. Samas tähendas see, et religioossed muutused pidid kaasa tooma ümberkorraldused ka perekonnaelu puudutavates normides ja praktikas.⁶¹

⁵⁹ **Lotta Vikström, Frans Van Poppel, Bart Van de Putte.** New Light on the Divorce Transition. – Journal of Family History 2011, Vol. 36, No. 2. Lk 112.

⁶⁰ **Hans Hattenhauer.** Euroopa õigusajalugu. Tallinn: Juura, 2007. Lk 177–178, 309, 336.

⁶¹ **Jack Goody.** The European Family: An Historico-anthropological Essay. Oxford: Blackwell Publishers, 2000.

Need muudatused ei jäänud tulemata ning peale reformatsiooni algas abielu ja selle lahutamise järk-järguline ideoloogiline, juriidiline ja institutsionaalne sekulariseerumisprotsess. Lutheri õpetuse järgi sai abielust ilmalik asi ning abielukohustuste ja –truuduse rikkumine, mis varem oli patustaja ja Jumala vaheline asi ning mida käsitleti kui ebavooruslikku käitumist, muutus eksimuseks ilmalike seaduste vastu. Ühtlasi tähenda see, et kiriku esmasest pädevusest abielu- ja perekonnaasjades hakati loobuma. Kiriku võimkonda jäi siiski abielu vaimulik hoolitsus, mh abielulahutuste üle otsustamine. Nii luteri kui teised protestantlikud doktriinid abielulahutust ei välistanud, kuid selle hankimise eeldus sai esialgu olla vaid ühe poole nõ süütegu – esialgu peamiselt abielurikkumine või hülgamine. Lahutus ei tähendanud protestantliku arusaama kohaselt seega võimalust oma õnnetut abielu lõpetada, selle ideoloogiline õigustus sai olla vaid abieluinstitutsiooni vastane süütegu, milles nähti ohtu sotsiaalsele korrale. Sellest arusaamast tulenevalt oli loomulik, et lahutuses süüdi jäänud pool pidi uuesti abiellumiseks luba küsima.⁶² Teoreetiline võimalus lahutada ei tähendanud aga, et seda kohe laialdaselt kasutama oleks hakatud. Õigusajaloolase H. Hattenhaueri sõnul peitus põhjus eelkõige omaaegses moraalisis – lahutamine lihtsalt ei olnud ühiskondlikult aktsepteeritav.⁶³

19. sajandi lõpuks oli abielu sõlmimine ja lahutamine enamikes protestantlikes riikides saanud ilmaliku perekonnaõiguse osaks. Selle protsessiga kaasnes seniste konfessionaalsete erisuste kaotamine, tasapisi laienes lahutamist võimaldavate sätete sisu ja hulk. Tugeva katoliikliku traditsiooniga maades võimaldas seadusandlus reeglina siiski vaid ametlikku lahuselu. 20. sajandi alguses lahutamispõhimõtete üldine liberaliseerimine jätkus, siiski on ka sellele perioodile iseloomulik lahutust võimaldavate põhjuste loetlemine seadustes, selle (nende) kindlakstegemine ja süüdlase väljaselgitamine lahutusprotsessi käigus. Lahutamine pelgalt abikaasade soovi ja vastastikuse kokkuleppe alusel oli perekonnaõiguses veel haruldane.⁶⁴

Vene impeeriumis kuulusid abieluasjad vaimulikkude sfääri Lääne-Euroopast kauem. Oluline on välja tuua, et see tähendas pikemaajalisi konfessionaalseid erisusi, kuna õigeusklikele, luterlastele, juutidele, muslimitele ja vanausulistele kehtisid eraldi normid.

Lk 66–69.

⁶² **Roderick Phillips**. Putting Asunder, lk 85–90, 193–194. **Inna Põltsam**. Reformatsiooni mõju argielule Liivimaal. - Tuna 2003, nr 3. Lk 18. **Hans Hattenhauer**. Euroopa õigusajalugu, lk. 381.

⁶³ **Hans Hattenhauer**. Euroopa õigusajalugu, lk 578, 621.

⁶⁴ **Paola Ronfani**. Family Law in Europe. – The History of the European Family. Vol. 3, Family Life in the Twentieth Century. Ed. by David I. Kertzer, Marzio Barbagli. New Haven; London: Yale University Press, 2003. Lk. 120–122. **Roderick Phillips**. Putting Asunder, lk 408–554.

Õigeusu kiriku reeglite järgi oli lahutus võimalik teatud kindlaks määratud põhjustel (näiteks abielurikkumine, hülgame, teatud kuritegude eest süüdi mõistmine jm), ent selle hankimine oli muudetud väga keeruliseks. Seetõttu oli lahutamine kättesaadav vaid jõukamale osale rahvastikust, samas kui vaesema elanikkonna hulgas oli abikaasade *de facto* lahkuminek üsnagi levinud ja tolereeritud.⁶⁵ 1917. a oktoobripöörde järel võeti muude enamlaste jaoks programmiliste seaduste kõrval vastu ka dekreedid ilmaliku abielu ja lahutuse kohta. Sätestatud lahutuspõhimõtteid võib pidada omas ajas vägagi radikaalseks – abielu lõpetamiseks piisas vaid ühe abikaasa sooviavaldusest. Selline lahutus osutus kiireks, lihtsaks ja odavaks ning lahutumus väga kõrgeks. Alates 1930. aastatest muutus perepoliitika Nõukogude Liidus rangemaks, kuna senine äärmuslik lähenemine osutus ebaõnnestumiseks nii demograafilises kui sotsiaalses mõttes.⁶⁶

1.2 Abielu lahutamise kord Eesti aladel lahutusõiguse sekulariseerimiseni

Kuni Eesti alad kuulusid Vene impeeriumi koosseisu, kuulus abielu sõlmimine ning selle lahutamine vaimulikku valdkonda. Sellise korralduse üheks peamiseks iseloomulikuks jooneks olid eelpool mainitud konfessionaalsed erisused nii reeglites kui praktikas. Järgnevalt on lühidalt peatutud lahutusõiguse põhimõtetel luteri ka õigeusu kirikus.

Luterlaste kohta kehtinud 1686. aasta Rootsi kirikuseadus nägi ette, et abieluga seonduvaid “ilmalike” kohtuasju (nt kas isik on üldse sobiv abielluma, abieluga seotud majanduslikud küsimused) lahendas ilmalik kohus ning “Jumalasõna ning südametunnistusega” seonduvad küsimused (mh kas abielupaar võib lahus elada, kas abielurikkuja võib uuesti abielluda, kihluse katkestamine ning abielulahutus) kuulusid vaimuliku kohtu pädevusse.⁶⁷ Lahutuse põhjustena olid aktsepteeritud abielurikkumine ning abikaasa tahtlik hülgame.⁶⁸ Abielulahutused olidki peamised kohtuasjad, mida konsistooriumid lahendasid. Asjaolu, et alates 18. sajandist kuulusid konsistooriumide

⁶⁵ **Paola Ronfani.** Family Law in Europe, lk 124–126. **ChaeRan Y. Freeze.** Jewish Marriage and Divorce in Imperial Russia. Hanover: Brandeis University Press, 2002. Lk 132, 136–137.

⁶⁶ **Hans Hattenhauer.** Euroopa õigusajalugu, lk 726–727. **Blum, Alain.** **Socialist Families?** – The History of the European Family. Vol. 3, Family Life in the Twentieth Century. Ed. by David I. Kertzer, Marzio Barbagli. New Haven; London: Yale University Press, 2003. Lk 198–208. **Paola Ronfani.** Family Law in Europe, lk 130.

⁶⁷ **Andres Andresen.** Luterlik territoriaalkirik Eestimaal. Riigivõimu mõju kirikuorganisatsioonile, -institutsioonidele ja -õigusele. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjaus, 2003. Lk 144–145.

⁶⁸ **Nathalie Le Bouteillec, Zara Bersbo, Patrick Festy.** Freedom to Divorce or Protection of Marriage, lk 192.

koosseisu ka aadli esindajad (linnakonsistooriumides raehärrad) ning Eestimaa rüütelkonna surveel loodi abieluasjade lahendamise kõrgema asutusena Eestimaa ülemappellatsioonikohus, milles vaimulikud olid vähemuses, tähendas samas, et rüütelkonnad ja magistraadid omasid kirikuasjade üle kontrolli.⁶⁹

1832. aasta kirikuseadusega kehtestati Venemaal uus luterlik kirikukorraldus. Pädevus lahutusasjade otsustamisel jäi endiselt konsistooriumidele, viimaseks kohtuinstantsiks sai üldkonsistoorium Peterburis. Nii konsistooriumide kui üldkonsistooriumi koosseisu kuulus võrdsel arvul ilmalikke ning vaimulikke esindajaid, kuid kõigi eesotsas seisis ilmalik president. Seaduse kohaselt oli lahutuse saamise vältimatuks eelduseks, nagu Euroopas tol ajal tavaks, ühe abielupoole süü või kostjast tingitud, kindlalt piiritletud olukord. Kriteeriumid lahutamiseks piisava olukorra kindlakstegemiseks, nagu ka tingimused süüdi tunnistatud poole uuesti abiellumiseks, olid seaduses täpselt üles loetletud. Lahutust sai nõuda juhtudel, kui kohtus leidis tõestust truuduse murdmise, pahatahtlik mahajätmine, tahtlik või tahtmatu eemalolek, kooselu- ja abielukohustuse mittetäitmine, ravimatu või nakkav haigus, nõdrameelsus, kõlblusetud eluviisid (nt joomine, pillamine), halb ümberkäimine, au riivamise kavatsus ja karistuse kandmine raskete kuritegude eest. Abielupool, kes abielurikkumises või hülgamises süüdi jäi, ei tohtinud kolme aasta jooksul uuesti abielluda, va juhul, kui endine, süüta abikaasa oli vahepeal surnud, tema elukoht oli teadmata, oli ise uuesti abiellunud või andnud süüdi jäänud poolele loa uuesti abiellumiseks.⁷⁰ Abielu lahutamisega seotud varaliste tagajärgede reguleerimine sõltus sellest, milline tsiviilõigusnormistik lahutajale kehtis: aadli ja linnaelanike jaoks rakendati Balti eraseadust⁷¹ (edaspidi BES), talupoegadele aga talurahvaseadusi.⁷² Lahutusotsuse langetaja oli küll kiriklik institutsioon ja lähtus loomulikult kiriklikest normidest, kuid sisulise otsuse tegemine ei sõltunud täielikult vaimulikest.

⁶⁹ **Mati Laur.** Eesti ajalugu varasel uusajal 1550–1800. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1999. Lk 137.
Andres Andresen. Luterlik territoriaalkirik Eestimaal, lk 111.

⁷⁰ Gesetz für die Evangelisch-Lutherische Kirche in Russland. St. Petersburg, 1832. §§ 117–135, 275, 292, 301, 309, 310, 312, 318.

⁷¹ Liv- Est- und Curländisches Privatrecht, eesti keeles tuntud kui Balti Eraseadus ehk BES on Balti Provintsaalseadustiku tsiviilseadustik, mis jõustus 1865. aastal. BES koosnes üldistest õigusvaldkondadest (perekonnaõigus, asjaõigus, pärimisõigus ja võlaõigus) ning piirkondade ja seisustega piiritletud partikulaarõigusest (Liivimaa, Eestimaa, Kuramaa ja Piltene maaõigus ning Liivimaa, Eestimaa, Kuramaa ja Narva linnaõigus). Talurahva kohta kehtis BES ainult nendes tsiviilõiguslikes küsimustes, mis vastavates talurahvaseadustes olid normeerimata. Eesti ajalugu. V, Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoimetaja Sulev Vahre. Tartu: Ilmamaa, 2010. Lk. 45.

⁷² **Toomas Anepaio.** 1920. aasta põhiseaduse mõju Eesti eraõiguse arengule. Acta Historica Tallinnensia 2002, nr 6. Lk 57–58, 65–67.

Luterlastele kehtis 1832. a kirikuseadusest lähtuv lahutamise kord ka Eesti Vabariigi algusaastatel. Apellatsiooninstantiks määrati 1919. a Siseministeeriumi Usuasjade Kolleegium, mille koosseisu kuulus kaks juristiharidusega liiget ning üks, ministri määratud vaimulikkonna esindaja.⁷³ Suurema enamuse kolleegiumis arutlusel olnud asjadest moodustasidki konsistooriumis langetatud lahutusotsuste edasikaebused või uuesti abiellumiseks loa andmised.⁷⁴

Eesti aladel elava õigeusku rahvastiku abieluasjad jäid õigeusu kiriku kompetentsi. Ka siis, kui vaid üks abikaasadest oli õigeusklik, sõlmiti abielu õigeusu vaimuliku poolt.⁷⁵ Kuigi teoreetiliselt oli õigeusklikel lahutamine võimalik, oli selle hankimine Venemaal väidetavalt peaaegu võimatu, kuna kirik suhtus sellesse tõrjuvalt ning lahutusi anti harva.⁷⁶ 19.04.1919 võttis Eesti Ajutine Valitsus vastu otsuse,⁷⁷ mille järgi tunnistati Eesti Vabariigis kehtivaks Moskvas 1917–1918 peetud ülemaailmsel kirikukogul vastu võetud õigeusu kirikuseadused, niikaua kuni need Eesti Vabariigi seadustega vastuollu ei läinud. Eelnimetatud kirikukogul sätestatud abielulahutamise seaduse järgi oli lahutamise peatingimuseks kooselu lõppemine või selle võimatus. Lahutamise põhjustena nähti ette veel õigeusust taganemine, abielurikkumine ja loomuvastased kired (kui abielurikkumine oli mõlemapoolne, võisid lahutust nõuda mõlemad), füüsilised puudused „abielunõuete täitmiseks“, pidalitõbi, süüfilis, ühe poole teadmata kadunuks jäämine, kodanikuõigustest ilmajäämine, füüsiline vägivald naise või laste vastu, liiderlikule elule sundimine ning uue abielu sõlmimine, kui eelmine on veel lahutamata. Lahutusotsuseid langetas Piiskopkonna nõukogu,⁷⁸ hilisema nimetusega Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku (EAÕK) sinod.⁷⁹

Eelkirjeldatud reeglistikud kehtis Eesti aladel elanud kuni Abieluseaduse kehtima hakkamiseni 1923. a. Veel enne seda arutati Eesti Vabariigis tsiviilkorras üksikuid enne 1922. a Abieluseaduse jõustumist Eesti aladel sõlmitud ning väljaspool Eesti Vabariigi territooriumi sõlmitud tsiviilabielude lahutamisasju, kuna leiti, et „kodanline abielu on ilmalik asutus ja

⁷³ Määrus Ew.-Lutheri usu konsistooriumite asjus. RT 1919, 12, 30.

⁷⁴ Vt ERA.14.1.558. ERA.14.1.717. ERA.14.1.821. ERA.1947.14.1.932.

⁷⁵ **Andres Andresen.** Luterlik territoriaalkirik Eestimaal, lk 136.

⁷⁶ **Paola Ronfani.** Family Law in Europe, lk 124–126.

⁷⁷ Greeka-katoliku (Wene õigeusu) kiriku walitsuse ja koguduste omawalitsuse ajutine korraldus. RT 1919, 28/29, 72.

⁷⁸ Õigeusu kirikuseadused: 1917–1918 aastatel Moskvas peetud Ülemaalse Õigeusu Kirikukogu (Sobori) korraldusel. I vihik. Tartus, 1918. Lk 43–46.

⁷⁹ EAÕK ajaloost Teise maailmasõja lõpuni vt **Riho Saard.** Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku algusaastad. – Akadeemia 2008, nr 7. Lk 1543–1582.

selle järele peaks alluma ilmalikule kohtule.⁸⁰ Erandi moodustas ka pärast oktoobripööret tegevust alustanud enamlike kohtute tegevus, kus lahutusi menetleti ilmselt bolševistlike põhimõtete kohaselt, st lähtuti eeldusest, et nii abielu kui selle lahutamine on ilmalik asi. Eelnimetatud kohtute fondides⁸¹ on säilinud vähemalt peaaegu 200 abielulahutuse toimikut. Kui paljud sisse antud avaldustest ametliku lahutamisosuseni jõudsid ning see, kas ja kui palju on selliseid lahutustoimikuid, mis on hävinud või pole arhiivi jõudnudki, pole töökirjutajale kahjuks teada. Eesti Vabariigis eelnimetatud kohtutes otsustatud lahutuste tähendus ei ole üheselt selge. Üldreeglina nendel õiguslikku jõudu ilmselt polnud, ent konsistooriumi poole pöördudes, oli võimalik nii Eesti kui Nõukogude Venemaa aladel tegutsenud enamlikes kohtutes saadud kokkuleppel lahutusotsused kinnitada.⁸² Hilisema Riigikohtu otsuse kohaselt olid Nõukogude Venemaa kohtuasutustes otsustatud Eesti kodakondsuses olnud isikute abielulahutused siiski õigustühised.⁸³

1.3 Üleminek tsiviilkorras lahutamisele 1923. aastal

Lihtsustatult öelduna rakendus Eesti Vabariigi iseseisvumise järgselt suuremale osale riigist esmase tsiviilõiguse allikana BES, Narva ja Petseri-tagustel aladel Vene tsiviilseadustik. Samas tõstatus koheselt nende reformimise ja pikemas perspektiivis uue, modernse tsiviilseadustiku koostamine. Selle üks oluline põhjus peitus eelkirjeldatud asjaolus, et paljud luterlaste perekonna- ja abieluõiguse normid kuulusid Vene tsaaririigis kirikuõigust reguleerivatesse seadustesse. Vabariigi valitsemise ajutine kord ja 1920. a vastu võetud põhiseadus kehtestasid Eestis aga usu- ja südametunnistuse vabaduse, millega 1832. a kirikuseadus kaotas oma senise tähenduse. Abielu- ja perekonnaõigust ei saanud enam jätta kirikuõiguse normide hooleks.⁸⁴

Tsiviilseadustiku reformimise küsimus oli aktuaalne juba Asutavas Kogus ning tõusis peateemaks 1922. a Eesti õigusteadlaste päeval. Asutavas Kogus vastu võetud Perekonnaseadus nägi ette perekonnaregistrite loomise, milles tulnuks registreerida sünnid, surmad ning kõik perekonnaseisu muudatused. Registreerimisasutused kavatseti luua linna-,

⁸⁰ ERA.1947.2.515, I 24. ERA.1947.2.683, I 22–23. Vt ka nt ERA.1357.2.229.

⁸¹ Vt Tartu Sõjarevolutsioonilise Tribunali arhiiv (ERA.R-1301), Tallinna I, II ja III rahvakohtute arhiivid (ERA.R-1399, ERA.R-1400, ERA.R-1401).

⁸² EELK konsistooriumi arhiiv, EELK konsistooriumi akt nr 3052.

⁸³ ERA.1947.2.3464, I 23.

⁸⁴ **Toomas Anepaio.** 1920. aasta põhiseaduse mõju Eesti eraõiguse arengule, lk 56–63.

alevi- ja vallavalitsuste juurde. Seadus sellisel kujul siiski ei jõustunud.⁸⁵ Küll aga peeti 1920.–1926. a 1. juulini Venemaal 1917. a kehtestatud südametunnistuse vabaduse seaduse alusel Tallinna, Tartu, Narva ja Valga linnavalitsuse juures ilmalikke sünni-, abielu- ja surmaregistreid.⁸⁶ Noorpaaridel, kes ei soovinud abielu registreerimist vaimuliku poolt, oli võimalus eelnimetatud linnavalitsustes sõlmida tsiviilabielu.⁸⁷ Tundub, et viimast võimalust aktiivselt kasutama ei hakatud: 1925. a sõlmitud abieludest moodustasid need vaid 2,1%.⁸⁸

Asutavas Kogus valmis ka Abieluseaduse eelnõu, mis koostati Eesti alal varem kehtinud seadustike paragrahvidele tuginedes. Selles nähti ette tsiviilabielu ülimuslikkus, registreerimise järgselt olnuks abiellujate soovil võimalik läbi viia kiriklik laulatus.⁸⁹ Seaduseelnõu sätestas ka abielulahutamise korra ja põhjused, mh võimaldas see lahutust “mõlema abikaasa kindlasti läbimõeldud ja vabalt avaldatud vastastikusel nõusolemisel,”⁹⁰ st vastastikusel kokkuleppel. Muude lahutuse põhjustena nägi eelnõu ette abielutruuduse murdmise, abikaasa kuritahtliku mahajätmise, üle viie aasta kestnud ühe abikaasa äraoleku, suguelu soovimatuse või võimetuse, ravimatu nakkushaiguse, vaimuhaiguse, kõlblusetud eluviisid, halva ümberkäimise, tõestatud katse haavata abikaasa au, abikaasa sunnitööle või vangi saatmise. Lühidalt üritati reguleerida abikaasadevahelisi lahutusjärgseid varalisi suhteid ning lastesse puutuvat.⁹¹ Ka see seaduseelnõu ellu ei rakendunud ning lahutusasjade otsustamine jäi endiselt peamiselt vaimulike kohtute pädevusse.

Asutava Kogu tööd jätkas Riigikogu esimene koosseis. Uue abielu ja lahutamist reguleeriva seaduse väljatöötamisega tegeles Riigikogu üldkomisjon, mis võttis oma töö aluseks valitsuse esitatud eelnõu.⁹² Seaduse vastuvõtmiseni jõuti 1922. a lõpul.⁹³ Seadus sätestas abiellu astumise, selle tühistamise ja lahutamise põhimõtted Eesti kodanikele Eestis ja välismaal ning välismaalastele Eestis. Abielulahutust sai uue seadus kohaselt nõuda nii ühepoolsest kui mõlema abikaasa ühisel algatusel. Üheksa kümnest lahutamise aluseks olnud paragrahvist (§§ 21–29) kirjeldasid tingimusi, mis võimaldasid lahutada (vähemalt) ühepoolse

⁸⁵ Samas, lk 59, 63.

⁸⁶ **Aadu Must.** Eestlaste perekonnaloos allikad. Tartu: Kleio, 2000. Lk 127.

⁸⁷ **Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Population-related Policies in Estonia in the 20th Century, lk 4.

⁸⁸ Eesti Statistika Kuukiri 1927, nr 64 (3). Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1927. Lk 98.

⁸⁹ ERA.15.2.585, 13–4.

⁹⁰ Samas, 110.

⁹¹ Samas, 19–13.

⁹² ERA.80.1.2198.

⁹³ RT 1922, 138, 88. Vt lisa 1. Abieluseadus.

nõude alusel. Ühepoolse lahutusnõude eelduseks oli abielurikkumine, hülgamine, abikaasa ja pere halb kohtlemine, perekonnakohustuste täitmisest loobumine, ühiskonna moraalinormidele mittevastav eluviis, ravimatu haigus, kadunuks jäämine või kummastki poolest sõltumatutel põhjustel kestnud lahuselu. Vastuolulisim lahutust võimaldav põhimõte, mille tähendus jäi avamata, oli kokkuleppimatusest tingitud lahuselu. Järjekorras viimane paragrahv võimaldas lahutada vastastikusel kokkuleppel ehk „kui mõlemad abikaasad seda ühiselt ja vankumatult soovivad“ (§ 30). Laste lahutusjärgne elukoha küsimus tuli lahendada abielu lahutamisosusega samaaegselt, seades otsustamisel tähtsaimale kohale laste huvid. Kohus võis olemasolu korral arvesse võtta vanemate kokkulepet, aga ka laste eneste soove (§ 33 ja 19). Seadusega mittehõlmatud lahutamise muud tagajärjed kuulusid lahendamisele kehtiva tsiviilseaduse kohaselt (§ 31). Samal ajal menetlemisel olnud Abieluasjade kohtupidamise kord⁹⁴ nimetas lahutusasjades esimese astme kohtuteks rahukogud (§ 1356.²), sätestas nõuete vastuvõtmise ja kohtulõivu määramise põhimõtted ning täpsustas tingimused vastastikusel kokkuleppel algatatud lahutusprotsessi läbiviimiseks. Vastavalt sellele menetleti lahutusasju kostja, kui too elas välismaal või oli tema elukoht teadmata, siis nõudja elukohajärgses kohtupiirkonnas. Vastastikusel kokkuleppel lahutamise korral võisid pooled kohturingkonna valida kummagi poole elukoha järgi (§ 1356.²). Kohtusse esitatud lahutusavaldused pidid olema poole/poolte nimel kirjutatud ja allkirjastatud ning notari, rahukohtuniku, politsei või vallavalitsuse poolt tõestatud (§ 1356.³). Kohtulõiv jäi kohtu määrata (§ 1356.⁶), kuid kokkuleppel lahutamisel tuli kohtukulud sisse nõuda poolte vahel võrdselt (§ 1356.¹⁰). Kokkuleppel lahutamisel nähti avalduse sisseandmise ja arutlusele tuleku vahele ette kolmekuuline ooteaeg, kusjuures istungil pidid mõlemad abikaasad oma lahutussoovi kinnitama või saatma kohtule vastavasisulise kinnitatud allkirjaga kirja (§ 1356.¹²). Esialgu leidis Riigikogu, et Abieluseadus peaks kehtima hakkama samal ajal uue Perekonnaseisu seadusega.⁹⁵ Kuna aga Perekonnaseisu seaduse vastuvõtmine viibis ning abieluasjadega seonduvat sooviti kiiremini vaimulike kohtute alt ära tuua, otsustati, et uus Abieluseadus ja Abieluasjade kohtupidamise kord rakendub alates 1923. a 1. maist.⁹⁶ Seni lahutusasjadega tegelenud vaimulikud asutused ja nende kõrgemad astmed pidid ühe kuu jooksul alates eelnimetatud seaduste kehtima hakkamisest nende käes olnud lõpetatud ja lõpetamata kohtuasjad koos dokumentide ja arhiiviga vastavale rahukogule üle andma. Senised abiellu

⁹⁴ Abielu asjade kohtupidamise kord.

⁹⁵ ERA.80.1.808, 15.

⁹⁶ ERA.80.1.2198.

astumise keelud muutusid kehtetuks.⁹⁷ Kõiki abielulahutusi hakati sellest kuupäevast alates lahendama tsiviilkorras.

Perekonnaseadustiku reformi järgmine oluline samm oli 1926. a 1. juulil jõustunud Perekonnaseisu seadus. Oluline on märkida, et alles sellega kaasnes perekonnatoimingute reguleerimise lõplik eraldamine kirikust ja konfessionaalsete erisuste kadumine – kõikidele kodanikele hakkas kehtima ühtne regulatsioon.⁹⁸ Uus terviklik tsiviilseadustik jäi Eesti Vabariigis aga vastu võtmata – BES oli eraõiguse põhiliseks allikaks kuni 31. detsembrini 1940 ning ka veel Saksa okupatsiooni ajal.⁹⁹ 1922. a Abieluseadusega kehtestatud põhimõtteid rakendati Eesti Vabariigis seega kuni 1. jaanuarini 1940, mil sätestati Vene NFSV vastavad seadused, ning uuesti Saksa okupatsiooni ajal. Lõplikult kaotas 1922. a Abieluseadus kehtivuse 1944. aastal.¹⁰⁰

1.4 1922. a Abieluseaduse lahutamissätete tagamaad

20. sajandi algus Lääne-Euroopas on periood, mida iseloomustab ühest küljest lahutusprotsessi järk-järguline lihtsustumine, teisest küljest mõjutasid seda veel 19. sajandist pärit põhimõtted: protestantliku taustaga riikides sai enamasti lahutada tsiviilkohtus, kuid vaid juhul, kui tuvastati ühe poole süü abielukohustuste rikkumisel, tugeva katoliikliku mõjuga riikides võimaldas seadusandlus reeglina aga vaid ametlikku lahuselu.¹⁰¹ Näiteks Inglismaal kehtis töös vaadeldaval perioodil veel 1857. a kehtestatud seadus, mille kohaselt ainus põhjus lahutamiseks sai olla abielurikkumine, kusjuures kuni 1923. a said naised lahutust nõuda ainult raskendatud juhtumitel. Lahutusprotsess lihtsustus seal mõnevõrra alles 1937. a, kui lahutuse nõudmise põhjustena lisandusid näiteks vähemalt kolm aastat kestnud hülgame, julmus, parandamatu vaimuhaigus jm.¹⁰² R. Phillips toob oma aja liberaalseima näitena välja Hispaanias 1932. a vastu võetud seaduse, mis lisaks traditsioonilistele süü põhistele klauslitele võimaldas lahutada ka vastastikusel kokkuleppel, eeldusel et abielu oli kestnud vähemalt kaks

⁹⁷ ERA.80.1.808, l 16.

⁹⁸ **Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Population-related Policies in Estonia in the 20th Century, lk 4.

⁹⁹ **Toomas Anepaio.** Hobusemüügist omandireformini. – Juridica 1997, nr 6. Lk 289.

¹⁰⁰ **Triin Göttig, Liis Hallik, Triin Uusen-Nacke.** Abielulahutuse õiguslik regulatsioon Eestis, lk 246.

¹⁰¹ **Paola Ronfani.** Family Law in Europe, lk 120–122.

¹⁰² **Lawerence Stone.** Road to Divorce, lk 383, 401. **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 525–526.

aastat.¹⁰³ Tolle aja Euroopa liberaalseimate perekonnaõigustikega, sh lahutamist puudutavad seadused, riikideks peetakse tänapäeval siiski Skandinaaviamaid. Eriti on nende puhul rõhutatud senisest suuremat meeste ja naiste võrdõiguslikkuse põhimõtte sisseviimist: Norras (1909), Rootsis (1915, 1920) ja Taanis (1922) ühiselt välja töötatud põhimõtete alusel vastu võetud seadusi on peetud individualismi ja naiste emantsipatsiooni soosivaks. Olulisima lahutust puudutava uuendusena nägid need ette abielu lõpetamise vastastikusel kokkuleppel kumbagi poolt süüdi mõistmata. Norras sai sel viisil abielu lahutada pärast üheaastast lahuselu. Rootsis lisandus sellele kohustus enne lahutuse sisseandmist abielulepitaja juures käia ning kohus võis keelduda abielu lahutamast, kui üks abikaasa oli teisest majanduslikult sõltuv.¹⁰⁴ Taanis oli kokkuleppel lahutus võimalik pärast registreeritud lahuselu või vähemalt neli aastat kestnud reaalsel lahuselu, kusjuures mõlemal juhul pidid abikaasad tõestama pikaajalist ja sügavat kokkuleppimatust.¹⁰⁵ Vastastikusel kokkuleppel sai abielu lõpetada ka Belgias, kuid seal on antud protsessi hinnatud nii keerukaks, et sel viisil lahutuse saamine osutus väidetavalt praktiliselt võimatuks.¹⁰⁶

19. sajandi ja 20. sajandi alguse ideoloogilistes vaidlustes abielulahutamise võimalikkuse ja selle lihtsuse üle oli üheks keskseks ideaaliks nii selle pooldajate kui vastaste hulgas traditsioonilise perekonna (st abielu) kui institutsiooni ja seeläbi ühiskondliku korra kaitsmine. Kas seda eesmärki on paremini võimalik saavutada juhul, kui lahutamine on võimatu, või siis, kui see on nii teoreetiliselt kui praktiliselt võimalik? Viimasel puhul kerkib küsimus, kui lihtne või keeruline peaks kogu protsess olema. Selles, kumb lahendus kaitsenuks naisi, keda peeti abielus nõrgemaks pooleks, paremini näiteks vägivalla ja hülgamise eest, polnud ühel nõul isegi naisliikumise esindajad. Lahutamise vastased leidsid, et võimalus lahutada soodustab abielude lagunemist ning selle tulemusel sündimus langeb, pooldajad aga vastupidi, et probleemid tekivad siis, kui lahutada ei ole võimalik. Mõlema suuna eesmärgid ja hirmud olid seega sarnased.¹⁰⁷ Ka eelpoolnimetatud Skandinaavia 20. sajandi alguse liberaalseks peetud abielu- ja lahutamise seaduste kohta on avaldatud arvamust, et need olid suunatud pigem abieluinstitutsiooni ja sotsiaalse korra kui isiklike vabaduste ja soolise võrdõiguslikkuse printsiibi kaitsmisele. Väidetavalt oli seaduste eesmärk kaotada

¹⁰³ **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 539.

¹⁰⁴ **Natalie Le Bouteillec, Zara Bersbo, Patrick Festy.** Freedom to Divorce or Protection of Marriage, lk 191–198. **Paola Ronfani.** Family Law in Europe, lk 120.

¹⁰⁵ **Anne Larsen Hoffman.** Comparative Analysis of Divorce Law of England and Denmark, pt 3.4.2.

¹⁰⁶ **Paola Ronfani.** Family Law in Europe, lk 122.

¹⁰⁷ **Josef Ehmer.** Marriage, lk 285–286. **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 479–515.

registreerimata (abieluta) kooselamine ning tagada, et lahutust ei oleks kerge saada. Seadustes deklareeritud abielupoolte võrdsuseprintsiiobile vaatamata jäid naised meestest majanduslikult sõltuvaks.¹⁰⁸

Kuidas hinnata – kõike eelnevat silmas pidades – Eesti 1922. a Abieluseadust ning millised olid selle vastuvõtmise taga olnud põhimõtted ja vaidlused? Õigusteadlased T. Göttig, L. Hallik ja T. Uusen-Nacke on seda omaaegse Euroopa lahutusõiguse kontekstis hinnanud suhteliselt uuenduslikuks.¹⁰⁹ Võrreldes Eesti ja Lääne-Euroopa riikide vastavaid põhimõtteid, võib öelda, et uuenduslikkus seisnes omas ajas laiadel alustel ja kiire lahutuse hankimise võimaldamisel, eelkõige kokkuleppel lahutamise tagamisel. Viimast võib hinnata vägagi liberaalseks põhimõtteks, eriti arvestades, et sel viisil lahutamiseks ei nähtud ette pea mingeid piiranguid, va Abieluasjade kohtupidamise korras sätestatud kolmekuuline ooteaeg lahutusavalduse esitamisest kohtuotsuse langetamiseni. Olulisemad põhimõtted, millest seaduse loomisel lähtuti, ilmnevad seaduseeelnohu seletuskirjadest. Selle koostajate arvates ei aidanud lahutamise võimaluse piiramine kindlate seadustes ülesloetud põhjendustega kaasa “abielu kindlustamise sihile, vaid, ümberpööratult, esile kutsudes igasuguseid seadusest möödaminekuid ja tõstes valetunnistamist kombeks, ehk jälle abielus sunniviisil kinni hoides üksteisele kohatuid isikuid, õõnestas abielu ja sünnitas demoralisatsiooni.”¹¹⁰ Samas nenditi, et lahutamist vastastikusel kokkuleppel ei tohi võimaldada liiga kergekäeliselt – muidu viivat see abielu “õõnestamiseni” kuna siis võib “tüli, ajutine pahandus, arusaamatus, mis abielu keerulises psühholoogias möödapääsmatu on, sagedasti lahutamise põhjuseks olla, – teisest küljest – saab lahutamise kergus tugevaks tõukejõuks mõtlematule kergemeelsele abielule sugutunde möödamineva iha täitmise sihil.”¹¹¹ Samasugust muret – et liiga lihtne lahutamisprotsess võinuks kaasa tuua kergekäeliselt langetatud abiellumis- või lahutamisotsuse – nenditi ka Abieluasjade kohtupidamise korra seletuskirjas. Selle vältimiseks oligi kolmekuuline ooteaeg ette nähtud. Leiti ka, et kuna abielu on riigi jaoks niivõrd oluline institutsioon, peavad kohtul lahutusajade otsustamisel olema laiema volitused kui teiste tsiviilasjade puhul, mh sooviti kohtutele tõe väljaselgitamiseks anda võimalus omal algatusel tõendeid koguda ning tunnistajatena sugulasi, eestkostjaid jt lähedasi üle kuulata.¹¹²

¹⁰⁸ **Natalie Le Bouteillec, Zara Bersbo, Patrick Festy.** Freedom to Divorce or Protection of Marriage, lk 198–209.

¹⁰⁹ **Triin Göttig, Liis Hallik, Triin Uusen-Nacke.** Abielulahutuse õiguslik regulatsioon Eestis, lk 245.

¹¹⁰ ERA.80.1.2198.

¹¹¹ Samas.

¹¹² Samas.

Seaduseelnõude seletuskirjadest mitmekülgsema ettekujutuse abielu ja lahutamise kohta annab Riigikogus tõstatunud diskussioon.¹¹³ Aktiivsemad kõnelejad seal olid sotsiaaldemokraadid, kelle esindajad väljendasid väga erinevaid arvamusi. Ka seaduseelnõu suurimad kritiseerijad olid sotsiaaldemokraatide hulka kuulunud Karl Ast ja Alma Ostra, kes leidsid, et parlamenti lugemisele esitatud kujul ei suuda kavandatud Abieluseaduse eelnõu lahendada kaasaja ühiskonna ees seisvaid abieluga seonduvaid probleeme. A. Ostra kriitika lähtus eelkõige nais(t)e ja tema kui sotsiaaldemokraadi positsioonilt. Tema hinnangul oli omaaegne abielu oma olemuselt patriarhaalne, samuti väitis ta, et „kodanlise ilma korra juures [jääb] naine [ikka] ärarippuvaks mehest igasuguse abielu seaduse juures.“¹¹⁴ Eelnõu suurimaks puuduseks pidas ta asjaolu, et see ei tegelenud abikaasade õiguslike ja majanduslike vahekordadega ning neid jäänuks reguleerima senised, vananenud põhimõtted. Need A. Ostra arusaamad olid kooskõlas naisühenduste tegevust koordineerinud Eesti Naisorganisatsioonide Liidu seisukohtadega, mille retoorikas pöörati Põhjamaid eeskujuks seades suurt tähelepanu mitte niivõrd lahutamisprotsessi lihtsustamisele, kuivõrd naiste ja meeste suurema võrdõiguslikkuse saavutamisele.¹¹⁵ Ka eelpool nimetatud A. Ostra ja tema parteikaaslane Emma Assoni esitatud, Eesti Naisorganisatsioonide Liidu juriidilise osakonna poolt välja töötatud alternatiivses seaduseelnõus moodustasid mahult suurima osa just abikaasadevahelist õiguslikku ja varanduslikku vahekorda ning varajagamist reguleerivad sätted. Abielulahutuse osas pakuti välja ühe- või kahepoolset algetatut, ametlikult registreeritud lahuselu, mida pärast aasta möödumist saanuks lahutada ühepoolse nõude alusel.¹¹⁶ A. Ostra arvates aidanuks see ära hoida läbimõtlemata lahutamistsuseid.¹¹⁷ Kuigi seaduse menetlemist juhtinud Riigikogu üldkomisjon pidas Naisorganisatsioonide Liidu eelnõu vajalikuks arvestada „osas mis Vabariigi Valitsuse eelnõuga ühtlane“¹¹⁸ oli ning vastu

¹¹³ Järgnev ülevaade sõnavõttudest on refereeritud Riigikogu istungite protokollide põhjal: I Riigikogu: VIII istungjärg, veerud 96–124, 416–440, 669–671, 696–706, 796–797, 850–851, 869–871. ERA.80.1.350. ERA.80.1.361. ERA.80.1.366. ERA.80.1.367. ERA.80.1.375. ERA.80.1.478.

¹¹⁴ ERA.80.1.350, l 11.

¹¹⁵ vt Eesti naisorganisatsioonide Liidu aastaraamat: ülevaade E. N. Liidu esimesest tegevusjärgust november 1921 – märts 1923. Toimetanud Helmi Jansen, Alma Ostra-Oinas, Marie Reisik. Tallinn: Eesti Naisorganisatsioonide Liit, 1924. Eesti naisorganisatsioonide Liidu aastaraamat: II ülevaade Eesti naisliikumisest ja E. N. Liidu teisest tegevusjärgust. Toimetanud Emma Peterson, Helmi Jansen. Tallinn: Eesti Naisorganisatsioonide Liit, 1926.

¹¹⁶ ERA.80.1.2198. ERA.76.2.80.

¹¹⁷ **Alma Ostra-Oinas.** Eesti naisorganisatsioonide Liidu aastaraamat: ülevaade E. N. Liidu esimesest tegevusjärgust november 1921 – märts 1923. Toimetanud Helmi Jansen, Alma Ostra-Oinas, Marie Reisik. Tallinn: Eesti Naisorganisatsioonide Liit, 1924. Lk 98.

¹¹⁸ ERA.80.1.2198.

võetud seadus põhines lahutussätete osas pea eranditult üldkomisjoni esitatud kavandil,¹¹⁹ on just A. Ostra ja E. Aessoni poolt esitatud ettepanekust pärit hilisem § 23 ehk lahutamine vähemalt kaks aastat kestnud kokkuleppimast tingitud lahuselu tõttu.¹²⁰ Antud paragrahvi sõnastus jääb küllaltki ebamääraseks, ka Abieluseaduse ja Abieluasjade kohtupidamise korra eelnõude seletuskirjades pole selle mõtet lahti seletatud. A. Ostra ise on seda hiljem selgitanud kui ühe poole lahutust teise poole vastu juhul, kui puudub kokkuleppe lahutamiseks ja süüna tõlgendatav asjaolu.¹²¹ Riigikohtu hilisemates seletustes väljendati seisukohta, et § 23 alusel lahutust nõudes ei pea pooltel olema kokkulepet lahutamiseks, samas ei tohtinud nõudja olla lahuselu või kokkuleppimast põhjustajaks. Arusaama naise väljaviskamisest kui kokkuleppimast avaldusest ei pidanud kohus seetõttu adekvaatseks. Siiski esines ka Riigikohtu enda lahendites üksikuid näiteid, mis eelpool tooduga ei ühtinud. Nii leiti, et kokkuleppimast on lahutamise alusena aktsepteeritav ka siis, kui selle põhjuseks on naise julm kohtlemine mehe poolt.¹²² Igatahes osutus just selle paragrahvi tõlgendamine ja rakendamise omal ajal kõige problemaatilisemaks.¹²³

Tulles tagasi Riigikogu debati juurde Abieluseaduse vastuvõtmisel, siis seal esines radikaalseima sõnavõtuga K. Ast, kelle sõnul ei saa seaduseelnõu nimetada “vabameelseks demokraatlikuks, ega üldse arenenud euroopaliku mõiste väärilikuks.”¹²⁴ K. Ast, sidudes abielu ja selle lahutamise isikuvabadusega, kritiseeris soovi abielu riiklikult kontrollida ning leidis, et ühiskonnas domineeriv arusaam abielust tugines vananenud arusaamadel; tema ei soovinud seetõttu valitsuse poolt esitatud eelnõule isegi parandusettepanekuid esitada ning lubas hääletada kõigil lugemistel selle vastu. Seaduse positiivse küljena tõi ta seetõttu välja nii lahutuse aluste laienemise, ent pidas vajalikuks olukorda veelgi lihtsustada, sest „see ei ole ju enam abielu, kui üks abielu pool lahutust soovib; seal ei ole ei ühiskonnal, ei riigil enam õigust neid selleks sundida.“¹²⁵ Perekondlike tragöödiate üheks peapõhjuseks pidas ta just oskamatus õigel ajal lahku minna. Lisaks kutsus K. Ast üles diskuteerima mitmenaise- ja -mehepidamise ning prooviabielude üle ning pidas rahva tervise ja heaolu nimel vajalikuks

¹¹⁹ Võrdle lisa 1. Abieluseadus ning komisjoni poolt parlamenti saadetud eelnõu ERA.80.1.2198.

¹²⁰ **E. Erdmann.** Abieluseaduse § 23. – Õigus 1925, nr 5. Lk 133–136.

¹²¹ **Alma Ostra-Oinas.** Abieluseadus. – Eesti naisorganisatsioonide Liidu aastaraamat: ülevaade E. N. Liidu esimesest tegevusjärgust, lk 98–99.

¹²² Abieluseadus: Riigikohtu tsiviilosakonna seletustega. Perekonnaõiguse (Balti Eraseaduse I r. §§ 1–582) alal antud Riigikohtu tsiviilosakonna seletusi. Koost. A. Peep. Tallinn: A. Peep, 1937. Lk 14–18.

¹²³ **Aleksander Hellat.** Abielu lahutus kokkuleppimast tõttu. – Õigus 1938, nr 2. Lk 80–85.

¹²⁴ ERA.80.1.350, l 12.

¹²⁵ ERA.80.1.350, l 16.

nõuda abiellujatelt tunnistust nende tervisliku seisundi kohta. Sellised seisukohad pälvisid teiste Riigikogu liikmete seast mitmeid vahelehoikeid ning oponeerivaid avaldusi. Samuti sotsiaaldemokraatide hulka kuulunud Mihkel Martna pidas vajalikuks rõhutada, et K. Asti tõekspidamised ei ole kindlasti nende kui rühma seisukoht. M. Martna ise pooldas lahutust lihtsustavaid sätteid juhul, kui nõrgema poole, st naise õigused kaitstud saavad. Oma parteikaaslase väljaütlemistega, et seaduseelnõu on liiga konservatiivne, ei olnud nõus ka üldkomisjoni kuulunud A. Palvadre, kes tundis muret nende laste üle, kes K. Asti poolt soovitatud prooviabielu ajal sünnivad. Komisjoni esindaja, tööerakondlane Tõnis Kalbuse vastulausest K. Astile ilmneb, et komisjon tõlgendas abielu kui isikutevahelist vabal kokkuleppel sõlmitud lepingut, mistõttu ei peetud võimalikuks lubada lahutamist ainult ühe poole nõudmisel teise poole süüd või seaduses toodud asjaolusid tuvastamata.

Seaduseelnõud pigem toetava avaldustega esinesid ka Riigikogu teiste rühmituste liikmed. Rahvaerakondlane Jaan Tõnisson rõhutas eelkõige abielu kui sotsiaalse institutsiooni tähtsust. Abielu oli tema sõnul vältimatu eeldus nii ühiskonna, kultuuri, riigi kui rahva arenguks, mitte vahend isiklike vabaduste realiseerimiseks. Lisaks leidis ta, et abielu ei väärtustata piisavalt ja väitis et “õige moodsaks on läinud meie vabas Eestis kõike, mis abielu puhtuse ja pühaduse kohta käib, välja naerda ja selle üle pilgata. Noored ja vanad on juba nii kaugel, ma ütlen, eriti Tallinnas, et arvatakse seda nagu mõneks salongi tarviduseks.”¹²⁶ Tema arvates olid seaduseelnõus toodud lahutamist võimaldavad sätted täiesti piisavad, kuna „kui siin õigus antakse abielu lahutada, kui mõlemad abikaasad seda ühiselt ja vankumatult nõuavad, noh siis ma tahaks teada, mida teie siis veel tahate?”¹²⁷ Lahutamise korra veelgi suurem lihtsustamine toonuks J. Tõnissoni sõnul kaasa anarhia. Ainukesena leidis seaduseelnõu liiga liberaalse olevat Kristliku Rahvaerakonna liige, pastor J. Lattik, kes ei pooldanud vastastikusel kokkuleppel lahutamise võimaldamist. See võinuks tema arvates naise mehe eest kaitsetusse olukorda jätta, kuna viimasel tekkivat soovi korral võimalus formaalne kokkulepe saada isegi juhul, kui naine lahutust ei soovi.

Kuigi esindatud olid arvamused nii leebema (ainult ühe poole nõudel) kui rangema (ainult süü olemasolu korral) lahutusõiguse vajadusest, võib vastu võetud sätteid pidada omamoodi tasakaalupunktiks. Kriitika vastastikusel kokkuleppel lahutamise vastu kajastub debattides tagasihoidlikult ning näib, et erilist vastuseisu sellele ei väljendatud. Kehtestatud lahutusõiguse piiratust enim sarjanud K. Asti sõnavõttud väljendasid isiklikke ja vägagi

¹²⁶ Samas, l 21.

¹²⁷ Samas, l 25.

radikaalseid tõekspidamisi. Seaduseelnõud kritiseerinud A. Ostra seisukohad olid aga suunatud peamiselt sellele osale abielu ja lahutusega seonduvast, mis jäi seaduse reguleerimisalast välja, st meeste- ja naistevahelised õiguslikud ning majanduslike suhted. Lahutusõigusega seotud poleemika seostus Riigikogus seega peamiselt arusaamadega abieluinstitutsiooni olemusest ja selle erilisest tähendusest riigi jaoks, seostest sotsiaalse korra, isikuvabaduste ning sellega, kas ja kuidas naist ehk nõrgemat poolt nii abielus kui ühiskonnas kaitsta. Põhimõttelised valikud ja konstateeringud, mis Eesti Vabariigis lahutusõiguse üle otsustamisel tõstati, ei olnud Lääne- Euroopaga võrreldes seega erandlikud. Liberaalsemate seaduspunktide tagamaad tunduvad esialgsel hinnangul olevat sarnased Rootsile:¹²⁸ st lahutust nähti kui paratamatust, kõrvalekallet normaalsusest; selle võimaldamist tõlgendati kui abieluinstitutsiooni ja selle kaudu sotsiaalse korra kaitsmist, kusjuures pidevalt rõhutati nõrgemate poolte ehk naise, aga ka laste huvide eest seismise vajadust nii abielu ajal kui lahutamisel.

Abikaasade kokkuleppel lahutamist võimaldav klausel tekitas vaidlusi siiski veel 1930. aastatel uue tsiviilseadustiku koostamisel. Eelnõu väljatöötamisel avaldati arvamust, et selline lahutamine ei ole kooskõlas abielu kui tähtajatu kooselamise viisiga, vähendades nii abieluinstitutsiooni tähtsust ja soodustades abielude kergekäelist sõlmimist ning suurendades õnnetute abielude hulka. Äramärkimist vääris veel asjaolu, et Eestis olid abielu lahutamise võimalused väga avarad ning Euroopas polnud kokkuleppel lahutamine veel levinud. Lõppkokkuvõttes jäi abielu lahutamine poolte kokkuleppel siiski uue tsiviilseadustiku eelnõusse sisse, kuna leiti, et juhtudel, kus pooled soovivad lahutust omavahelisel kokkuleppel, on abielu sisuliselt juba lagunenu ning lahutuse mittevõimaldamine oleks lubamatu sotsiaalse surve avaldamine.¹²⁹

Kuna abielu lahutamise võimalikkus ei sõltu ainult seda lubavate sätete olemasolust ja iseloomust, on oluline vaadelda Abieluseadust selle laiemas seadusandlikus kontekstis. Õigusajaloolane Toomas Anepaio on väljendanud arvamust, et Eesti Vabariigi iseseisvumisega kaasnenud üleminek talurahvaseadustelt BESile tähendas maal elavate abielunaiste varaõigusliku olukorra halvenemist. Nimelt asendus abikaasade varaühisus, mille puhul abikaasade varandus moodustab ühise tombu ja mõlemad olid ühiselt vara omanikud ning lahutuse korral kuulus pooltele abiellu kaasa toodud ja isiklikult abielu kestel omandatu

¹²⁸ Rootsi vastava seaduse kehtestamise tagamaadest vt **Natalie Le Bouteillec, Zara Bersbo, Patrick Festy.** Freedom to Divorce or Protection of Marriage, lk 109–205.

¹²⁹ **Triin Göttig, Liis Hallik, Triin Uusen-Nacke.** Abielulahutuse õiguslik regulatsioon Eestis, lk 246.

ning abielu kestel ühiselt saadud vara jagati võrdselt, varaühendusega, mispuhul mees valitses kogu naise vara, va erivara, ning lahutuse korral võis naine lisaks viimasele tagasi saada abiellu kaasa toodud selle vara, mille puhul ta suutis tõestada, et see on tema omandatud. Vene ja setu taluperenaiste varaõiguslik olukord seevastu juriidiliselt küll paranes, ent tavaõiguse traditsioonidest kantud ühiskonna puhul võib T. Anepaio sõnul tekkida küsimus, kuivõrd seda olukorda mõisteti või kasutada osati.¹³⁰ K. Katus, A. Puur ja A. Põldma koostatud ülevaates Eesti rahvastikupoliitika kohta 20. sajandil on 1926. a Perekonnaseisu seadust hinnatud kaasaja Lääne-Euroopa seadusandluse kontekstis tüüpiliseks ning oma aja traditsioonilisi hoiakuid kajastavaks: normid sätestasid teatud aspektides meespoole ülimuslikkuse, abielu nähti kui eluaegset institutsiooni, lahutuse eelduseks oli suuresti ühe abielupoole süü ning õiguslikult eristati abielust ja väljaspool abielu sündinud lapsi.¹³¹ Kuigi lahutusõiguse osas siinkirjutaja eelnevaga täielikult nõustuda ei saa, tuleb tõdeda, et just perekonnaõigus oli omal ajal BESi üks enim kritiseeritud osa.¹³² Seda kinnitab ka asjaolu, et kui uue tsiviilseadustiku väljatöötamisel võeti üldjoontes aluseks BES, siis perekonnaõiguse osa koostamisel sellest loobuti.¹³³ Kas ja kuidas normide mõju igapäevaelus väljendus on aga omaette teema. Ülle Tarkiaiseni sõnul maal elanud abielunaiste varaõigusliku olukorra halvenemist empiiriliste andmete põhjal täheldada ei saa, pigem avaldas naiste seisundile mõju õigusliku partikularismi kadumine¹³⁴ ning hääleõiguse saamine 1920. a põhiseadusega. Tema hinnangul paranes naiste seisund ühiskonnas alates 19. sajandi teisest poolest pidevalt.¹³⁵

Järeldus

Kui Lääne-Euroopas oli abielu- ja selle olemasolu korral ka lahutusõigus 19. sajandi lõpuks enamasti standardiseeritud ning sekulariseeritud, siis Eesti aladel sai abielu- ja

¹³⁰ **Toomas Anepaio.** 1920. aasta põhiseaduse mõju Eesti eraõiguse arengule, lk 65–67.

¹³¹ Ilmselt on mõeldud siiski mitte üksnes Perekonnaseisu seadust, vaid laiemat perekonnaõiguslikku taustsüsteemi. **Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Population-related Policies in Estonia in the 20th Century, lk 5.

¹³² **Toomas Anepaio.** Hobusemüügist omandireformini, lk 288.

¹³³ **Triin Göttig, Liis Hallik, Triin Uusen-Nacke.** Abielulahutuse õiguslik regulatsioon Eestis, lk 246.

¹³⁴ Eraõiguse moderniseerimine jäi siiski lõpuni viimata ning õiguse territoriaalne killustatus kadus alles Nõukogude võimu kehtestamisega. **Marju Luts.** Modernse eraõiguse võimalustest Eesti ajalooos. – Acta Historica Tallinnensia 2002, nr 6. Lk 45–56.

¹³⁵ **Ülle Tarkiaisen.** Varaühisus või varaühendus? Abikaasade varalised suhted ja naiste maaomand Järvamaal 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses. – Eesti ajaloo 19.–20. sajandil. Uurimusi historiograafiast, allikaõpetusest ja institutsioonidest. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised 19 (26). Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2012. Lk 144.

lahutusiasjade viimine kiriku jurisdiktsiooni alt ilmalike tsiviilkohtute alla teoks Eesti Vabariigi iseseisvumise järgselt. Alles 1922. a lõpul vastu võetud ja 1923. a 1. maist kehtima hakanud Abieluseadusega kaotati senised konfessioonipõhised, peamiselt ühe poole süüteol põhinevad kirikuõiguslikud lahutamispõhimõtted ning kehtestati kõigile kodanikele ühtne regulatsioon.

Abieluseaduse ja Abieluasjade kohtupidamise korra eelnõude seletuskirjades ja seaduse vastuvõtmisel Riigikogus väljendatud seisukohtades tõusid kesksele kohale abieluinstitutsiooni olulisuse ning selle kaitsmise vajaduse rõhutamine. Lahutamise võimaldamist nähti kui eelnimetatud eemärkide poole püüdlmise üht ebameeldivat, kuid paratamatuseks muutunud elementi. Pidevalt rõhutati ka naise ja laste kui nõrgemate osapoolte õiguste eest seismise tähtsust nii abielu ajal kui selle lahutamisel. Nende, Euroopa kontekstis üpris tüüpiliste seisukohtade tulemusel sätestati lahutusõigus, mis lisaks senistel ühe abikaasa süüle vm seaduses piiritletud tingimustele (abielurikkumine, hülgamine, halb kohtlemine, perekonnakohustuste täitmisest loobumine, ühiskonna moraalinormidele mittevastav eluviis, lahuselu abikaasadest sõltumatutel põhjustel, ravimatu haigus või kadunuks jäämine) tuginedes sai abielu lahutada ka vastastikusel kokkuleppel pea igasuguste piiravate meetmeteta. Uue põhimõttena lisandus lahutuse alusena veel vastastikusest kokkuleppimatusest tingitud lahuselu, kuigi jääb selgusetuks, mida kokkuleppimatuse all täpselt mõeldi. Sätestatud põhimõtteid võib võrrelda oma aja liberaalseimateks peetud Skandinaaviamaade vastavate seadustega – Lääne-Euroopas laiemalt oli sel viisil lahutamine veel vägagi erandlik. Eesti Vabariigis kehtinud lahutamisega kaasnevat õiguslikku taustsüsteemi sama uuenduslikuks hinnatud ei ole. Abieluseadus sätestas ainult lahutamist võimaldavad põhimõtted, suuremat osa pere- ning varasuhteid reguleerisid aga 19. sajandist pärit ning tolleks hetkeks vananenud seadusesätted. Sellest lähtuvalt seadsid naisliikumise esindajad oma eesmärgiks just meeste- ja naistevahelise võrdõiguslikkuse suurendamise.

Omaaegset õiguslikku olukorda võib seega hinnata vastuoluliseks: lahutust võimaldavad põhimõtted olid Eestis küll uuenduslikud, samas laiemal perekonnaõigusliku situatsiooni kohta sama väita ei saa.

2. Abielulahutuste ulatus ja põhinäitajad 1921.–1936. aastal Riigi Statistika Keskbüroo statistika põhjal

Ametlikku statistikat, mh lahutusstatistikat, Eesti Vabariigis kogus ja koostas 1921. a loodud Riigi Statistika Keskbüroo. Olulisemad statistilised näitajad avaldati Statistika Keskbüroo kuukirjas *Eesti Statistika*, spetsiaalsetes, näiteks rahvaloenduse tulemuste publitseerimiseks mõeldud, eriväljaannetes või ülevaatlikes kogumikes. Ühest küljest on koostatud andmestiku puhul tegu olulise allikmaterjaliga abielulahutuste uurimisel, teisalt on enne statistika tõlgendamist vajalik selle usaldusväärsuse hindamine. Käesolev peatükk analüüsibki statistika kogumist, koostamist ning tulemusi.

2.1 Lahutusstatistika üldiseloostus

Eestis 1920. aastate algul loodud statistikakorraldust ja statistika taset on hinnatud kõrgelt¹³⁶ ning siinset rahvastikualast teabesüsteemi oma aja üheks täiuslikumaks.¹³⁷ Lahutusstatistika moodustas sündimust, abiellumust ja surmasid puudutava andmestiku kõrval ühe osa rahvastikustatistikast, jäädes eelnimetatutega võrreldes tagaplaanile. Laias laastus võib abielulahutusi kajastava statistika jagada kahte suuremasse gruppi: rahvaloendustel saadud andmed elanike perekonnaseisu, mh lahutatud isikute kohta, mis võimaldavad vaadelda lahutumuse pikemaajalisemat muutust, ning kohtuasutustelt ning perekonnaseisumetitelt kogutud andmed lahutatud abielude kohta, mis keskenduvad ühel kindlal aastal lahutatud abielusid iseloomustavatele näitajatele.

Eesti Vabariigis viidi läbi kaks üleriigilist rahvaloendust: esimene 1922. ja teine 1934. a. Loenduste tulemused avaldati mõlemal korral spetsiaalselt selleks koostatud ülevaadetes, kohati paralleelselt ka regulaarsetes kuukirjades.¹³⁸ Lisaks 1922. ja 1934. a saadud tulemustele on tagasiulatuvalt ära toodud 1881. ja 1897. a rahvaloenduste andmed lahutatud isikute

¹³⁶ **Ene-Margit Tiit.** Eesti rahvastik, lk 27–41. **Toomas Karjahärm.** Oleviku minevikud, lk 120–121, 124.

¹³⁷ **Kärt Jänes-Kapp, Kalev Katus, Allan Puur, Asta Pöldma.** Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest, lk 5.

¹³⁸ **Ene-Margit Tiit.** Eesti rahvastik, lk 33, 41.

suhtelise arvukuse kohta.¹³⁹ Eriväljaannetes avaldatu on näitajate koosseisu mõttes suhteliselt napp: andmed on ära toodud kõrvuti teiste perekonnaseisu tunnustega haldusüksuste ja vanusegruppide kaupa.¹⁴⁰ 1922. a rahvaloenduse täpsemad andmed publitseeriti eraldi maakondlikes kokkuvõtetes.¹⁴¹ Saadud tulemusi on pikemalt kommenteeritud vaid 1934. a loenduse osas.¹⁴² Märkimisväärne on, et mõlemal korral püüti uurida ka ametlikult abielus olnud, ent tegelikult lahus elanud isikute hulka. Abieluliste lahuselu grupi all mõeldi ainult neid, kes oma abielu katkenuks lugesid (1922. a)¹⁴³ või kes olid tegelikult lahku läinud, st ei elanud eraldi nt töökoha tõttu (1934. a).¹⁴⁴ 1922. a loendusel paluti ära märkida ka lahuselu aeg; neid andmeid väidetavalt ka töödeldi ja plaaniti ka avaldada,¹⁴⁵ kui siinkirjutajal neid leida pole õnnestunud. 1934. a rahvaloendusel tuvastati abielus olevaid, ent lahus elavaid inimesi esialgu 9532.¹⁴⁶ Samas pidas Statistika Keskbüroo just neid andmeid puudulikuks ning hiljem korregeeriti seda arvu ca 14 000ni ehk 3,2%-ni abieluliste üldarvust.¹⁴⁷ 1922. a kohta on lisatud, et kui küsitletu perekonnaseisu lahter oli jäänud tühjaks, püüti seda määrata teiste esitatud andmete alusel.¹⁴⁸ Sellele vaatamata on mõlemal rahvaloendusel jäänud rahvastiku üldarvuga võrreldes väga väikese, ent lahutatud isikute arvuga võrreldes märkimisväärse osa inimeste perekonnaseis teadmata: 1922. a 1016,¹⁴⁹ 1934. a 4930 juhul.¹⁵⁰

Lahutuste aastapõhine statistika hõlmab ajavahemikku 1921. a teisest poolest kuni 1936. a lõpuni. Perioodi algus lähtub ilmselt Statistikabüroo loomisest 1921. aastal¹⁵¹ ja piiratud võimalustest tagasiulatuva statistika kogumiseks ja töötlemiseks. 1930. aastate lõppu kajastavaid andmeid publitseeritud pole. Infot statistika kogumise või töötlemise kohta pärast 1936. aastat pole õnnestunud leida ei Rahvusarhiivi riigiarhiivis asuva Riigi Statistika

¹³⁹ 1922. a üldrahvalugemise andmed. Vihik 1, lk 26–27.

¹⁴⁰ 1922. a üldrahvalugemise andmed. Vihik 2, lk 40–63. Rahvastiku koostis ja korteriolud: 1. III 1934 rahvaloenduse andmed. Vihik II, lk 38–46.

¹⁴¹ **Ene-Margit Tiit.** Eesti rahvastik, lk 33. Tartu ja Valga maakonna tulemusi vt 1922. a üldrahvalugemise andmed. Vihik 3. Tartu ja Valga maakonnad. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1924.

¹⁴² Rahvastikuprobleeme Eestis, lk 18–21.

¹⁴³ 1922. a üldrahvalugemise andmete läbitöötamise plaan ja tabelite sisu. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1923. Lk 21.

¹⁴⁴ Rahvastiku koostis ja korteriolud, lk VI.

¹⁴⁵ 1922. a üldrahvalugemise andmete läbitöötamise plaan ja tabelite sisu, lk 21.

¹⁴⁶ Eesti arvudes 1920–1935, lk 11.

¹⁴⁷ Rahvastiku koostis ja korteriolud, lk 18. Eesti Statistika Kuukiri nr 186 (5), lk 230.

¹⁴⁸ 1922. a üldrahvalugemise andmete läbitöötamise plaan ja tabelite sisu, lk 21.

¹⁴⁹ 1922. a üldrahvalugemise andmed. Vihik II, lk 41.

¹⁵⁰ Rahvastiku koostis ja korteriolud, lk 39.

¹⁵¹ **Ene-Margit Tiit.** Eesti rahvastik, lk 27.

Keskbüroo materjalide hulgast¹⁵² ega Statistikaameti andmebaasist,¹⁵³ kus 1937.–1944. a lahutatud abielude arv puudub.

Aastapõhist statistikat lahutatud abielude kohta avaldati kuukirjades neljal korral: perioodide 1921–1923,¹⁵⁴ 1922–1928,¹⁵⁵ 1929–1933¹⁵⁶ ja 1925–1936¹⁵⁷ kohta. Kuna kõik olulisemad töös toodud tabelid on koostatud kõigi eelnimetatud ülevaate andmete põhjal, on tabelite juures allikate pidevast kordamisest loobutud ning viidatud käesolevale kirjeldusele. Tabelitel, mis põhinevad ühe kuukirja andmetel, on väljaanne eraldi ära toodud.

Andmestik koosneb statistiliste näitajate tabelitest, mida on lühidalt ja kirjeldavalt kommenteeritud, aeg-ajalt on püütud tulemusi ka seletada. Näitajad, mille kohta statistikat avaldati, jäid kogu käsitletava perioodi jooksul põhiosas samaks. Vaatluse all olid: lahutuste arv, lahutatu elukoht (linn vs maa), kodakondsus, vanus ja vanusevahe, perekonnaseis enne abiellumist, lahutatud abielu kestus, laste arv lahutatud abielus, lahutuse nõudja, lahutuse andmise seaduslik alus. Kõik eelnenud näitajad on esitatud aastate kaupa ning (va lahutuste üldarv puhul) grupeeritud tunnuste (naine vs mees, linn vs maa jne) alusel, mille vahel on ära jaotatud vastava näitaja puhul teada olevad kaasused/isikud protsentides, kohati ka konkreetse arvuna. Kuigi olemasolevate näitajate hulka võib pidada suhteliselt suureks, on nimekirja analüüsides ilmne, et vaatluse alt on välja jäänud mitmed tänapäeva uurijaid enim intrigeerivad aspektid, näiteks lahutajate sotsiaalmajanduslik staatus, haridustase ja tööga hõivatud naiste osakaal. Teisalt tõstab olemasoleva andmestiku väärtust asjaolu, et suuremat osa selles on tänu analoogse teabe olemasolule võimalik võrrelda hilisemal perioodil (peamiselt alates 1990. aastatest, üksikutel juhtudel aga isegi 1940. aastate lõpust) toimunud abielulahutusi puudutavate protsessidega – vaadeldavaid näitajaid ja nende tunnuseid on tänapäevaks küll oluliselt täpsustatud, kuid põhiosas on need võrreldes 1920. ja 1930. aastatega jäänud samaks.

Käesolevasse töösse on hõlmatud kõik olulisemad 1921.–1936. a lahutatud abielude kohta teada olevad statistilised näitajad, kusjuures võimalusel on neid kõrvutatud lahutuselases kirjanduses enim käsitlemist leidnud seisukohtade ja teooriatega. Vaatluse alt välja on jäetud

¹⁵² ERA.1831.

¹⁵³ [<http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfile2.asp>] (seisuga 11.05.2014).

¹⁵⁴ Sündivus, surevus, abielluvus ja rahvastikuliikumine 1921–1923, lk 43–46.

¹⁵⁵ Eesti Statistika Kuukiri nr 90 (5), lk 279–285.

¹⁵⁶ Eesti Statistika Kuukiri nr 162 (5), lk 260–264.

¹⁵⁷ Eesti Statistika Kuukiri nr 186 (5), lk 225–230.

vaid üksikud, ebajärjepidevalt koostatud ja põhiinformatsiooni osas korduvad tabelid, milles andmed on lisaks protsentidele toodud üldarvuna, ning üksikud võrdlusandmed välisriikide kohta. Statistiliste näitajate tabelites on püütud kõiki andmeid esitada võimalikult lihtsalt ja algallikale iseloomulikult. Tähelepanu tuleb pöörata osaliselt puudulike andmetega saabunud ankeetide kajastamisele (tabelites kajastuvad lahtrites “Teadm.” või „T“). Neid esineb kahel kujul: dateeringu tulbas olevad teadmata andmed hõlmavad vahemikus 1923–1928 lahutatud abielude kohta saabunud ankeetlehti, mille koostamise (st lahutuste) täpne aasta on teadmata, samas vaadeldava tunnuse kohta võib teave olla olemas. Tunnuse tulbas tähistab teadmata suhtarv aga seda, kui suurel määral saabunud ankeetlehtedest oli vaatluse all olev teave konkreetsel aastal jäänud mingil põhjusel märkimata. Kõik teada olevad andmed teisendati omakorda 100%-le ning jagati seejärel tunnuste vahel vastavalt nende esinemisele konkreetsel aastal või ajavahemikul.

Kõikide statistiliste andmete mõtestamisel on olulisel kohal nende representatiivsus. Analüüsitav teave ei ole selles osas probleemitu. Kuni 1926. a ei olnud abielulahutusi puudutavate andmete kogumine täpselt reglementeeritud, mistõttu valitses ses valla esialgu teatav segadus.¹⁵⁸ Seetõttu saabus Statistika Keskbüroosse 1920. aastate esimesel poolel ankeete kõigest ca 55% lahutuste kohta.¹⁵⁹ Oluline on ka silmas pidada, et kuni 1923. a 1. maini, mil kehtestati tsiviillahutus ja kaotati senised konfessionaalsed erinevused, kuulus abielu lahutamine kiriklike kohtute kompetentsi ning sel perioodil oli ankeetlehtede edastamisel aktiivsem EAÕK sinod. Näiteks 1921. a andmed, mis hõlmavad vaid juulist kuni detsembrini lahutatud abielusid, põhinevadki suuresti viimases otsustatud lahutustel: statistika on koostatud 93 ankeedi põhjal, millest tervelt 85 pärinevad EAÕK sinodilt ja vaid 8 Eesti Evangeeliumi Luteri Usu konsistooriumilt, samas kui lahutamisosuseid oli vastavalt 107 ja 133. 1922. a statistika põhineb peaaegu võrdselt sinodi ja konsistooriumi andmetel, 1923. a kiriklike lahutuste statistikas on ülekaalus konsistooriumi ankeetlehed.¹⁶⁰ Hiljem asus Statistika Keskbüroo ise abielu sõlminud asutust lahutustest informeerima ning ankeetlehti koguma¹⁶¹ või pidid kohtud ise kogudusi ja perekonnaseisumeteid lahutusest teavitama, misjärel viimased Statistika Keskbüroole täpsustavad andmeid saatsid.¹⁶² Seda, et ankeetlehti

¹⁵⁸ Sündivus, surevus, abielluvus ja rahvastikuliikumine 1921–1923, lk 43.

¹⁵⁹ vt tabel 1, pt 2.2.

¹⁶⁰ Sündivus, surevus, abielluvus ja rahvastikuliikumine 1921–1923, lk 44.

¹⁶¹ Eesti Statistika Kuukiri nr 90 (5), lk 279.

¹⁶² Eesti Statistika Kuukiri nr 162 (5), lk 260.

saabus ikkagi puudulikult, kurdeti statistika kommentaarides aga edaspidigi. Alles 1930. aastate keskpaigaks jõuti olukorrani, kus ankeetlehti saabus ca 70% lahutuste kohta.¹⁶³ Oluline on märkida ka, et kohati oli koostatud ankeetlehtede andmestik puudulik, seda eriti aastate 1923–1928 osas. Sellise olukorra põhjusena tuuakse asjaolu, et kohtuasutused polnud kohustatud oma resolutsioonides välja tooma statistika koostamiseks vajalikku informatsiooni (nt lahutuse alust), samas perekonnaseisuametite ja koguduste vastavad andmed olid puudulikud või aegunud (nt võimalik elukoha muutus). Lisaks oli osa lahutatud abieludest sõlmitud väljaspool tollase Eesti Vabariigi piire, mis muutis andmete kogumise eriti keeruliseks.¹⁶⁴ Seega polnud algandmete kogumise korraldus statistiliste näitajate koosseisu ning esinduslikkuse perspektiivist kindlasti optimaalne. Oluline on siiski välja tuua, et aja jooksul andmestiku esinduslikkus paranes. Kui välja jätta abielulahutuste üldarv, siis tasemeni, kus statistika oleks hõlmanud kõiki lahutusi, ikkagi ei jõutud.

2.2 Abielulahutuste üldarv ja trendid

Abielulahutuste arvu Eestis vahemikus 1921–1936 iseloomustab selle pidev tõus: kui 1920. aastate alguses lahutati umbes 500 abielu aastas, siis 1930. aastate keskpaigaks oli see arv suurenenud juba 1000ni.¹⁶⁵ Kuigi ametlikke andmeid aastate 1937–1939 pole siinkirjutajal õnnestunud leida, võib kohtutelt Statistikabüroole saadetud aruannete¹⁶⁶ põhjal järeldada, et lahutuste arv suurenes veelgi, ulatutes kõigil kolmel aastal üle 1100 juhtumi (vt tabel 1 ja graafik 1, pt 2.2) Lahutumuse üldkordaja¹⁶⁷ oli aastail 1922–1936 tänapäeva mõistes¹⁶⁸ veel väga madal, ent tõusis samuti märkimisväärselt, jõudes ca 0,4–0,5-lt 1920. aastate alguses ca 0,8ni ja isegi üle selle 1930. aastate keskpaigas. Vaatamata sellele, et lahutumuse üldkordaja ei võta arvesse üldist abiellumust ning rahvastiku vanuselist struktuuri, on see siiski suhteliselt

¹⁶³ Eesti Statistika Kuukiri nr 186 (5), lk 225.

¹⁶⁴ Eesti Statistika Kuukiri nr 90 (5), lk 279. Eesti Statistika Kuukiri nr 162 (5), lk 260.

¹⁶⁵ Vt tabel 1, pt 2.2.

¹⁶⁶ ERA.1831.1.646. ERA.1831.1.655. ERA.1831.1.656.

¹⁶⁷ Registreeritud lahutuste arv 1000 elaniku kohta.

¹⁶⁸ Vahemikus 2000–2012 kõikus see näitaja 2,23 ja 3,09 vahel. Samas oli tegu juba langustendentsiga, kuna ametlik lahutumus oli kõrgem 1970. aastatest 20. sajandi lõpuni välja. Vt Statistikaameti andmeid:

[[http://pub.stat.ee/px-](http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=RV047&ti=ABIELUD+JA+LAHUTUSED&path=../Database/Rahvastik/01)

[web.2001/Dialog/varval.asp?ma=RV047&ti=ABIELUD+JA+LAHUTUSED&path=../Database/Rahvastik/01](http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=RV047&ti=ABIELUD+JA+LAHUTUSED&path=../Database/Rahvastik/01) Rahvastikunaitajad_ja_koosseis/02Demograafilised_pehinaitajad/&lang=2] (seisuga 11.05.2014). 20. sajandi esimest poolt kaasajaga võrreldes tuleb arvesse võtta, et vabaabielude laia leviku tõttu ei ole lahutumuse suhtarvud üks-üheselt võrreldavad.

levinud meetod lahutumuse arvutamiseks ning annab aimu selle nähtuse arengutendentsidest. Lisaks on seda näitu mõistlik vaadelda põhjusel, et nii siinne statistika¹⁶⁹ kui ÜRO tagasiulatuvalt avaldatud andmestik muu maailma kohta kasutab just seda meetodit. Võrdlusena olgu siiski toodud ka abielude lõppemise struktuuri muutus Eestis antud perioodil: kui 1922. a lõppes kokku 6569 abielu, sellest 6000 korral oli põhjuseks ühe poole surm ja 569 juhul lahutus, siis 1930. a olid vastavad arvud 6058 ja 697, 1935. a aga 6429 ja 1003. Lahutuste arv 1000 abiellumise kohta tõusis 59,1-lt (1923. a oli see veelgi madalam ehk 50,1) 108,4ni 1936. a.¹⁷⁰ Lahutumuse märkimisväärselt tõusust just vaadeldaval perioodil annavad tunnistust rahvaloendusel saadud andmed elanike perekonnaseisu kohta: kui nii 1881. a ja 1897. a rahvaloenduste andmeil on lahutatud elanikkonda hinnatud 0,1%le rahvastikust, siis 1922. a oli see tõusnud 0,2% ning 1934. a juba 0,8%ni.¹⁷¹

Raskem on vastata küsimusele, kui palju oli faktiliselt lagunenu, ent juriidiliselt lõpetamata abielusid. 1922. aasta vastavad andmed siinkirjutajale teada ei ole. 1934. a rahvaloendusel tuvastati abielus elavaid, kuid lahus elavaid inimesi Eestis esialgu 9532. Hilisema täiendava uurimuse kohaselt korrigeeriti seda arvu ca 14 000ni ehk 3,2%ni abieluliste üldarvust.¹⁷² Võrdlusena olgu toodud, et lahutatute üldarv oli selleks ajaks tunduvalt väiksem, nimelt 7492 inimest.¹⁷³ Ilmselt hõlmas see arv siiski ainult neid, kelle perekonnaseis oli rahvaloenduse ajal „lahutatud“, st nad polnud loenduse ajaks uuesti abiellunud.

Võrreldes lahutumust ja selle arenguid laiemalt, tuleb tõdeda, et lahutuste sagenemine oli tollel ajal igati tavapärane tendents nii Euroopas kui USAs. Eestis osutus lahutumus ning selle tõus võrreldes teiste Lääne-Euroopa riikidega siiski märkimisväärses. Kõrgeim lahutumuse üldkordaja läänekultuuriruumis 19. sajandi teises pooles ja 20. sajandi alguses oli USAs, kus näiteks 1910. aastal lahutati 0,9 abielu 1000 inimese kohta, Euroopas ei ületanud see number teadaolevalt kuskil 0,5 piiri, jäädes enamasti alla 0,2.¹⁷⁴ Peale I maailmasõja lõppu tõusid need numbrid märgatavalt peaaegu kõikides sõjast osa võtnud Lääne-Euroopa riikides ja USAs. ÜRO poolt avaldatud andmete, milles on ära toodud ligi 30 riigi vastavad näitajad

¹⁶⁹ Andmed kuukirjades on toodud küll 100 000 inimese kohta, kuid on lihtsalt teisendatavad.

¹⁷⁰ Eesti Statistika Kuukiri nr 90 (5), lk. 279. Eesti Statistika Kuukiri nr 186 (5), lk 226.

¹⁷¹ 1881. ja 1897. a andmed on toodud 1881. a halduspiiride järgse eesti rahvastikuga territooriumi kohta. 1922. ja 1934. a analoogsed näitajad on vastavalt 0,2% ja 0,7%. Eesti arvudes 1920–1935, lk 26.

¹⁷² Rahvastikuprobleeme Eestis, lk 18, Eesti Statistika Kuukiri nr 186 (5), lk 230.

¹⁷³ Rahvastikuprobleeme Eestis, lk 18.

¹⁷⁴ **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 463.

(puuduvad nii Eesti, Läti kui Leedu), alusel oli Taani ainuke riik Euroopas, kus II maailmasõja eelne lahutumuse üldkordaja tõusis üle 0,8 (va Ungari, kus 1920. aastate lahutumus ulatus 0,82ni, ent langes siis tasapisi 0,6ni 1930. aastate lõpuks). Näiteks samuti suhteliselt kõrge lahutusmääraga Rootsis tõusis see 0,25-lt 1920. aastate alguses 0,5ni 1939. a, Norras olid vastavad numbrid 0,24 ja 0,37, Inglismaal ning Walesis 0,07 ja 0,2, Madalmaades 0,29 ja 0,37.¹⁷⁵ Eelneva põhjal võib väita, et Eesti, mida on rahvastikuarengu poolest peetud üheks pioneermaaks,¹⁷⁶ paistis juba maailmasõdade vahelisel perioodil silma lahutumuse kiire kasvu ja kõrge taseme poolest.

Kuigi lahutumuse kui nähtuse teket ei ole rahvastikuteaduse seaduspärasustest lähtuvalt mõistlik kausaalselt siduda teiste sotsiaalsete, majanduslike või psühholoogiliste ilmingutega, ei tähenda see, et rahvastikuarengul ei ole ühiskonnas toimuvate muude protsessidega mingit seost. Esmalt võiks abielulahutuste arvu tõusu võrrelda näiteks muutustega üleüldises abiellumuses. 1920. ja 1930. aastatel abielude arv Eestis tõesti tõusis ning abiellumuse üldkordaja¹⁷⁷ oli kõrgem kui 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses, mil see jäi 6,8–7,1 vahemikku, langes märgatavalt I maailmasõja ja Vabadussõja ajal (keskmiselt 4,8 aastatel 1915–1919). Sellele järgnes abiellumuse märgatav tõus sõjajärgsel perioodil (jõudes rekordilise 9,9ni 1921. a) ja stabiliseerumine sõjaeelsest ajast veidi kõrgemal tasemel (väärtustel 7,3–8,2 vahemikus 1923–1935). Kui aga võtta arvesse tõusnud abiellumisealiste osatähtsust rahvastikus, siis üldine abiellumus 1000 elaniku kohta vanuses 20–49 aastat oli peale iseseisvumist isegi madalam kui 19. sajandi lõpus.¹⁷⁸ Sarnaste probleemidega maadelnud Rootsi puhul on seda langust seostatud asjaoluga, et osa hea sissetulekuga naisi ei soovinud abielluda, kuna see tähendanuks mehest majanduslikku ja õiguslikku sõltuvusse sattumist; meeste ja naiste võrdsust sätestavate normide sisseviimine ning abielulahutuse lihtsamaks muutmine viidi seal läbi väidetavalt just selleks, et abielu naistele atraktiivsemaks muuta.¹⁷⁹ Selgituseks tuleb siinkohal kindlasti lisada, et võrdsuse all peeti silmas mehe töö (raha teenimine väljaspool kodu) ja naise töö (kodu ja laste eest hoolitsemine) võrdseks nimetamist,

¹⁷⁵ Demographic Yearbook 1968. Special Topic: Marriage and Divorce Statistics. New York: United Nations, 1969. Lk 680, 682.

¹⁷⁶ **Kärt Jänes-Kapp, Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest, lk 35–51.

¹⁷⁷ Aasta jooksul registreeritud abielud 1000 elaniku kohta.

¹⁷⁸ Eesti Statistika Kuukiri 1936, nr 178 (9). Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1936. Lk 433–434.

¹⁷⁹ **Per, Simonsson, Glenn Sandström.** Ready, Willing, and Able to Divorce, lk 216.

naistelt ei eeldatud mingit majanduslikku iseseisvust väljaspool kodu.¹⁸⁰

Nagu eelpool selgus, on I maailmasõjast osa võtnud riikide puhul märgatav lühiajaline äkiline tõus lahutumuses vahetult pärast konflikti lõppu ning stabiliseerumine sõjaeelsest olukorrast kõrgemal tasemel. Rootsis, mis jäi sõjas neutraalseks, sellist järsku tõusu ei toimunud.¹⁸¹ R. Phillips toob välja 4 peamist põhjust, miks (suured) sõjad muudavad abielusuhted ebastabiilsemaks. Esiteks kaldutakse sõdade eel ja ajal abielu sõlmima kergekäelisemalt kui tavaolukorras ning sellised abielud on tema sõnul ebastabiilsemad. Teiseks mõjuvad abikaasade pikaajaline lahusolek ja vastanduvad sõjakogemused abielule pigem negatiivselt. Kolmandaks tõstab pikaajaline lahusolek abielurikkumise riski ning neljandaks lahutatakse peale sõda veel need abielud, mis jäid sõja ajal ühe poole eemaloleku tõttu lahutamata.¹⁸² Kuigi nende mõjude ulatuse osas on statistika alusel võimatu mingeid põhjapanevaid järeldusi teha, oli sõda ilmselt tuntav faktor ka Eesti alal elanud inimeste lahutamiskäitumises. Samas oli vähemalt osaliselt tegu abielulahutuse vaatenurgast pigem formaalsusega: vahemikus 1921. a juulist kuni 1923. a maini kiriklikes kohtutes lahutatud 1415 abielust 121 puhul on lahutuse põhjenduseks märgitud mehe sõjas kaduma minek,¹⁸³ mida võib pidada mitte abikaasade omavaheliste suhetest tingitud ajenditest lahutamiseks, vaid otseselt sõjasündmuste tõttu katkenud abielude lõppemise juriidiliseks vormistamiseks.

Palju on uuritud otseste majandusolude ja sotsiaalmajandusliku staatuse mõju lahutumusele. Välja on toodud lahutumuse tõus majanduslikult headel aegadel (kuigi mitte eranditeta, alati ei ole see muutus ka väga suur) ning vähenemist majanduslanguse aja.¹⁸⁴ Eestit tabas lokaalne majanduskriis 1923.–1924. a, ülemaailmne majanduskriis jõudis siia 1930. a teises pooles, süvenes järgmisel aastal, kulmineerus ning hakkas taanduma alles 1933. a.¹⁸⁵ Langus lahutumuses on täheldatav nii esimese majanduskriisi ajal 1923.–1924. a kui ka 1930. aastate kriisi lõpus. Kuigi nende suhteliselt väikeste võngete seostamine majanduslike põhjustega ei ole ilma põhjalikuma uurimiseta mõistlik ega ammendav, ei saa teatavat mõju siiski välistada. Tähelepanuväärne on siinkohal just langus 1930. aastate alguses, sest erinevalt

¹⁸⁰ **Nathalie Le Bouteillec, Zara Bersbo, Patrick Festy.** Freedom to Divorce or Protection of Marriage, lk 199.

¹⁸¹ **Per, Simonsson, Glenn Sandström.** Ready, Willing and Able to Divorce, lk 216–217.

¹⁸² **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 518–522.

¹⁸³ Sündivus, surevus, abielluvus ja rahvastikuliikumine 1921–1923, lk 46.

¹⁸⁴ **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 552–553. Vt ka **Tomas Cvrcek.** Marital Disruptions and their Economic and Social Correlates, 1860–1948.

¹⁸⁵ Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoimetaja Sulev Vahtré. Tartu: Ilmamaa, 2005. Lk 77–79, 81.

1920. aastate esimesele poolele, mil võib oletada ka teisi lahutumust mõjutanud aspekte (nii teoreetiline sõjajärgne lahutusbuumi lõpp kui uue seaduse rakendumine), mis võimaldavad ajutist langust seletada, ei näi 1930. aastate lahutuste arvu languse ajal teisi selle kõikumist tugevalt mõjutavaid protsesse leiduvat. Hoopis huvitav põhjendus lahutumuse tõusu selgitamiseks on aga toodud Statistikabüroo andmete kommentaarides: 1929.–1933. aasta lahutuste arvu kasvu põhjendati muuhulgas Teenistusvahekordade reguleerimise seaduse sätetega, mis keelasid ühele abikaasale riigi- või omavalitsusasutustes töötamise, kui teise abikaasa palk oli tõusnud üle teatud normi.¹⁸⁶ Pole teada, millele eelnimetatud väide tugines ja mil määral tõele vastas, kuid ilmselt polnud see asjaolu lahutumuse pikaajalise tõusu juures siiski määrava tähtsusega.

Omaette küsimus on, kuivõrd mõjutas lahutumust üleminek tsiviilkorras lahutamisele alates 1923. a 1. maist. Kuigi lahutamise korra liberaliseerimine võiks teoreetiliselt kaasa tuua lahutuste arvu kasvu, selgub olemasolevate andmetest, et lahutamine kiriklike asutuste juures tõusis püsivalt ning tegi läbi mõningase languse just siis, kui lahutusasjade otsustamine läks tsiviilkohtute kätte. Eeldada võiks, et kiriklikes kohtutes oli lahutamisprotsess keerulisem, kuna lahutamise eelduseks sai olla ainult ühe (või mõlema) abikaasa tõestatud süü. Kui seda ei suudetud – kas või formaalselt, – siis õiguslik alus lahutamiseks puudus. Kokku jäi perioodil 1921. a juulist kuni 1923. a aprillini süü puudumise, selle tõestamata jäämise vm põhjustel rahuldamata 249 (17,6%) avaldust. Lisaks suudeti konsistooriumis sama perioodi jooksul lahutusprotsessi käigus abielupaare 12 korral, ehk 0,8% juhtudest, lepitada.¹⁸⁷ Tsiviilkohtutes rahuldamata jäänud abielulahutuste avalduste täpne arv pole teada, ka pole kohtupraktikat uurimata võimalik anda lõplikku hinnangut lahutusprotsessi keerukusele, mida muuhulgas Statistika Keskbüroo kommentaarides on hinnatud kord keeruliseks, kord võrreldes teiste riikidega väga lihtsaks.¹⁸⁸ Lahutamisprotseduuride muutumisel aset leidnud lühiajalist tagasilangust lahutatud abielude üldarvus aitab seletada ühest küljest just seadusandlusest lähtuv institutsionaalse korra muutus, kusjuures vähetähtis pole see, et vaimulikes kohtutes pooleli jäänud asju võidi Abieluseaduse põhjal ja Abieluasjade kohtupidamise korra alusel uuesti alustada,¹⁸⁹ st nende menetlemine ei jätkunud ilmselt automaatselt. Tegelikult pole selline stsenaarium – lahutumuse pidev järkjärguline, mitte äkiline ja plahvatuslik kasv

¹⁸⁶ Eesti Statistika Kuukiri nr 162 (5), lk 261.

¹⁸⁷ Sündivus, surevus, abielluvus ja rahvastikuliikumine 1921–1923, lk 44.

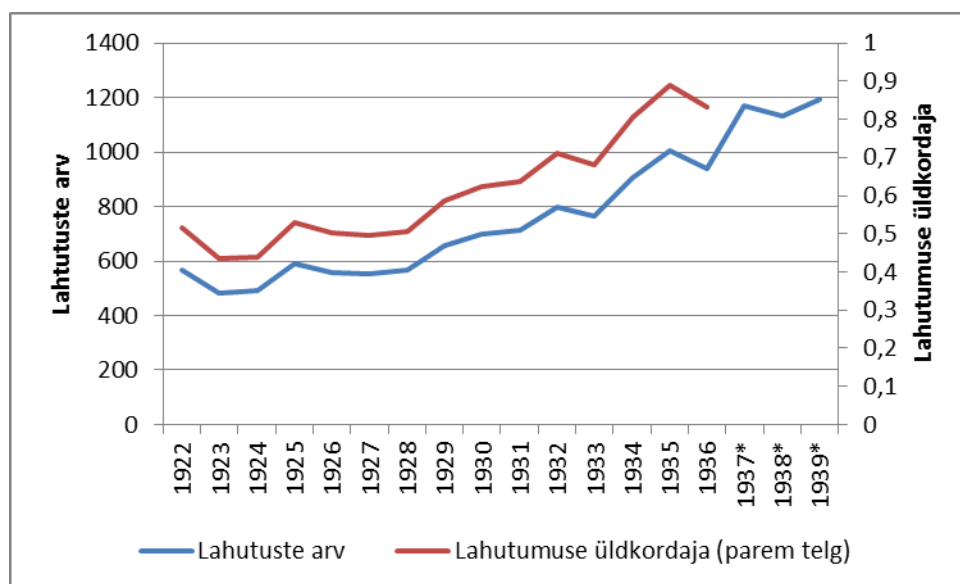
¹⁸⁸ Eesti Statistika Kuukiri nr 162 (5), lk 261. Eesti Statistika Kuukiri nr 186 (5), lk 226.

¹⁸⁹ Abielu seaduse ja Abielu asjade kohtupidamise korra maksmapanemise seadus, § 4. RT 1923, 33/34, 23.

vaatamata senisest liberaalsema seadusandluse rakendumisele – midagi Eestile ainuomast. Ka Rootsis, kus süüta lahutamist võimaldavad seadused võeti vastu mõned aastad varem, kulgesid need protsessid analoogselt.¹⁹⁰

Keerulisem on küsimus seaduste sügavamast mõjust. Uurimustes 20. sajandi teise poole nn lahutusrevolutsiooni kohta on leitud, et liberaalsed seadused tõstavad lahutumust vaid väga minimaalsel määral.¹⁹¹ Seetõttu võib seadusandlust näha ka kui väljundit reaalsele situatsioonile ehk nõudlusele/vajadusele, mida ilmekalt tõestab asjaolu, et 1934. aastal oli, vaatamata lahutumuse pidevale tõusule, abielus olevaid ent lahus elavaid inimesi Eestis ligikaudu sama palju, kui aastatel 1921–1932 lahutatuid kokku.

Graafik 1. Abielulahutuste üldarv, lahutumuse üldkordaja ning statistika aluseks olevate ankeetlehtede suhtarv 1922–1939. Allikad: vt lk 34 ja ERA.1831.1.646. ERA.1831.1.655. ERA.1831.1.656.

¹⁹⁰Per, Simonsson, Glenn Sandström. Ready, Willing, and Able to Divorce, lk 216–217.

¹⁹¹Torkild Hovde Lyngstad, Marika Jalovaara. A Review of the Antecedents of Union Dissolution, lk 273.
 Libertad Gonzales, Tarja K. Viitanen. The Effects of Divorce Laws on Divorce Rates in Europe. – European Economic Review 2009, Vol. 53, No. 2. Lk 127–138.

Tabel 1. Abielulahutuste üldarv, lahutumuse üldkordaja ning statistika aluseks olevate ankeetlehtede suhtarv 1921–1940.¹⁹² Allikad: vt lk 34 ja ERA.1831.1.646. ERA.1831.1.655. ERA.1831.1.656.

Aasta	Lahutuste arv	Lahutumuse üldkordaja	Saabunud ankeetlehtede arv	Saabunud ankeetlehtede %
1921 ¹⁹³	240		93	38,8
1922	569	0,52	296	52
1923	482 ¹⁹⁴	0,43	303	62,9
1924	491	0,44	1506	54,5
1925	593	0,53		
1926	560	0,50		
1927	553	0,50		
1928	566	0,51		
1929	655	0,59	402	60
1930	697	0,62	379	54,4
1931	711	0,64	385	54,1
1932	797	0,71	516	64,7
1933	766	0,68	480	62
1934	908	0,81	x	70,7
1935	1003	0,89	x	
1936	939	0,83	x	
1937*	1171	x	x	x
1938*	1130	x	x	x
1939*	1194	x	x	x
1940*	92	x	x	x

2.3 Lahutatute elukoht

Erinevates uurimustes on selgunud, et lahutumus linnaelanikkonna hulgas on reeglina kõrgem kui maapiirkondades.¹⁹⁵ Abielulahutuste tõusu on peetud lausa urbaniseerumise üheks paratamatuks tulemuseks.¹⁹⁶ Sotsioloog C. S. Fisher on leidnud, et linnaelanike käitumist

¹⁹² 1937–1940. a andmed (tabelis ja graafikus märgitud ka tärniga) on koostatud ringkonnakohtutest Statistika Keskbüroole saadetud ühel kalendriaastal otsustatud lahutuste nimekirjade põhjal. Lahutuste tegelik arv võib tabelis toodud andmetest lähtuvalt aruannete koostamise põhimõtetest ja täpsusest mõnevõrra erineda. Aruanded on Statistikaametisse saadetud aruandeaastale järgneva aasta alguses ning sisaldavad vähemalt osaliselt ka selleks hetkeks (kas edasikaebuse või kohtumaksude tasumata jätmise tõttu) jõustumata lahutuste andmeid, mida antud juhul pole arvesse võetud, kuna apellatsiooni või maksude tasumine ja seega ka otsuse jõustumine pole teada. Tegelik lahutuste tegelik arv on seetõttu tõenäoliselt isegi veidi suurem. Vähesel määral on Tallinna ringkonnakohtu aruannetes kajastatud ka varem otsustatud ja varasema jõustumiskuupäeva saanud kohtuotsuseid, ent ilmselt (ning alates 1939. a aruandest kindlasti) mitte kõiki. 1940. a andmed kajastavad vaid 1939. a otsustatud, ent 1940. a jõustunud lahendeid. Vt ERA.1831.1.646. ERA.1831.1.655. ERA.1831.1.656.

¹⁹³ Hõlmab andmeid juulist detsembrini.

¹⁹⁴ Nendest 345 kiriklikes ja 137 tsiviilkohtutes.

¹⁹⁵ **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 589. **Torkild Hovde Lyngstad, Marika Jalovaara.** A Review of the Antecedents of Union Dissolution, lk 272.

¹⁹⁶ **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 582.

iseloolest ebakonventsionaalsus ning nad on tolereerivad nõ probleemaatiliseks peetud nähtuste suhtes,¹⁹⁷ milleks abielu lahutamist omal ajal veel pidada võis.

Statistika Keskbüroo andmed lahutatute elukoha kohta tekitavad mitmeid küsimusi ja küsitavusi (vt tabel 2, pt 2.3). Esiteks torkab silma, et andmed aastate 1934–1936 kohta puuduvad ning olemasolevate aastate osas on elukohastatistika kõikidest teguritest üks nõrgemini dokumenteeritud näitaja, kuna saabunud ankeetlehtedel oli vastav teave tihti märkimata jäänud. Teiseks on tabelite põhjal võimalik välja tuua erisused üksnes maa ja linna vahetõrgete kohta, st puudub täpsem info piirkondade kaupa, va Tallinn. Lisaks pole kindlalt teada, millise ajahetke kohta (abiellumine, enne või peale lahutamist) on andmed toodud, ka võis lahutajate elukoht muutuda.

Ametliku statistika andmete põhjal oli lahutumus maa- ja linnaelanikkonna vahel perioodil 1922–1933 üpris muutuv. Vahemikus 1924–1929 näib maa ja linna vahetõrget olevat suhteliselt võrdne, kaldudes vähesel määral reeglina linna kasuks. Sellest ei saa siiski järeldada, justkui olnuks lahutumus maal linnadega võrdne. Arvesse tuleb võtta, et kuigi linnarahvastiku arv tõusis pidevalt, mh tekkis juurde mitmeid uusi linnalisi asulaid, elas suurem osa rahvastikust siiski maapiirkondades: 1922. a rahvaloenduse ajal 72.1% ja 1934. a 68.6%.¹⁹⁸ Alates 1929. a paraneb elukohaandmete olemasolu ankeetlehtedel tunduvalt. Samast ajast alates muutub maa- ja linnapiirkondade vahetõrget märgatavalt, püsides stabiilsena ca 25% juures maal ning 75% juures linnades. Arvestades, et suurem osa rahvastikust (st eeldatavasti ka arvuliselt rohkem abielupaare) elas maapiirkondades, võib öelda, et linnades oli lahutamise suhteline esinemine veelgi kõrgem.

Maa ja linna esialgu peaaegu võrdsed ning alates 1929. a oluliselt muutuvad tulemused on siiski üllatavad. Vaadates 1922. a rahvaloenduse andmeid, selgub, et 1000 elaniku kohta (üle 15 aastased) elas linnades 5, alevites 2 ja valdades 1 lahutatu.¹⁹⁹ Kuigi täielikult ei saa välistada võimalust, et tsiviillahutuse kehtestamise järgselt asusid abielusid lahutama ülekaalukalt just maal elavad isikud, on põhjuseid, miks see nii oleks võinud olla ning miks olukord nii järsku ja suures ulatuses 1929. a muutus, raske leida. Võttes ka arvesse, et 1924.–1928. a ankeetlehtedel on rohkem kui 50% elukohaandmed puudu, on tõenäolisem, et selle perioodi andmed ei ole representatiivsed. Samas tõstatatakse see küsimus ka teiste ametlikus

¹⁹⁷ **Claude S. Fisher.** The Subcultural Theory of Urbanism: A Twentieth-Year Assessment. – American Journal of Sociology 1995, Vol. 101, No. 3. Lk 543–577.

¹⁹⁸ Eesti ajalugu VI, lk 62–63.

¹⁹⁹ 1922. a üldrahvalugemise andmed. Vihik 1, lk 24.

statistikas toodud andmete usaldusväärsuse kohta. Elukohastatistikas ilmnenud probleeme ei saa siiski automaatselt üle kanda ülejäänud näitajatele, kuna elukohta puudutav teave torkab silma just erakordselt suure teadmata andmete hulga poolest. Küll aga tasub muude näitajate puhul mees pidada, et linnadest pärit ankeedid võivad võrreldes maapiirkondadest saadatud ankeetlehtedega olla mõnevõrra alaesindatud.

Tabel 2. Lahutatute elukoht 1921–1933. Allikad: vt lk 34.

		Maal	Linnas	sh Tallinn	Välismaalt	Teadm.
Teadm.*	Mehed	26,3	63,2	21	10,5	70,5
	Naised	32,4	59,5	27	8,1	71,3
1922	Mehed	36,7	58,3	47,9	5	39,2
	Naised	32,6	63,6	47	3,8	20,3
1923	Mehed	38,7	61,3	25,8	x	32,6
	Naised	44,8	55,2	24,1	x	37
1924	Mehed	46,7	51,1	20	2,2	51,9
	Naised	45,8	52,5	20,7	1,7	52,1
1925	Mehed	52,2	45,7	11,4	2,1	59,8
	Naised	52,6	45,5	11	1,9	55,9
1926	Mehed	44	52	20	4	58,7
	Naised	41,3	58,7	12,5	x	57
1927	Mehed	48,2	50	18,4	1,8	61,7
	Naised	51,7	47,5	13,9	0,8	59,1
1928	Mehed	47,7	49,5	11,9	2,8	55,1
	Naised	50,5	49,5	10,8	x	54,3
1929	Mehed	26,9	70,5	36	2,6	13,9
	Naised	26,8	71	36,7	2,2	9,2
1930	Mehed	24,6	73,6	42	1,8	13,8
	Naised	24,2	73,7	42,3	2,1	12,7
1931	Mehed	21,3	77,8	50,9	0,9	15,3
	Naised	23,7	75,7	49,6	0,6	12,5
1932	Mehed	25,7	73,7	51,4	0,6	10,5
	Naised	25,4	74,4	51,9	0,2	8,5
1933	Mehed	25,4	74,1	51,6	0,5	10,1
	Naised	26	73,5	49,5	0,5	8,8

2.4 Lahutatud abielude kestus

Andmed lahutatud abielude kestuse kohta (vt tabel 3, pt 2.4) on võrreldes teiste näitajatega hästi esindatud. Selle põhjal ilmneb, et suurem osa abielusid lõpetati ametlikult teise ja neljateistkümnenda abieluaasta vahel. Enne teise abieluaasta täitumist lahutatud ning 15–19 aastat kestnud, ent seejärel lahutatud abielude arv moodustas mõlema grupi puhul ca kümnendiku, üle 20 aasta kestnud abielud moodustasid tihti samuti ligikaudu 10% aastastest lahutustest. Silma torkab andmete kohatine suhteliselt suur ebaühtlus ja hüplikkus. 1923. a

kohta teadaolevate andmete alusel oli 25 aastat ja kauem kestnud abielusid 9,1%, järgmisel aastal kõigest 3%. 20-24 aastat kestnud abielude osas on vastavad arvud 0% ja 6,7%. Eelnevast järeldub siiski, et vähemalt 20 aastat kestnud ja seejärel lahutatud abielude arv püsis 1923.–1924. a stabiilne. Järgnevatel aastatel on sama perioodi andmed siiski suhteliselt muutlikud ning ilma ühesuunalise arenguta, kõikides 12,2 % ja 6,1% vahel. Sama võib nentida, kui kokku võtta kõik vähemalt 15 aastat kestnud abielud: nende suhtarv kõigub 14,6% ning 25,7% vahel ning ka siin ei ole märgata ühtset trendi tõusu, languse või stabiilsuse osas.

Abielu kestus kajastub statistikas selle juriidilise lõpetamise, mitte selle faktilise lõppemise seisuga. Abielu tegelik pikkus on ilmselt lühem kui selle ametlik kestus, kuna abielu lahutamise ajaks on pooled tavaliselt lühemat või pikemat aega juba lahus elanud. Lahuselu aeg, eriti võrrelduna kooselu kestusega, viitab kaudselt sellele, kuivõrd lihtne oli lahutada või/ning kuivõrd lihtsalt inimesed otsustasid juba lõppenud abielu lahutada. Seega on oluline teada mitte niivõrd lahutatu abielu kestust, kuivõrd koos- ja lahuselu kestust abielu jooksul. Ametlikust statistikast aga abielude sisulise ja juriidilise lagunemise vahe ei selgu. Teoreetiliselt võiks oletada, et kuna 1923. a eelnenud abielulahutamise kord ei võimaldanud paljusid faktiliselt lõppenud abielusid lahutada, siis alates 1923. a maikuust hakati lahutama ka juba (tunduvalt) varem lagunenud abielusid. Sellist hüpoteesi võiks tõestada pikaajaliste abielude kõrge protsent lahutuste hulgas eelkõige vaadeldava perioodi esimeses pooles,²⁰⁰ eeldades, et varem faktiliselt lõppenud abielusid hakati esimesel võimalusel ka juriidiliselt lõpetama. Vaadates abielulahutuste üldarvu aastate lõikes, selgus eespoole, et uue seadusandluse kehtima hakkamisel lahutuste arv esialgu ei tõusnud, vaid isegi langes.²⁰¹ Käesolevatest andmetest ilmneb, et täheldada ei saa ka pikaajaste abielude lahutamise suhtarvu märgatavat ja selgesuunalist langust. Seega, oletades et kokkuleppel lahutamise võimalus siiski tõi kaasa varem lõppenud abielude juriidilise lahutamise, ei leidnud see aset buumina, vaid järg-järgult.

Kuna olemasolev statistika ei võimalda abielude sisulise ja juriidilise lõpetamise vahekorda pikemalt analüüsida, pöördutakse selle juurde tagasi kolmandas peatükis.

²⁰⁰ Selle põhimõtte järgi väidab R. Phillips, et Inglismaal hakati vahetult enne II maailmasõda rakendunud seaduse, mis esmakordselt võimaldas lahutada muul põhjusel kui abielurikkumine, alusel lahutama just tegelikkuses tunduvalt varem lõppenud, ent juriidiliselt lõpetamata abielusid. **Roderick Phillips**. Putting Asunder, lk 529.

²⁰¹ Vt pt 2.1

Tabel 3. Lahutatud abielude kestus 1923–1936. Allikad: vt lk 34.

	Alla 2 a	2 kuni 4	5 kuni 9	10 kuni 14	15 kuni 19	20 kuni 24	25 ja üle	Teadm.
1923	11,4	18,2	31,8	20,4	9,1	x	9,1	4,3
1924	7,3	23	24,1	24,3	11,6	6,7	3	1,1
1925	9,3	17,7	27,2	21,1	12,5	6,7	5,5	1,1
1926	10	20,8	33,8	15	13,8	5	1,6	0,8
1927	10,1	21,2	30,6	19,9	10,4	5,4	2,4	0,3
1928	9,2	20,5	38,5	16,7	10,5	3,8	0,8	1,6
1929	7,6	19,1	32,4	18,5	11,7	6,8	3,9	4,7
1930	10,1	17,5	29,2	17,5	15,4	6,4	3,9	0,5
1931	10,1	18,5	29,2	22,9	8,8	6,3	4,2	0,3
1932	9,3	22,4	32,1	21,6	8,5	3,3	2,8	1,6
1933	8,6	22,2	34,9	17,1	8,4	5	3,8	0,4
1934	6,4	22,1	31,4	22,3	8,2	4,9	4,7	0,2
1935	7,8	19,8	34,1	19	10,1	5,2	4	x
1936	8,2	21,1	32,4	18,5	11,9	5,5	2,4	0,3

2.5 Lahutatute vanus ja vanusevahe

Kui välja jätta puudulik info nii vanusegruppide kui täpse lahutuse aasta kohta vahemikus 1923–1928, on teave lahutatute vanuse kohta (vt tabel 4, pt 2.5) esindatud suuremate lünkadeta. Lahutajate vanus on seotud nii abiellumise vanuse, keskmise eluea, aga ka koos- ja lahuselu kestusega. Sellest lähtuvalt on lahutatute hulgas minimaalselt väga noori ning väga vanu inimesi. Tabelites kajastuvate andmete põhjal on kõige silmatorkavam fakt, et vanusegruppides kuni 29 eluaastat on lahutatute hulgas rohkem naisi, üle 35-aastaste hulgas aga mehi. Iseloomulik on, et meeste hulgas on enamus lahutajaid vanuses 30–39, naiste hulgas aga vahemikus 25–34 aastat. Välja tasub ka tuua 40–44-aastaste meeste suur osakaal nende hulgas, kes on lahutanud vahemikus 1923–1928, ent kelle täpne lahutamise aasta on teadmata, ning 35–39-aastaste naiste suur esindatus 1923. ja 1924. a lahutate hulgas. Lahutajate keskmine vanus jäi kogu ajavahemiku jooksul pea samaks: 1922. a oli see 37,6 aastat meeste ja 33,3 aastat naiste hulgas²⁰² ning vastavalt 38,1 ja 34,2 aastat vaadeldava perioodi lõpus.²⁰³

²⁰² Sündivus, surevus, abielluvus ja rahvastikuliikumine 1921–1923, lk 44.

²⁰³ Eesti Statistika Kuukiri nr 186 (5), lk 227.

Tabel 4. Lahutatute vanus 1921–1936. Allikad: vt lk 34.

		Kuni20	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-59	60 ja üle	Teadm.
Teadm.	Mehed	x	4,8	10,7	29,8	17,8	22,6	11,9	2,4	x	34,9
	Naised	2,4	10,7	19	32,1	15,5	13,1	4,8	2,4	x	34,9
1921-1923*	Mehed	x	3,3	12,6	23,2	26,4	15,9	10	7,3	1,3	26
	Naised	1	10,3	24	26,8	19,7	8,4	4,5	4,1	1,2	24
1923	Mehed	x	2,3	20,9	20,9	20,9	14	11,7	7	2,3	6,5
	Naised	2,4	16,7	16,7	33,3	19,1	4,7	4,7	2,4	x	8,7
1924	Mehed	x	1,1	10,8	22,2	25,6	16,4	13,9	6,9	3,1	3,7
	Naised	0,3	9,7	19,7	22,2	25,3	10	6,7	5	1,1	3,7
1925	Mehed	x	2,1	9,7	18,7	26,3	17,8	11,2	9,1	5,1	5,2
	Naised	0,6	12,6	20,3	22,4	18	12	6,6	4,5	3	4,3
1926	Mehed	x	3	19,5	20,4	19	16	10,4	8,7	3	4,5
	Naised	0,4	14	23,6	24,9	17,9	8,7	5,7	3,5	1,3	5,4
1927	Mehed	0,3	7	13,6	26,9	17,5	13,3	12,6	5,3	3,5	4
	Naised	0,7	15,7	26,8	17,1	15,7	14,3	5,6	3,1	1	3,7
1928	Mehed	x	3,5	18,6	27,5	19,5	14,8	11,9	4,2	x	2,9
	Naised	0,9	12,4	31,3	22,8	18,5	7,7	4,3	2,1	x	4,1
1929	Mehed	x	3,9	16,9	22,6	22	14,9	10,7	7,9	1,1	11,7
	Naised	x	11,3	22,4	27,9	16	9,7	6,9	4,7	1,1	10
1930	Mehed	x	3,5	16,2	22,3	20	15,6	10,3	9,7	2,4	10,3
	Naised	0,9	9,7	24,1	21,7	19,7	10,6	5,9	6,2	1,2	10,3
1931	Mehed	x	2,9	14,7	24	23,2	13,2	9,4	10,3	2,3	11,4
	Naised	0,3	9,5	19,9	27,6	19	11,6	5,3	5,9	0,9	12,5
1932	Mehed	x	2,7	17,5	25,7	24,2	13,6	9,2	4,9	2,2	13,4
	Naised	0,4	9,4	25,8	26,5	16,7	13,2	5,4	2,4	0,2	13
1933	Mehed	x	1,9	16,1	26,8	21,9	12,7	8,9	9,4	2,3	1,9
	Naised	0,8	9,7	27,6	23,2	18,1	10,7	5,1	4,2	0,6	1
1934	Mehed	x	3,1	14,5	25,9	20,4	14,5	11,6	8	2	0,6
	Naised	1,2	9,6	25,5	23,2	18,4	10,2	6,5	4,3	1,1	1,4
1935	Mehed	x	2,8	16,3	26	20,6	15,1	7,8	8,9	2,5	1,2
	Naised	0,7	11,5	24,7	22,6	20	10,2	5,4	4,3	0,6	1,1
1936	Mehed	x	2,1	19,3	22,2	17,9	15,7	11,9	9,4	1,5	1,7
	Naised	0,2	9,5	25,3	21,3	18,8	12,4	6,8	5,3	0,4	1,7

Lahutatute vanuse vahet kajastavate tabelite näitajad kinnitavad lahutatute vanuse tabeli (tabel 5, 6, 7, pt 2.5) juures oletatut, et naised kuulusid oma abikaasast nooremasse või samasse vanusegruppi, mehed aga vanemasse või samasse vanusegruppi. 1934.– 1936. a lahutuste kohta on teada ka, et 55% kuulus naine mehest nooremasse, 13,6% vanemasse ja 31,4% juhtudest samasse vanusegruppi.²⁰⁴ Statistika kommentaarides on püütud abikaasade vanusevahe võimalikku tähendust lahutamise juures lühidalt põhjendada. Järeldustes jõuti vastakatele seisukohtadele: esialgu väideti, et lahutamist soodustab muuhulgas sarnane vanus,²⁰⁵ seejärel aga, et põhjuseks on sagedasti hoopis abielupoolte suur vanusevahe.²⁰⁶ Lõpuks nenditi, et nimetatud näitaja ei mängi lahutamise juures nimetamisväärset rolli.²⁰⁷

²⁰⁴ Eesti Statistika Kuukiri nr 186 (5), lk 228.

²⁰⁵ Eesti Statistika Kuukiri nr 90 (5), lk 283.

²⁰⁶ Eesti Statistika Kuukiri nr 162 (5), lk 262–263.

²⁰⁷ Eesti Statistika Kuukiri nr 186 (5), lk 228.

Vaid viimasel juhul on lahutajate vanusevahekordi kõrvutatud abiellujate vastavate näitajatega, mis üldse võimaldab antud võrdlust läbi viia.

Tabel 5. Lahutatute vanusevahe 1923–1928. Eesti Statistika Kuukiri nr 90 (5), lk 282

	kuni 20	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-59	60 ja üle	Kokku
kuni 20	x	x	0,06	x	x	x	x	x	x	0,06
20-24	0,32	2,14	0,39	0,32	x	x	0,06	x	x	3,23
25-29	0,19	4,99	6,29	1,69	0,52	x	0,13	x	x	13,81
30-34	x	2,98	9,33	7,13	2,79	0,58	0,26	x	x	23,07
35-39	0,06	1,69	5,25	7,32	5,64	1,62	0,26	x	x	21,84
40-44	0,13	0,52	1,04	4,15	5,64	2,98	1,23	0,52	x	16,08
45-49	x	0,06	0,58	1,04	3,7	3,44	1,82	1,23	0,19	12,19
50-59	x	0,13	0,32	0,78	0,65	1,62	1,56	1,3	0,39	6,75
60 ja üle	x	0,13	x	0,06	0,45	0,39	0,52	0,71	0,71	2,97
Kokku	0,7	12,64	23,26	22,49	19,39	10,63	5,84	3,76	1,29	x

Tabel 6. Lahutatute vanusevahe 1929–1933. Eesti Statistika Kuukiri nr 162 (5), lk 262

	kuni 20	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-59	60 ja üle	Kokku
kuni 20	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
20-24	0,16	1,55	0,83	0,31	x	0,05	x	0,05	x	2,95
25-29	0,16	4,55	7,6	2,95	0,83	0,21	0,1	0,05	x	16,45
30-34	0,1	2,38	9,62	8,59	2,64	0,83	0,26	0,1	0,05	24,57
35-39	0,05	1,04	4,09	8,39	6,31	1,7	0,41	0,21	0,05	22,19
40-44	0,05	0,31	1,35	3,26	3,98	3,21	1,09	0,62	x	13,87
45-49	x	0,05	0,62	1,29	2,33	2,9	1,66	0,67	0,1	9,62
50-59	x	0,1	0,31	0,52	1,34	1,76	1,71	2,38	0,26	8,38
60 ja üle	x	x	0,05	0,05	0,21	0,62	0,26	0,52	0,26	1,97
Kokku	0,52	9,98	24,47	25,3	17,64	11,28	5,49	4,6	0,72	x

Tabel 7. Lahutatute vanusevahe 1934–1936. Eesti Statistika Kuukiri nr 186 (5), lk 228.

	kuni 20	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-59	60 ja üle	Kokku
kuni 20	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
20-24	0,15	1,48	0,74	0,15	x	0,15	x	x	x	2,67
25-29	0,3	4,89	8,44	2,07	0,89	0,15	x	x	x	16,74
30-34	0,3	2,81	10,07	7,56	3,11	0,74	0,15	x	x	24,74
35-39	x	0,59	4,15	6,37	5,63	1,92	0,74	0,3	x	19,7
40-44	x	0,3	1,33	3,55	5,33	3,26	1,04	0,3	x	15,11
45-49	x	x	0,44	1,63	2,52	2,67	2,07	0,89	x	10,22
50-59	x	0,15	0,15	0,89	1,33	1,78	1,77	2,52	0,3	8,89
60 ja üle	x	x	x	0,15	0,15	0,15	0,44	0,6	0,44	1,93
Kokku	0,75	10,22	25,32	22,37	18,96	10,82	6,21	4,61	0,74	x

2.6 Lahutatute perekonnaseis enne abiellumist

Lahutatute abiellumiseelse perekonnaseisu statistika (vt tabelid 8, 9, 10, 11) lahkamise muudab keeruliseks andmete puudulikkus eelkõige vahemiku 1923–1928 osas ning abielludes juba abielus olnud, lesestunud ning varem lahutatute väike hulk võrreldes nendega, kelle perekonnaseis pole teada. Sellele vaatamata paistab silma trend, mille kohaselt tõusis pidevalt nende lahutajate hulk, kes olid varem lahutatud. Seda tõestab ka lahutajate suhtarvu tõus abiellunud meeste hulgas 1,8%lt 1922. a 5,1%ni 1935. a. Naiste hulgas oli tõus väiksem.²⁰⁸ Varem lahutatute suhtarvu, mis esialgu võib tunduda üllatavalt suur, aitab seletada hilisemates uuringutes ilmnenu tõik, et lahutumuse tõenäosus varem lahutatute hulgas tõuseb ning igas järgmises abielus näib lahutamisosus langevat kergekäelisemalt kui eelmises.²⁰⁹ Vaadeldes statistika kommentaare, ilmneb aga seletuste ebajärjepidevus: kohati on igasugusest analüüsist üldse loobutud, viidates võrdlusandmete puudumisele,²¹⁰ või on perekonnaseisu mõju abielu stabiilsusele analüüsitud ainult lahutajate abiellumiseelse perekonnaseisuga.²¹¹ Alles 1934.–1936. aastate tulemusi on võrreldud abiellunute perekonnaseisuga ning jõutud samale järeldusele – varem lahutatute hulgas on järgneva lahutuse tõenäosus suurem kui esmakordselt abiellunute hulgas.²¹²

Abielus olnud lahutajate puhul oli tegu ilmselt mitte lahutamise, vaid abielu tühistamisega, mida Abieluseadus sellisel puhkudel ette nägi.²¹³ Kuna käesoleva näitaja juures on abielude tühistamisi kajastatud koos lahutamise statistikaga, võib eeldada, et sama on tehtud ka teiste näitajate puhul. Kuna tühistamisi esines väga harva, ei tohiks see oluliselt muuta abielulahutuste andmestiku üldpilti.

²⁰⁸ Eesti arvudes 1920–1935, lk 42.

²⁰⁹ **Torkild Hovde Lyngstad, Marika Jalovaara.** A Review of the Antecedents of Union Dissolution, lk 261–262.

²¹⁰ Sündivus, surevus, abielluvus ja rahvastikuliikumine 1921–1923, lk 46. Eesti Statistika Kuukiri nr 162 (5), lk 263.

²¹¹ Eesti Statistika Kuukiri nr 90 (5), lk 283.

²¹² Eesti Statistika Kuukiri nr 186 (5), lk 227.

²¹³ Vt lisa 1. Abieluseadus, §§ 5 ja 12 lõige 4.

Tabel 8. Lahutate perekonnaseis enne abiellumist 1921–1936. Allikad: vt lk 34.

	Sugu	Vallaline	Abielus	Lesk	Lahutatud	Teadm.
Teadm.	Mehed	89,8	1,1	5,7	3,4	31,8
	Naised	91,9	x	8,1	x	33,3
1921	Mehed	98,7	x	1,3	x	15,1
	Naised	94,9	x	5,1	x	15,1
1922	Mehed	91,6	x	7,6	0,8	19,3
	Naised	95,3	x	3,7	0,8	18,2
1923	Mehed	93,2	x	4,5	2,3	4,3
	Naised	97,7	x	x	2,3	6,5
1924	Mehed	93,7	x	5,7	0,6	7
	Naised	90,8	x	7,8	1,4	7
1925	Mehed	91,4	0,6	5,5	2,5	6,3
	Naised	90,8	x	8	1,2	6,9
1926	Mehed	92,5	0,4	4,9	2,2	6,6
	Naised	89,8	x	8,4	1,8	6,6
1927	Mehed	89,2	x	8,6	2,2	6,4
	Naised	93,9	x	4,3	1,8	7
1928	Mehed	88,7	x	7,4	3,9	4,9
	Naised	94,8	x	3	2,2	4,9
1929	Mehed	91,6	0,8	3,4	4,2	11,4
	Naised	92,7	x	6,7	0,6	11,4
1930	Mehed	88,2	0,3	8,6	2,9	10,6
	Naised	88	x	7,9	4,1	10
1931	Mehed	90,7	0,8	4,9	3,6	5,2
	Naised	91,9	x	5,3	2,8	6,8
1932	Mehed	95,1	0,4	2,7	1,8	5,6
	Naised	95,6	x	2,5	1,9	6,8
1933	Mehed	89,3	0,2	4,2	6,3	5
	Naised	92,4	x	3,7	3,9	4,2
1934	Mehed	90,8	0,2	4,2	4,8	2,3
	Naised	92	x	4,2	3,8	2,4
1935	Mehed	90,4	x	3,6	6	8,5
	Naised	92	x	3,9	4,1	4,3
1936	Mehed	88,5	x	3,8	7,7	9,3
	Naised	90,3	x	4,1	5,6	6,4

Tabel 9. Lahutatud abielupaaride perekonnaseis enne abiellumist 1923–1928. Allikas: Eesti Statistika Kuukiri nr 90 (5), lk 283.

	Vallaline	Abielus	Lesk	Lahutatud	Kokku
Vallaline	85,58	x	4,41	1,12	91,11
Abielus	0,26	x	x	x	0,26
Lesk	4,61	x	1,52	0,26	6,39
Lahutatud	1,71	x	0,4	0,13	2,24
Kokku	92,2	x	6,33	1,51	100

Tabel 10. Lahutatud abielupaaride perekonnaseis enne abiellumist 1929–1933. Allikas: Eesti Statistika Kuukiri nr 162 (5), lk 263.

	Vallaline	Abielus	Lesk	Lahutatud	Kokku
Vallaline	85,73	x	3,64	1,98	91,35
Abielus	0,46	x	0,05	x	0,51
Lesk	2,93	x	1,07	0,35	4,35
Lahutatud	3,29	x	0,25	0,25	3,79
Kokku	92,41	x	5,01	2,58	100

Tabel 11. Lahutatud abielupaaride perekonnaseis enne abiellumist 1925–1936. Allikas: Eesti Statistika Kuukiri nr 186 (5), lk 227.

	Vallaline	Lesk	Lahutatud	Kokku
Vallaline	83,81	2,7	3,49	90
Lesk	2,86	0,63	0,32	3,81
Lahutatud	5,08	0,64	0,47	6,19
Kokku	91,75	3,97	4,28	100

2.7 Laste arv lahutatud abieludes

Laste olemasolu peetakse abielu stabiliseerivaks faktoriks.²¹⁴ Gary S. Beckeri perekonna majandusliku teooria kohaselt on (ühised) lapsed suhtekesksne investeering, mida ei soovita kaotada.²¹⁵ Lastetuse ja abielulahutuse seos võib olla kahetine: lastetust on peetud abielu lagunemise ja lahutamise põhjuseks, teisest küljest on laste puudumisel juba lagunemas abielu lahutada, kuna ei ole vaja muretseda lapse (laste) hooldusõiguse ja alimentide jagamise või nende hilisema maksmatajätmise ning majandusliku hakkamasaamise pärast.²¹⁶

Kuigi andmed laste arvu kohta (vt tabelid 12 ja 13) on lahutuskaartidel võrreldes teiste andmetega keskmisest tihemini märkimata jäänud ning kahjuks pole ka teada, kas toodud arvud hõlmavad ainult alaealisi ja/või ülalpeetavaid või ka juba täisealisi ja/või majanduslikult iseseisvunud lapsi, võib olemasoleva infot pidada laias laastus usaldusväärseks. Statistikast ilmneb seega, et lastetute ja lapsi omavate lahutanute suhtarv Eestis oli üsnagi võrdne. Läbi aastate olid ligikaudu pooled elnimetatutest lastetud – vastav näitaja ei lange vahemikul 1923–1936 kordagi alla 45% ega tõuse üle 57,8%, märgatavalt kõrgem on see ainult 1921. ja 1922. a kiriklike lahutuste puhul. Samas 1934. a rahvaloenduse järgi oli vähemalt 30 aastat abielus olnud, ent lastetute naiste suhtarv Eestis 6,2%.²¹⁷ Eeldades, et nende tõenäosus veel lapsi saada on suhteliselt väike, võib seda pidada, vähemalt ligikaudu, lastetute abielupaaride arvuks. Vaatamata sellele, et eeltoodud näitajad ei ole täielikult võrreldavad, võib olemasolevate andmete põhjal siiski öelda, et kuigi kõikide abielupaaride hulgas olid lastetud tunduv vähemuses, esines lahutajate hulgas mõlemaid umbes võrdsel määral.

²¹⁴ **Torkild Hovde Lyngstad, Marika Jalovaara.** A Review of the Antecedents of Union Dissolution, lk 262–264.

²¹⁵ **Gary S. Becker, Elisabeth M. Landes, Robert, T Michael.** An Economic Analysis of Marital Instability. – Journal of Political Economy 1977. Vol. 85, No. 8. Lk 1141–1187.

²¹⁶ **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 586, 600–603.

²¹⁷ Eesti arvudes 1920–1935, lk 23.

Vaadates lastega lahutajaid, ilmneb, et nende hulgas moodustavad suure enamuse ühe või kahe lapsega vanemad, samas kui fertiilsest east välja jõudnud naiste keskmine laste arv vaadeldaval perioodil oli tunduvalt suurem: üle 30 aasta abielus olnud naiste hulgas oli kõige rohkem nelja (14,2%), seejärel kolme (13,7%), siis viie lapsega (12,6%) naisi. Ka seitsme (8,2%) ja kaheksa lapsega (6,4%) naisi oli rohkem kui vaid ühe (6,2%) lapsega.²¹⁸

Kokkuvõttes võib öelda, et seos laste olemasolu ja arvu ning lahutuse tõenäosuse vahel oli märgatav ka Eestis. Omaette küsimus on siiski, kas ja kuivõrd oli lahutus võimalik või tingitud laste puudumisest või vastupidi – lapsi polnud lahutajatel seetõttu, et tegelik kooselu oli jäänud lühikeseks ja lõppenud tunduvalt varem kui see juriidiliselt lahutati.

Tabel 9. Laste arv lahutatud abieludes 1921–1936. Allikad: vt lk 34.

	0	1	2	3	4	5 ja üle	Teadm.
Teadm.	34,1	43,2	13,6	5,7	1,1	2,3	31,8
1921	66,7	20,7	6,9	5,7	x	x	6,5
1922	71,3	15,6	9	2,9	0,8	0,4	17,6
1923	47,6	35,7	9,5	2,4	x	4,8	8,7
1924	48,5	28,1	13	6,5	2,4	1,5	9,6
1925	45,8	27,6	16,9	3,2	4,2	2,3	11,7
1926	48,1	31,1	1	6,1	3,8	0,9	12,4
1927	47,2	33,9	13	3,9	0,8	1,2	14,7
1928	54,8	27,9	9,6	6,4	0,9	0,4	9,9
1929	45	30,5	16,9	4,1	1,2	2,3	14,4
1930	48,4	27,9	11,7	7,7	2,9	1,4	7,4
1931	57,8	22,2	10,3	6,1	1,7	1,9	6,5
1932	51	28,5	12,7	5,6	1,4	0,8	3,5
1933	52,6	29,2	10,5	3,6	3	1,1	2,9
1934							
1935	48,3	31,3	12,8	4,3	1,5	1,7	?
1936							

Tabel 13. Laste arv lahutatud abieludes abielu kestuse järgi 1934–1936. Allikas: Eesti Statistika Kuukiri nr 186 (5), lk 229.

	0	1	2	3	4	5 ja üle	Kokku
Alla 2	5,86	1,24	0,15	x	x	x	7,25
2–4	13,89	5,71	1,39	x	x	x	20,99
5–9	16,82	11,58	3,24	1,08	0,15	x	32,87
10–14	7,72	6,32	4,17	1,08	0,46	0,31	20,06
15–19	2,62	3,7	2,47	0,77	0,32	0,46	10,34
20–24	0,77	2,32	1,08	0,62	0,15	0,31	5,25
üle 25	0,62	0,46	0,31	0,77	0,46	0,62	3,24

²¹⁸ Samas.

2.8 Lahutuse sisseandja

Andmed lahutuse sisseandja ehk algataja (vt tabel 14, pt 2.8) kohta paistavad võrreldes teiste näitudega silma suhteliselt hea esindatuse poolest, eriti just 1920. aastate lõpust alates. Lahutuse algatamise puhul on märkimisväärselt pidevalt kasvanud mõlema poole palvel alustatud lahutusprotsesside, st vastastikusel kokkuleppel lahutatud abielude arv. Ennustatav järsk hüpe toimus 1923. a, millele järgnes mõneti üllatuslik langus kahe järgnenud aasta jooksul. 1930. a oli kokkuleppel lahutamine saavutanud võrreldes 1920. aastate keskpaigaga märgatavalt kõrgema taseme, moodustades juba üle poole kõigist lahutatud abieludest. Mis puudutab enne 1923. a kahepoolset esitatud lahutusavaldusi, siis osaliselt võib nende puhul tegu olla EAÕK sinodis kahepoolset algatatud lahutatustega.²¹⁹ Mis alustel sellised lahutusavaldused esitati ja lahendati, pole päris selge. Õigeusu lahutusseadus süüta kokkuleppel lahutust otseselt ette ei näinud, küll aga sai kahepoolse nõude esitada juhul, kui mõlemad pooled olid abielu rikkunud.²²⁰ Tegu võis ka olla 1917.–1918. aastate enamlike kohtute lahutusotsuste kinnitamisega, sest nagu eelpoole selgus, siis vähemalt konsistooriumis nii toimiti.²²¹

Ühepoolset alustatud lahutuspalkete võrdluses on märgatav naiste suurem aktiivsus. Mehed on naistest sagedamini lahutusnõude sisse andnud vaid 1921. ja 1923. a. Meeste poolt esitatud sisuliste lahutuspalkete ülekaal 1920. aastate alguses tõuseb veelgi, kui arvesse võtta seda, et teadaolevalt vähemalt 121 juhul oli tegu lahutusega, mis oli tingitud mehe sõjas kaduma minemisest.²²² Asjaolu, et naised algatasid abielulahutust tihemini kui mehed, ei ole iseenesest üllatav. See trend näib olevat küllaltki universaalne vaadeldes eri riikide lahutumuskäitumist 19. sajandist saadik.²²³ R. Phillipsi sõnul reageerivad mehed õnnetule abielule pigem mittejuriidiliste vahenditega, näiteks vägivalla kasutamise ja/või perekonna hülgamisega. Mehed on aktiivsemad lahutuse sisseandjad pigem siis, kui lahutuse saamise tingimused naistele on kitsamad, ning vahetult peale sõjalist konflikti, eeldatavasti seetõttu, et üldine truudusetus on sõja ajal sagedasem kui rahuajal ning naispoole abielurikkumine on

²¹⁹ **Aunver, J.** Sotsiaal- ja moraalistatistika. – Tartu. Toimetanud Tartu linna-uurimise toimkond. Tartu: Tartu linnavalitsus, 1927. Lk 685.

²²⁰ Võrdle Õigeusu kirikuseadused, lk 43–45.

²²¹ Vt pt 1.2.

²²² Sündivus, surevus, abielluvus ja rahvastikuliikumine 1921–1923, lk 46.

²²³ **Per, Simonsson, Glenn Sandström.** Ready, Willing, and Able to Divorce, lk 222.

raskemini varjatav.²²⁴ Omaette küsimus on, kas naistepoole abielurikkumine oli ka vähem tolereeritav.

Tabel 14. Lahutuse sisseandja(d) 1921–1936. Allikad: vt lk 34.

	Mees	Naine	Mõlemad	Teadm.
Teadm.	23,7	38,7	37,6	27,9
1921	49,5	39,6	10,9	2,1
1922	37,5	51,7	11,1	x
1923	39,5	18,6	41,9	6,5
1924	31,6	38	30,4	16,3
1925	28,3	46	25,7	9,7
1926	24,5	39,4	36,1	10,7
1927	20	42	38	8,1
1928	19,5	30,9	49,6	2,9
1929	16	34,7	49,3	8,2
1930	16	34,4	49,6	5,8
1931	16,5	23,7	59,8	3,6
1932	10,6	24,8	64,6	1,4
1933	14,4	26,1	59,5	1,9
1934	15,6	27,7	56,7	2,6
1935	17,8	24,7	57,5	2,1
1936	16,9	28,6	54,5	1,8

2.9 Lahutatute kodakondsus

Lahutajate kodakondsuse andmetest nähtub (vt tabel 15, pt 2.9), et kuigi taas 1923.–1928. a teave on mittetäielik, moodustasid suure enamuse lahutajatest Eesti kodanikud ning nii välisriigi kodakondsusega ja kodakondsuseta isikuid oli lahutajate hulgas võrdlemisi vähe. Silma torkab, et meeste hulgas oli välisriigi kodanikke kogu perioodi jooksul rohkem kui naiste hulgas – vaid ühel aastal (1932) on see näitaja võrdne. Sama kehtib ka kodakondsuseta isikute puhul – ainult 1923. a on kodakondsuseta naiste suhtarv naissoost lahutajate hulgas kõrgem kui meeste hulgas. Kuna toodud andmed on aastate lõikes siiski üpriski kõikuvad ning välismaa kodanike ja kodakondsuseta isikute hulk võrreldes teadmata andmete hulgaga on suhteliselt väike, on järelduste tegemine nende põhjal keeruline. Statistika kommentaarides on viidatud Eesti kodakondsust mitteomavate abielupaaride rohkusele lahutatute hulgas, vihjati ka siinsest liberaalsest seadusandlusest tingitud nn lahutusturismile.²²⁵ Samas ei saa välistada võimalust, et mittekodanikest lahutajate puhul oli kodakondsuse andmed lihtsalt kergemini tuvastatavad. Oluline on veel välja tuua, et rahvastikuprotsesside vaatlemisel

²²⁴ **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 557, 599–600.

²²⁵ Eesti Statistika Kuukiri nr 186 (5), lk 226–227.

peetakse keskeks mitte kodakondsust, vaid rahvastiku põlisust,²²⁶ kuid seda aspekti omaaegne statistika ei käsitlenud.

Tabel 15. Lahutatute kodakondsus 1923–1936. Allikad: vt lk 34.

		Eesti	Välismaa	Koda- kondsuseta	Teadm.
Teadm.	Mehed	91,1	8,9	x	56,6
	Naised	96,4	3,6	x	56,6
1923	Mehed	95,6	2,2	2,2	2,2
	Naised	97,6	x	2,4	8,7
1924	Mehed	95	4,7	0,3	2,9
	Naised	98,3	1,7	x	3,2
1925	Mehed	93,9	4,9	1,2	5,7
	Naised	98,2	1,2	0,6	4,9
1926	Mehed	94,5	5,5	x	9,9
	Naised	98,2	1,8	x	10,3
1927	Mehed	95,6	2,9	1,5	9,1
	Naised	99,6	0,4	x	7
1928	Mehed	96,8	1,8	1,4	9,1
	Naised	100	x	x	9,9
1929	Mehed	96,1	2,5	1,4	12,9
	Naised	98,6	0,8	0,6	10,4
1930	Mehed	96,4	2,1	1,5	13,2
	Naised	97,9	1,5	0,6	12,7
1931	Mehed	94,5	1,2	4,3	10,1
	Naised	98	0,6	1,4	10,4
1932	Mehed	97,9	0,4	1,7	7,6
	Naised	99,6	0,4	x	6,2
1933	Mehed	96,8	1,3	1,9	3,3
	Naised	98,5	1,1	0,4	2,7
1934	Mehed	97,3	1,1	1,6	2,7
	Naised	99,4	0,1	0,5	3,3
1935	Mehed	98	1,4	0,6	4
	Naised	99	0,9	0,1	3,6
1936	Mehed	97,2	1,6	1,2	5,5
	Naised	98,9	0,8	0,3	5,3

2.10 Abielulahutuste jaotumine lahutusotsuste juriidiliste aluste järgi

Omaaegne statistika annab ülevaate lahutuste jaotumisest vastavalt lahutusotsuse aluseks olnud paragrahvi(de)le (vt tabel 16, pt 2.10), nimetades neid lahutamise põhjusteks. Abielulahutuste selline põhjendamine on siiski formaalne ning omaaegses Abieluseaduses toodud paragrahvide loetelu võib vaadelda pigem kui lahutamise teiseseid põhjuseid või ajendeid.²²⁷ Oluline on silmas pidada, et ajendite iseloom ja ulatus on antud juhul piiratud ja

²²⁶ **Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma.** Eesti põlvkondlik rahvastikuareng, lk 25, 51–52.

²²⁷ **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 585.

defineeritud selle kaudu, milline oli seadusandja arusaam piisavast süüteost, mis kvalifitseerus lahutuse aluseks. Piltlikult öeldes saab langetõbi, au teotamine või vangi mõistmine olla lahutuse põhjus ainult seetõttu, et taolised tingimused olid Abieluseaduses ette nähtud, samas kui ajendid, millel juriidilised alused lahutamiseks puudusid, seda justkui ei olnud. Seda, et tabelis toodud andmed on paljuski puhtvormilised, tunnistati ka omaaegse statistika kommentaarides;²²⁸ samas ei püütud ajendite sisu kuidagi avada. Eelnev on ka põhjus, miks tabeli pealkirju pole võrreldes originaalandmetega muudetud. Täpsustuseks olgu öeldud niipalju, et tulp “§ 27+28” tähendas lahutusotsust, mis oli langetatud mõlema eelnimetatud paragrahvi alusel.²²⁹ Seda, mida toodud formaalsed lahutamise põhjused sisuliselt tähendasid, ning mil määral kattusid need nõudja lahutuspälv olnud etteheidetega ning kui põhjalikult pidid need olema tuvastatud, on vaadeldud töö kolmandas osas.

Tuleb märkida, et kui 1921. ja 1922. a kiriklikke lahutusi arvesse mitte võtta, oli selle näitaja tulemustes palju teadmata andmestikuga ankeetlehti. Esialgu koostati statistikat meeste ja naiste poolt esitatud avaldusi eraldi vaadeldes, 1929. a alates käsitleti ühepoolseid avaldusi ühtse grupina. Esimesel juhul kajastuvad andmed tabelis mehe- või naisepoolse kindlaks tehtud süüteo kaudu. See tähendab, et näiteks 1922. a oli 13,6% teadaolevatest juhtudest lahutusotsuse juriidiliseks aluseks naisepoolne abielurikkumine, 1927. a 5,3% juhtudest mehe vangi mõistmine. 1921. ja 1922. a lahutuste kohta ilmneb, et enamuse nõuete aluseks oli abielurikkumine, mehe kadumaminek või kuritahtlik mahajätmine. Küsimusi tekitab suhteliselt suure suhtarvuna lahutuse alusena esinev iseloomude lahkuminek kui lahutuse alus. Ilmselt oli tegu kas sinodis lahendatud kaasustega, mille täpsem sisu ning lahutuse alus jääb selgusetuks ja/või varasemate enamlike kohtute poolt tehtud lahutusotsuste kinnitamisega kiriklike kohtute poolt.²³⁰

Märkimisväärne on vastastikusel kokkuleppel lahutatud abielude arvu muutus: vahetult peale tsiviillahutuse kehtestamist oli see aluseks ligi pooltel juhtudest, järgneva kahe aasta jooksul see määr langes tunduvalt, ent tõusis siis taas pea katkematult 1930. aastate keskpaigani välja, saavutades tähelepanuväärsemalt kõrgema taseme võrreldes 1920. aastate esimese poolega. Sellele vaatamata ilmneb, et süü alusel ja ühe poole süüta langetatud otsuste omavaheline suhtarv jäi vahemikus 1923–1936 pea muutumatuks. Selle põhjuseks on asjaolu, et tsiviillahutuse algusperioodil lahendati suhteliselt suur hulk kaasuseid ühe poole nõudmisel,

²²⁸ Eesti Statistika Kuukiri nr 90 (5), lk 284.

²²⁹ Vt Lisa 1. Abieluseadus, §§ 27, 28.

²³⁰ Vt pt 1.2.

ent teist poolt süüdi mõistmata (kokkuleppimatus, abikaasadest sõltumatud põhjused); 1930ndate keskpaigaks oli sel viisil otsustatud lahutuste suhtarv aga tunduvalt langenud.²³¹ Eelnevast johtuvalt on süü alusel otsustatud lahutuste hulk mõneti isegi üllatuslikult madal ega muutunud oluliselt kogu vaadeldava tsiviillahutuse perioodi jooksul. Peamised ajendid, mille alusel süü põhiseid lahutusotsuseid langetati, olid abielurikkumine, vangistus ning kuritahtlik mahajätmine.

Üks võimalus statistika usaldusväärsust kontrollida, on kõrvutada erinevaid tegureid omavahel. Kuna vastastikusel kokkuleppel lahutused algatati kahepoolsest esitatud lahutusavalduse alusel (vt tabel 14), peaks eeltoodud näitude määrad omavahel enam-vähem ühtima. Kui üksikud väikesed erisused kõrvale jätta, võib mõlema teguri arenguloogikas täheldada sama joont: peale kokkuleppel/kahepoolsest algatatud lahutusavalduste suurt osatähtsust 1923. a langeb nende suhteline esindatus tunduvalt, sellele järgneb järk-järguline tõus, vaatamata kohatistele seisakutele või mõningastele tagasilanguste

²³¹ Täpsemalt ühepoolsest esitatud lahutusotsuste aluste kohta vt pt 3.1 ja 3.3.

Tabel 16. Lahutusotsuse aluseks olevad juriidilised põhjused 1921–1936. Allikad: vt lk 34.

		Abielu- rikkumine	Kuri- tahtlik mahajätt	Kokku- leppimatus	Abikaasadest sõltumatud tingimused	Sigimis- takistus või - võimetus	Sugu- või nakkav haigus	Kõlvatu elu	Halb ümbre- käimine	Vangistus	Vastastikune kokkulepe	Eba- seaduslik abielu	27+28	Mehe kadumine	Iseloomude lahknemine	Abielu- kohustuste mitte- täitmine	Muu	T.
	Kokku			21,6	21,6						40,9	x						31,8
T.	M	2,3	1,1			x	x	2,3	2,3	4,5			x					
	N	2,3	x			x	1,1	x	x	x			x					
1921	Kokku						1,1		4,3	x				23,9	12	x	2,2	1,1
	M	8,7	4,3															
	N	28,3	15,2															
1922	Kokku						0,3		8,2	0,7				23,4	12,2	8,5	0,3	0,3
	M	4,7	11,5															
	N	13,6	16,6															
1923	Kokku			21,1	x						47,4							17,4
	M	x	x			x	2,6	x	x	x			2,6					
	N	18,4	5,3			2,6	x	x	x	x			x					
1924	Kokku			24,8	4,5						37,2	x						28,9
	M	1,9	3,8			x	1,5	2,2	4,1	3,8			1,9					
	N	6,8	4,5			0,4	1,1	0,7	0,4	0,4			x					
1925	Kokku			20,2	12,4						27,2	0,4						26,4
	M	8,6	4,7			x	0,4	2,7	3,9	4,7			3,9					
	N	2,7	5			0,8	0,8	0,8	0,8	x			x					
1926	Kokku			19,7	7,2						39,9	1						20,2
	M	2,1	5,2			x	1	1,6	5,7	3,6			3,1					
	N	4,7	2,1			0,5	0,5	0,5	x	1,6			x					
1927	Kokku			12,7	8,8						47,9	0,4						23,5
	M	3,1	3,5			x	0,4	0,9	4,8	5,3			4,8					
	N	3,5	2,2			x	1,3	0,4	x	x			x					
1928	Kokku			10,3	6,6						59,1	x						12,3
	M	1,4	0,9			0,5	0,5	2,8	1,9	4,2			1,4					
	N	5,6	2,3			0,5	0,5	0,5	0,5	0,5			x					
1929	Kokku	3,1	4,8	10,2	4,4	x	1	2	2,7	4,8	64	1	2					26,9
1930	Kokku	7,3	3,1	14,2	3,1	0,4	1,4	0,8	3,1	5,4	59,4	0,4	1,4					31,1
1931	Kokku	5	4,3	8,7	2	0,7	1,4	0,3	2	4,3	69,9	1	0,7					22,3
1932	Kokku	5,4	4,1	7,9	1,4	0,9	0,9	0,9	1,8	2,9	71,5	0,5	1,8					16,7
1933	Kokku	5,8	1	12,2	1,5	0,2	1,5	1,2	2,2	4,6	66,9	0,2	2,7					14,4
1934	Kokku	5	3,7	8,1	1,3	0,2	1,7	2	4,1	5,4	65,2	0,2	3,1					17,8
1935	Kokku	6	2,6	9,9	2,1	0,3	1,3	1	1,7	4,8	66	0,2	4,1					16,9
1936	Kokku	5	3,4	9,3	2	x	1,6	2,2	3,4	4,5	65,2	0,5	2,9					17,2

Järeldus

Omaaegse statistika peamiseks kitsaskohaks on statistika koostamise aluseks olnud ankeetlehtede kohati puudulik iseloom. Sellise olukorra üheks põhjuseks võib pidada seda, et statistikat koguti abielulahutuse kohtutoimikute resolutsioonide ja perekonnaseisuametite kirjade põhjal, mis tihti ei sisaldanud vajalikku informatsiooni. Teine probleemne koht oli statistika aluseks olevate kaasuste valim, seda eriti 1920. aastate lõpuni, mil andmestiku aluseks olevaid ankeete saabus Statistika Keskbüroosse veidi üle poolte lahutuste kohta. Aja jooksul olukord siiski paranes märgatavalt ning 1930. aastate keskpaigaks hõlmas valim ligikaudu kahte kolmandikku lahutusotsustest, kohati isegi veidi üle selle. Samas taktis tõusis ka teabe olemasolu ankeetlehtedel.

Kõige usaldusväärsem on informatsioon lahutuste üldarvu kohta. Peamiseks lahutumust iseloomustavaks asjaoluks Eesti Vabariigis aastatel 1921–1936 võib pidada selle pidevat tõusu nii absoluut- (ca 500 juhult aastas 1920. aastate alguses kuni ca 1000 juhuni 1930. aastate keskel) kui suhtarvudes (lahutumuse üldkordaja tõus ca 0,4–0,5-lt kuni ca 0,8–0,9ni). Euroopa kontekstis osutus see kõrgeks näiduks. Statistika keskbüroole kohtutelt saadetud aruannete põhjal võib järeldada, et see tõusutendents jätkus vähemalt kuni 1939. a lõpuni. Märkimisväärne on, et 1881., 1897., 1922. ja 1934. a rahvaloenduste ja Statistikaametis aastate 1921–1936 kohta koostatud aastapõhise andmestiku alusel võib järeldada, et märgatav muutus lahutumuses leidis aset just 1920. ja 1930. aastatel, mil lahutatute suhtarv kogu rahvastikus kerkis 0,2%-lt 1922. a 0,8%-ni 1934. a. Tõus toimus järkjärgult, see tähendab, et ka üleminek liberaalsemale seadusandlusele ja tsiviilkorras lahutamisele 1923. a ei toonud kaasa järsku lahutusbuumi.

Lahutuste ja lahutajate kohta kogutud statistika näitajatest võib usaldusväärseks pidada andmeid lahutatud abielude kestuse ja lahutuse algataja kohta. Üldistavalt võib öelda, et enamik lahutatud abieludest olid kestnud vahemikus 2–14 aastat, kusjuures lahutanud naised olid keskmiselt nooremad kui mehed. Iseloomulik oli pidevalt tõusev vastastikusel kokkuleppel algatatud lahutuste arv. Samas ei muutunud oluliselt süü alusel ja süüta otsustatud lahutuste suhtarv, kuna just tsiviillahutusele ülemineku algusperioodil lahutati suhteliselt suur hulk abielusid ühepoolse nõude alusel ilma teist poolt süüdi mõistmata. Märkimisväärne on ka, et ühepoolseid lahutusavaldusi, mis lahutusotsusega lõppesid, esitati sõjajärgselt esialgu rohkem pigem meeste, alates 1924. a aga kindlalt naiste poolt. Üheks lahutatud abielusid enim iseloomustavaks jooneks võib pidada laste puudumist – peaaegu pooled lahutatud paaridest

olid lastetud – või keskmisest väiksemat laste arvu. Täheldatav on korduvalt lahutanud isikute osakaalu järjepidev tõus lahutajate hulgas. Kõige problemaatilisemaks osutub teave lahutatute elukoha kohta. Kuigi üsna kindlalt võib väita, et lahutumus linnades oli kõrgem kui maapiirkondades, on küsitav nendes piirkondades otsustatud lahutuste vahetud aastatel 1924–1928 ning statistika tulemuste suhteliselt järsk muutumine alates 1929. a. Võttes arvesse esialgset andmete puudulikkust ning selle märgatavat paranemist hiljem, osutub 1924.–1928. a andmete esinduslikkus küsitavaks. Seetõttu ei saa selle ajavahemiku puhul välistada linnades elanud lahutajate alaesindatust ka teiste statistiliste näitajate juures. Kas ja mil määral see olukorda muudab, pole olemasolevate andmete põhjal võimalik öelda. Võrreldes siinset lahutumust ja põhinäitajaid Lääne-Euroopas ilmnenu tendentsidega ja kirjanduses välja toodud seaduspärasustega, võib aga öelda, et toimunud protsessid olid vähemalt statistikas hõlmatu osas väga sarnased ning esile tasuks tõsta eelkõige siinset kõrget lahutumust.

Ametlik statistika hõlmab seega rida olulisi lahutuselaseid põhinäitajaid, kuid kahjuks ei leidnud käsitlemist tänapäeva uurijaid üks enim intrigeerivam teema, st lahutajate sotsiaalmajanduslik staatus, mh tööl käivate naiste osakaal. Loomulikult ei võimalda statistika analüüsida lahutajate omavahelisi suhteid abielu jooksul ning lahutamise hetkel, lahutuse aluseks olnud formaalsete põhjuste tähendust ja tõestamise keerukust või lihtsust. Nende probleemide käsitlemist on jätkatud kohtutoimikute analüüsimisel.

Kokkuvõttes võib siiski öelda, et ametlik statistika on küllaltki informatiivne ja usaldusväärne allikas, kuigi mitte ammendav ega päris eksaktne. Statistika tõlgendamisel on oluline arvesse võtta, et tulemuste täpsusaste ja usaldusväärsus on erinev nii näitajate kui aastate lõikes. Eelnevast lähtuvalt võimaldab omaaegne Statistika Keskbüroo andmestik teha järeldusi peamiselt lahutamist iseloomustavate üldiste tendentside ja muutuste kohta. Nende põhjal võib väita, et Eesti, mida on rahvastikuarengu poolest peetud üheks pioneermaaks, paistis maailmasõdade vahelisel perioodil silma lahutumuse kiire kasvu ja kõrge määra ning kokkuleppel lahutamise kasutamise poolest. Ülejäänud vaatluse all olevate näitajate raames ei ilmne aga mingeid üllatavaid, ainult Eestile eriomaseid jooni. Märkimisväärne on, et nii koostatud näitajate kui nende tunnuste sarnase jaotumise tõttu on andmestik kõrvutatav hilisema perioodi kohta koostatud statistikaga.

3. Lahuselust lahutuseni: ajendid ja tingimused Tartu-Võru rahukogus 1930. aastal jõustunud lahutusotsuste näitel

Kohtul oli vaadeldaval perioodil abielude lahutamisel möödapääsmatu roll. Lahutusprotsessi käigus ladestunud dokumendid on seetõttu olulised allikad, mis kajastavad nii olukorda tinginud asjaolusid kui ka õiguslikust ja institutsionaalsest raamistikust lähtuvat praktikat abielude lahutamisel.

Käsitlemaks teemat võimalikult ülevaatliselt, keskendutakse esimese astme kohtutele, milleks lahutusasjades olid rahukogud.²³² Rahukogusid oli kokku neli: Tallinn-Haapsalu (tööpiirkondadeks Harju- Lääne- ja Saaremaa), Tartu-Võru (Tartu-, Võru-, Valga- ning Petserimaa) Viljandi-Pärnu (Viljandi- ja Pärnumaa) ja Rakvere-Paide (Viru- ja Järvamaa) rahukogu,²³³ asukohtadega vastavalt Tallinnas, Tartus, Viljandis ja Rakveres.

Abieluseaduses sätestatud lahutamise alused võimaldasid alata nii ühe- kui kahepoolseid lahutusavaldusi. Antud valimi puhul jagunesid need vastavalt 68 (45,6%) ja 81 (54,4%) kaasust, mis on väga sarnane Statistika Keskbüroo sama aasta üleriigilise näiduga (vt tabel 16, pt 2.10). See tähendab, et kokkuleppel lahutusi jõustus 81 korral. Ühepoolset alatatud, ent süüta lahutusotsuseid oli 14. Juhtumeid, kus lahutamisel tuvastati ühe abielupoole süü, esines Tartu-Võru rahukogus 1930. a jõustunud lahendites 54 korral. Oluline on rõhutada, et nende hulgas on väga erinevaid kaasuseid, mh mitmes nendest on kohus välja toonud kaks või kolm lahutamise juriidilist alust. Viimaste hulgas võis olla ka ajendeid, mis seaduse mõttes süüd ei tähendanud, nt kokkuleppimatus. Asjaolu, et ametlik vaatles lahutuse ajendeid paragrahvide kaupa on ilmselt põhjuseks, miks süüga ja süüta lahendatud asjade suhe erineb mõnevõrra statistika tulemustest. Samas, vahest just see oli põhjus, miks vaadeldava näitaja osas teadmata jäänud juhtumeid statistikas nii palju esines – lahutusotsustes välja toodud ajendid ning statistikas vaadeldud tunnused ei langenud omavahel kokku.

Kuna nii lahutuse eeldused, toimikute andmekoosseis ning kohtuprotsessi iseloom olid erinevad, on mõistlik kõigepealt käsitleda erinevaid lahutuse aluseks olevaid gruppe (süüga, kokkuleppel ning süüta otsustatud) ning analüüsida seejärel olulisemaid aspekte, mis statistika, seadusandluse ja kohtudokumentide põhjal tõstatuvad. Oluline on siinkohal meeles pidada, et

²³² Abielu asjade kohtupidamise kord, § 1356.²

²³³ Määrus kohtuministeriumi kinnitatud kohtupiirkondade muutmise kohta.

kohtumaterjalide põhjal tehtavaid järeldusi tuleb allikmaterjali piiratud valimi tõttu teha põhjalikult kaalutledes ning alljärgnevat ei saa tõlgendada kui lõplikku ja ammendavat käsitlust kogu töös vaadeldava perioodi ning territooriumi ulatuses.

3.1 Süüpõhiste lahutuste ülevaade

Süüpõhiselt otsustatud lahutuste kohtutoimikud on reeglina mahukaimad ja detailsemad. Kohtule esitatud avaldustes on nõudja kirjeldanud abikaasade suhteid koostelu ajal, lahku elama asumist, laste olemasolu korral nende ülalpidamisse puutuvat, lahutuse soovimise ajendeid ja seda, milles, vähemalt nõudja väitel, seisnes teise poole süü. Reeglina on ära märgitud lahus elamise aeg. Kostja seisukoht selgub istungi protokoll(de)st, kohtule saadetud kirjadest ja erinevatest tõenditest (näiteks varasemad kohtuotsused, kirjad tervishoiuasutustelt jm). Lisainformatsiooni nii nõudja kui kostja perspektiivist saab tunnistajate küsitlemise protokollidest.

Abielulahutused, milles üks pool on tunnistatud süüdi, moodustavad üsna homogeense grupi. Esiteks, nagu eelpool (vt pt 2.10 ja sissejuhatus) tõdetud, ei ole süüklauslid vaadeldavad kui abielulahutuse olemuslikud põhjused, tegu on pigem ajendite või teiseste põhjustega. Teiseks, nagu selgub toimikuid analüüsides, esines pea kõigis süüpõhistes nõuetes rohkem kui üks lahutamise alusena tõlgendatav etteheide, st nõudja lahutussoov ei olnud tingitud ühest, vaid mitmetest ja/või kehtvalt aset leidnud asjaoludest, samas kui positiivseks kohtuotsuse langetamiseks või vormistamiseks piisas vaid ühe paragrahvi väljatoomisest. Märkimisväärne, ent mitte üllatav, on asjaolu, et just naised esitasid tunduvalt rohkem süüpõhiselt lahendatud lahutusnõudeid kui mehed: tervelt 40 nõuet 54st. Lisaks sellele on mõlemal juhul, kui algnõudele on esitatud vastunõue, protsessi algatajaks just naised.²³⁴ Kui üksikud erandid välja jätta, võib süü alusel esitatud lahutuspälvad sisu poolest jagada kaheks just algatajate, (st meest vs naiste esitatud avaldused) mitte lahutuse aluseks olnud paragrahvi(de) järgi. Meeste poolt esitatud avaldused olid üldiselt napolisõnalisemad. Vaatamata kohtuotsuses lahutuse aluseks toodud paragrahvile olid domineerivad etteheited abielurikkumine ja/või naise põhjuseta lahkumine abikaasa juurest. Muid etteheiteid, näiteks liigjoomine või perenaisekohustuste mittetäitmine, esineb suhteliselt harva ning need olid pigem täiendavad süüdistused. Meeste poolt esitatud lahutusnõudeid ilmestab järgmine näide: "Abiellusin

²³⁴ ERA.1947.2.4035. ERA1947.2.4044.

kostja[ga] [...] 1925 a. 25 septembril Võnnu koguduse õpetaja juures. Oma seadusliku naisega [...] elasin koos ainult kuni 1925 a. 11 detsembrini millal tema minu juurest lahkus lihtsalt sel põhjusel, et ei tahtnud minuga enam koos elada, kuna mina omalt poolt temale selleks mingisuguseid põhjusi ei andnud. Hiljem kadus kostja üldse minu silmapiirist ära, ning kuhu tema elama asus ja kuidas elas, see oli mulle teadmata. 1929. a detsembri kuul sain juhuslikult [...] teada, et [naine] elavat Kudina vallas, Kaitsemõisa külas ühe teise mehega nagu mees ja naine, ning ümbruskond pidavat [naist] lahutatud naiseks. Lähemalt järelpärides selguski, et see [naine] ongi minu naine.”²³⁵ Naistepoolsete etteheidete rida oli reeglina pikem ning mitmekülgsem: meest süüdistati liigeses alkoholitarvitamises ja halvas kohtlemises, pillamises, teiste naistega läbikäimises ja sellest tulenenud perekonna hooletusse jätmises. Tihti väideti, et kooselu lõppes, kuna mees oli naise hüljanud ja kodust lahkunud, naise kodust ära ajanud, või oli naine ise olnud sunnitud mehe alkoholiprobleemide, vägivaldsuse või pideva abielurikkumise tõttu lahkuma. Nii kõlab üks tüüpiline, naise algatatud lahutusnõude põhjendus järgnevalt: “Minu mees [...] on aga, eriti viimasel ajal, hakanud kõlvatut elu elama, andudes liig joomisele ja pillamisele, käib minuga julmilt ümber, tülitseb ja peksab tihti mind ilma ühegi põhjuseta, on korduvalt ähvardanud mind kui ka last äratappa, sõimab mind igasuguste teravate sõnadega nagu “lits”, “varas”, “ahvinägu” j.n.e. ning ei anna minu kui ka lapse ülespidamiseks mingisugust abi ega toetust ja on isegi kõige minu kaasatoodud varanduse nagu õmblusmasina, sõrmused j.n.e. ärahävitnud. Viimasel ajal läks tema minu juurest üldse ära teise kohta elama, jättes mind kui ilma varanduseta ja raskejalgsel naisterahvast täiesti abita seisukorda.”²³⁶ Vähem esines naistepoolseid, konkreetseid ja ühemõttelisi lahutusnõudeid. Viimaste puhul oli tegu lihtsamini kindlaks tehtavate asjaoludega, peamiselt mehe vangi mõistmise või teadmata kadunuks jäämisega.²³⁷

Kostjapoolseid reageeringuid lahutusnõudele olid mitmepalgelised. Selget äraleppimise soovi väljendavad ainult kaks meest.²³⁸ Vaid veidi rohkem kui kümnendikel juhtudest võttis kostja talle esitatud süüklauseid ühemõtteliselt omaks ega esitanud mingeid vastuväiteid nõudja avaldusele.²³⁹ Märkimisväärne on, et süü omaksvõtjate hulgas oli rohkem naisi kui mehi. Suuremale osale vastulausetest on aga iseloomulik omamoodi ambivalentsus: ühest

²³⁵ ERA.1947.2.12739, l 1.

²³⁶ ERA.1947.2.3965, l 1.

²³⁷ Nt ERA.1947.2.4173, l 1.

²³⁸ ERA.1947.2.4100, l 9, 12. ERA.1947.2.4130, 42.

²³⁹ Nt ERA.1947.2.4226, l 12.

küljest abielu lahutamise faktilise vastuseisu ei väljendatud, samas ei tahetud omaks võtta nõudes esitatud süüklauseid. Edukaid vastuvaidlemised olid siiski üksikud erandid,²⁴⁰ kuna reeglina pole kostja oma oponeerivaid väiteid tõendada vaevunud või suutnud. Näiteks teatas naine, kelle abikaasa nõudis lahutust, süüdistades naist mehe hülgamises, oma kirjas kohtule, et tema kohtusse ilmuda ei saavat ega nägevat selleks ka mingit põhjust. Lahutuse vastu naisel midagi ei olnud, samas ei soovinud mingil juhul leppida enda süüdlaseks mõistmisega, kuna selleks polnud tema sõnul mingit alust. Kooselamisest abielupaaril naise sõnul enam midagi välja ei tulevat. Seejärel palus ta kohtul asjas „lõplikku otsust teha ja mind oma mehest lahutada et kord juba rahu saaks ja ei oleks tülitamist kohtul oma kutsetega.“²⁴¹ Tihti hakkas kostja oma teguviise õigustama ning isegi kui lahutusnõudes esitatud asjaoludega osaliselt nõustuti, keelduti enda tegevuses süüd nägemast või süüdistati probleemides hoopis nõudjat. Näiteks vaidles kostja, kes lahutusprotsessi ajal kandis karistust abikaasa peksmise eest, naise nõudele vastu, kuigi tunnistas, et oli naist löönud, kuid õigustas seda asjaoluga, et oli „viinastunud” olekus. Pealegi olevat naine meest esimesena peksnud.²⁴² Enamasti avaldas kostja soovi ka endapoolsete tunnistajate küsitlemiseks. See strateegia osutus aga pea alati ebaõnnestunuks, kuna tunnistajad jäid ilmselt kostjapoolse tegevusetuse tõttu üle kuulamata, ei osanud asjakohaseid kommentaare jagada või pidas kohus nõudja tunnistajate ütlusi usaldusväärsemaks. Näiteks lasi kostja, keda süüdistati abielurikkumises, alkoholi kuritarvitamises, pillamises ning naise enda juurest äraajamises, üle kuulata tunnistaja, kelle sõnul naine lahkus, kuna kostjal polnud naisele tööd anda. Kohus mõistis mehe lahutuses siiski süüdi. Ilmselt mängis otsuses rolli asjaolu, et nõudja tunnistajate sõnul elas kostja lahutuse ajal teise naisega.²⁴³ Enam kui kolmandikel juhtudest jäi kostja seisukoht aga teadmata, kuna kohtuotsus langetati tagaselja. Reeglina oli selliste puhkudel tegu olukorraga, kus nõudja palve aluseks oli süüdistus kuritahtlikus mahajätmises (§ 22) ja kostja elukohta ei õnnestunud tuvastada, või oli tegu lahutusprotsessi ajal vanglas viibivate kostjatega (§ 29). Esimesel juhul tagaselja otsustatud kaasuste uurimisel ilmneb, et veel 1930. a lahutuste hulgas esines mitmeid juhtumeid, mil nn kuritahtliku mahajätmise põhjused on ikka veel seotud I maailmasõja ja Vabadussõja sündmuste või nende järelmitega: ühel juhul oli tegu 1920.

²⁴⁰ Nt ERA.1947.2.4035.

²⁴¹ ERA.1947.2.4139, l 19.

²⁴² ERA.1947.2.4229, l 11.

²⁴³ ERA.1947.5.3921.

aastate alguses Eestisse opteerunud mehega, kelle naine jäi Nõukogude Venemaale,²⁴⁴ teisel juhul maailmasõja ajal sõjaväkke mobiliseeritud ja peale sõjaperioodi Venemaale jäänud mehega.²⁴⁵ Kolmandas sarnases kaasuses sooviti lahutada Vabadussõja ajal Saksa ohvitseriga lahkunud naisest.²⁴⁶ Lisaks jäi kahel juhul mahajätmine sõdadeaegsesse või sellele vahetult eelnenud perioodi, kusjuures vähemalt ühel juhul oli kostja siirdunud Venemaale. Viimaste kaasuse puhul jäävad lahkuminekku täpsed põhjused ning nende seos sõjasündmustega siiski selgusetuks.²⁴⁷

Milline oli kohtu tõlgendus lahutamiseks piisava süü olemasolust? Kõige ühemõttelisem oli lahutusotsus juhtumel, kui kostja võttis nõudja esitatud asjaolud omaks.²⁴⁸ Selge oli positiivse lahutusotsuse langetamine ka siis, kui lahutusnõue põhines kostja kinnipidamisasutusse mõistmisel. Lahutusotsuse aluseks oli süüdimõistev kohtuotsus ning tunnistajaid enam üle ei kuulatud.²⁴⁹ Kohtu hoiakut ilmestab seisukoht, et lahutusnõuet peeti õigustatuks isegi siis, kui kostjale oli antud armu ning tema karistust vähendatud tingimisi vangistuseks, kuna leiti, et “ei saa laitmata abikaasat sundida edaspidi kooselada ja abielu jätkata teise abikaasaga, kes kõlbeliselt niivõrd langenud, et ta raske ja alandava karistusega karistatava kuriteo on toimepannud.”²⁵⁰ Üsna selge on ka kuritahtliku mahajätmise alusel otsustatud kaasuste põhimõtted. Siin oli lahutuse nõ süüklausel seotud ka BESi §§ 7 ja 8, mis sätestasid, et abikaasade peavad elama koos, kusjuures meespool oli see, kes määras ühise elukoha ning kellel oli õigus nõuda, et naine temale sinna järgneks.²⁵¹ See tähendab, et sel ajendil lahutuse algatamise eeldus oli eemal viibiva abikaasa kohtu kaudu tagasikutsumine,²⁵² mis osutus lahutusprotsessi põhiargumendiks. Tasub veel mainida, et abikaasa juurest lahkumine oli kohtu silmis teatud juhtudel siiski vabandatav, kuid kostjal tuli oma süütust kaalukate põhjendustega tõestada.²⁵³ Otsuse tegemisel sai määravaks seega eemalviibimine seaduslikust abikaasast kostja teadmata asukoha või kooselamisest keeldumise tõttu. Kostja tagasikutsumiseks teavitati teda kohtukutse või Riigi Teatajas ja ajakirjanduses avaldatud

²⁴⁴ ERA.1947.2.3919.

²⁴⁵ ERA.1947.2.3924.

²⁴⁶ ERA.1947.2.3972.

²⁴⁷ ERA.1947.2.3875. ERA.1947.2.4012.

²⁴⁸ Nt ERA.1947.2.4226.

²⁴⁹ Nt ERA.1947.2.4173.

²⁵⁰ ERA.1947.2.4243, l 23–24.

²⁵¹ Abieluseadus: Riigikohtu tsiviilosakonna seletustega, lk 35–36.

²⁵² Vt lisa 1. Abieluseadus, § 22.

²⁵³ Vt ERA.1947.2.4139, l 27.

kuulutustega.²⁵⁴ Protsessi käigus küsitleti üle ka tunnistajad, kuid piisas ütlustest stiilis ”X kohta ei tea ma midagi, kuid tean/olen kuulnud, et asjaolu Y on nii,” st tunnistaja pidi kinnitama vaid seda, et kostja pole pere juurde tagasi pöördunud või enda juurde kutsunud. Näitena olgu toodud juhtum, milles mees naise kuritahtliku mahajätmise eest süüdlaseks jäi, ning millel üle kuulatud esimene tunnistaja ei teadnud, millal pooled abiellusid, kaua koos elasid, ega isegi seda, kas kostja üldse oli nõudja abikaasa. “Olen kuulnud, et [mees] olla sõja ajal salaja üle piiri Venemaale ära läinud. Missuguse sõja ajal ei tea. [...] Olen kuulnud, et [mees] olla kuritahtliselt maha jätnud naise, midagi ei teadnud, et [teda] kohtu kaudu naise juure kutsutakse.”²⁵⁵ Edasi teadis tunnistaja rääkida, et naine olevat elanud ühe asuniku juures, kellega peale lahutust kavatseti abielluda, “aga nüüd olla kuulda, et [ta] tuleb sealt ära.”²⁵⁶ Teine tunnistaja oli kostja emalt teada saanud, et kostja olla elanud Venemaal. Kooselu ajal elas paar tema sõnul “halvasti, [milles] mees oli süüdi, [kuna] käis teiste naisterahvastega ümber ja sellest tulid neil tülid.”²⁵⁷

Ülejäänud puhkudel on kohtupoolse süü olemuse tõlgendamine juba keerulisem ning etteheidete seostamine kindlate paragrahvidega segasem. Põhjuseid selleks on mitmeid. Mõned lahutuse aluseks olevad paragrahvid sisaldavat mitut erinevat klauslit, kuid kohturesolutsioonides ei ole lahutuse täpset põhjendust alati välja toodud. Samuti oli ühe nn süüteo tuvastamine kohtu jaoks lahutuseks täiesti piisav, mistõttu ülejäänud etteheidete tõelevastavuse väljaselgitamisele või nende vormistamisele nn ametliku süüna ei pruugitud tähelepanu pöörata. Nii põhjendas üks nõudja oma lahutuspälvat sellega, et “vahekord kostjaga abielu kestel oli väga halb, sest kostja käis minuga halvasti ümber; 3 ½ aastat tagasi läks kostja minu juurest ära, jättes mind ja meie väikest tütart täiesti saatuse hoolde, ja sellest ajast saadik elame lahus. Nüüd elab kostja ühe teise naisterahvaga koos, kelle ka juba laps kostjast on.”²⁵⁸ Kuigi tunnistajad kinnitasid naise viimaseid väiteid ning kaudsemalt ka asjaolu, et naine olevat aeg-ajalt eest ära jooksnud, kuna kostja olevat tahtnud naist peksta, kohus sellele tähelepanu ei pööranud. Abielu lahutati mehepoolse abielurikkumise tõttu.²⁵⁹ Ka ülejäänud abielurikkumise alusel otsustatud lahutuste puhul viitasid asjaolud sellele, et lahutuses süüdlaseks jäänud pool oli juba lühemat või pikemat aega kellegi kolmandaga kokku

²⁵⁴ ERA.1947.2.3972.

²⁵⁵ ERA.1947.2.3924, l 21.

²⁵⁶ Samas, l 21–22.

²⁵⁷ Samas, l 31.

²⁵⁸ ERA.1947.2.4069, l 1.

²⁵⁹ ERA.1947.2.4069.

elama asunud. Ühel juhul leidis kinnitust, et kostja puhul oli tegu prostituudiga.²⁶⁰ Abielurikkumine ei tähendanud seega reeglina mitte lihtsalt väljaspool abielu “sugulises ühenduses olemist” nagu Vabariigi Valitsuse seletuskirjast järeldada võiks,²⁶¹ vaid püsivamat abieluvälist läbikäimist või kooselu. Samas käsitleti teistes kaasustes prostitutsiooni²⁶² ja kooselu väljaspool ametlikku abielu²⁶³ kui kiimalust, kõlvatut elu või loomuvastast pahe (§ 27). Seega ei olnud kohus isegi ühe aasta lõikes süüklauslite tõlgendamises päris järjekindel ja samal ajendi alusel otsustatud lahutused vormistati hoopis erinevate paragrahvide alusel.

Abieluseaduse §§ 27 ja 28 alusel otsustatud lahutused hõlmavad rea omavahel seotud ja kohati mitmeti tõlgendatavaid süüklausleid, mille sisu on nii seaduses kui selle juurde käivas seletuskirjas jäänud avamata. Ühemõtteline oli süü tuvastamine taas puhkudel, kui nõudjal oli võimalik esitada tõestus, nt pillamise²⁶⁴ korra. Teinekord esitas nõudja kohtule vastava tõendi, nt peksmise kohta,²⁶⁵ ja kuulati tunnistajad või toetuti üksnes tunnistajatele. Nii kirjeldab ühel lahutusprotsessil ainsana küsitletud tunnistaja sündmusi külapeol, kus tema koos nõudja ja ka kahe meesterahvaga kõigepealt tantsis, “pärast teised kolmekesi hakkasid mürama; kas keegi voodisse ka läks, ei mäleta. Siis tuli kostja sinna ja nāis pahane olevat, pärast läksime kõik rehe ruumi ja, et külm oli, siis mürasime ka seal, kostja seisis läve peal ja ütles lits või litsid, hästi ei mäleta, seepeale ütles nõudja omalt poolt: ”Litsid on need kes musta undrukut kannavad,” selle peale ütles kostja: ”vistist oled lits jah.”²⁶⁶ Lahutusi, mille aluseks oli abikaasa au haavamine, ei esinenud küll palju, kuid need juhtumid olidki seotud naise litsiks kutsumisega. Perekonnakohustuse mittetäitmise alusel lahutamiseks piisas sellest, kui kostja elukoht oli jäänud teadmata ning tunnistajate sõnul pidas nõudja lapsi üksi ülal.²⁶⁷ Sisult tüüpiline, kuigi mahult keskmisest lühem tunnistus, mille alusel mees §§ 27 ja 28 alusel lahutuses süüdi jäi, on järgnev kirjeldus: ”Tunnen abielupaar [...]. Nemad elavad lahus 8 aastat. Mees jõi viina ja kodus tihti ähvardas naist maha lasta. Naine oli mitu korda paos. Mida mees kätte sai, selle maha jõi. Üldse on niisuguse inimesega võimatu elada.”²⁶⁸ Iseloomulik on, et meeste tehti ette heidetud liigjoomine oligi enamasti seotud sellisel määral alkoholi

²⁶⁰ ERA.1947.2.3925.

²⁶¹ ERA.80.1.2198.

²⁶² ERA.1947.2.4146.

²⁶³ ERA.1947.2.4152.

²⁶⁴ ERA.1947.2.4209.

²⁶⁵ ERA.1947.2.4036.

²⁶⁶ ERA.1947.2.4003, l 29.

²⁶⁷ ERA.1947.2.3974.

²⁶⁸ ERA.1947.2.3927, l 40.

tarvitamisega, mida kirjeldati “nädalate kaupa jooma peal” käimise²⁶⁹ ning alkoholi saamiseks vara mahamüümisega.²⁷⁰ Eelnevaga kaasnes tihti naise peksmine,²⁷¹ ja /või tappa ähvardamine.²⁷² Viimane oli piisav tõendus julma kohtlemise ja tervise teadliku ohustamise kohta. Tahtliku sigitamisest keeldumise alusel käesolevas valimis ühtegi nõuet ei esitatud.

3.2 Vastastikusel kokkuleppel algatatud lahutuste ülevaade

Vastastikuse kokkuleppe alusel lahutati Tartu-Võru rahukogus 1930. aastal 81 abielupaari.

Nende lahutustoimikud on süü alusel lahutatute toimikutest erinevad: infot abikaasade ja abielu kohta leidub vähem ning see väljendub ühetaolisemal kujul. Kohtule esitatud avaldused lahutamiseks on reeglina napolisõnalised: piisas ainult sellest, kui pooled avaldasid “vankumata soovi” nendevahelise abielu lahutamiseks. Seda palvet tuli kolm kuud pärast avalduse esitamist kohtus kinnitada. Juhul kui üks või kumbki abikaasadest ei saanud istungile ilmuda, aktsepteeriti ka kohtule saadetud kirja, milles esialgset soovi korrati. Nii pole erandlik lahutusavaldus, kus pooled põhjendasid oma palvet lihtsalt asjaoluga, et “meie ühiselt ja vankumata soovime meie abielu lahutada.”²⁷³ Kohtuistungile kumbki abikaasa ei ilmunud - naine väidetavalt majanduslikel põhjustel, mees isa surma tõttu, - kuid kohus lahutas abielu poolte saadetud kirjade alusel, milles mõlemad jäid oma lahutamispalvele kindlaks.²⁷⁴ Selline lahutusprotsessilt puudumine ei olnud sugugi ebatavaline. Ligikaudu neljandikel juhtudest pole üks või kumbki osapool istungile kohale tulnud. Kohtusse mitteilmumist põhjendati majanduslike ja tervislike asjaolude, aga ka töökohustuste, välismaal viibimisega,²⁷⁵ näiteks “ainelistel ja isiklistel põhjusil reisikulude ja oma rändava artisti ameti pärast.”²⁷⁶

Reeglina toodi ka kokkuleppel lahutuspalves siiski välja üldsõnalised argumendid, miks abielu lõpetada sooviti. Enamasti viidati iseloomude sobimatusele, mis muutnuks

²⁶⁹ Nt ERA.1947.2.3660.

²⁷⁰ Nt ERA.1947.2.4009.

²⁷¹ Nt ERA.1947.2.4103.

²⁷² Nt ERA.1947.2.3965.

²⁷³ ERA.1947.2.4193, 1 l.

²⁷⁴ ERA.1947.2.4193.

²⁷⁵ ERA.1947.2.4195, 15. ERA.1947.2.4255, 17–8. ERA.1947.2.4122, 5.

²⁷⁶ ERA.1947.2.4060, 19.

(edasise) kooselu võimatuks.²⁷⁷ Tihti toodi välja asjaolu, et abielu ei olnud (enam) õnnelik, osutus õnnetuks või ebaõnnestunuks. Ühes tüüpilises vastastikusel kokkuleppel esitatud lahutuspalves sõnasid pooled lühidalt, et “meie abielu osutus õnnetuks meie lahkuminevate iseloomude tõttu ja meie soovime ühiselt ja vankumatult, et meie abielu saaks lahutatud.”²⁷⁸ Lisaargumendina toodi mõnikord välja, et tegelikult oldi juba enne lahutamise algatamist lühemat või pikemat aega lahus elatud.²⁷⁹ Pikemaid seletusi leidub kahjuks harva. Üksikutel sellistel juhtudel viidati omavahelistele lahkkelidele ja tülidele, kuid neid ei esitata ühepoolsete süüdistustena. Nii põhjendati ühes taolises palves lahutamissoovi lühidalt tõdemusega, et “juba esimesel abielu aastal selgus, et sihid milliste saavutamiseks abielu sõlmitud oli, iialgi taotlemist ei leia. Ka tekkisid iseloomude äärmise vastuolu tagajärjel alalised kokkupõrked, mis viimaks niisuguse väljakannatamatu teravuse omasid, et olime sunnitud üksteisest lahkuma,”²⁸⁰ või sellega, et “peale laulatamist tuli ilmsiks, et meie mõlemad oma ilmavaadete poolest lahku läksime teine teisest ja oma karakterite poolest teine teisele väljakannatamatud olime, mispärast alalised sõnavahetused ja tülid tekkisid, et võimatu oli rahulikku kooselu elada.”²⁸¹ Kuigi Abieluseadus ei näinud ette varaliste suhete reguleerimist lahutusprotsessi käigus, on ligi viiendik lahutajatest pidanud oma avalduses vajalikuks välja tuua vastavateemalise kokkuleppe olemasolu²⁸² või edasiste nõuete puudumise,²⁸³ mõnikord ka lastele elatistraha maksmise kohustuse²⁸⁴ või sellest loobumise.²⁸⁵ Ka laste olemasolu korral on nende lahutusjärgse elukoha osas omavahel kokkuleppele jõutud, mille alusel kohus ka alati oma otsuse tegi. Näiteks palus üks lahutanud abielupaar oma palves “meie abielus sündinud [lapsed] [ema] juurde jätta, kes neid omal kulul kasvatab ja ülal peab” ning teatati, et “meil üksteise vastu nõudmisi ei ole.”²⁸⁶

Asjaolu et kokkuleppe alusel abielude kohtutoimikud on küllalt napolisõnalised ja rahumeelsed, pole iseenesest üllatav. Seadus ei näinud ette kahepoolse lahutuspalve argumenteerimist, pigem vastupidi – oli ju üks kokkuleppel lahutamise võimaldamise põhjusi

²⁷⁷ Nt ERA.1947.2.4123, 1 l.

²⁷⁸ ERA.1947.2.4236, 1 l.

²⁷⁹ Nt ERA.1947.2.4212, 1 l. ERA.1947.2.4201, 1 l.

²⁸⁰ ERA.1947.2.4108, 1 l.

²⁸¹ ERA.1947.2.4091, 1 l.

²⁸² Nt ERA.1947.2.4138, 1 l.

²⁸³ Nt ERA.1947.2.4188, 1 l.

²⁸⁴ ERA.1947.2.4074, 1 l.

²⁸⁵ ERA.1947.2.4092, 1 l.

²⁸⁶ ERA.1947.2.4092, 1 l.

asjaolu, et nii tagatakse asjaosalistele senisest suurem diskreetsus eraelulistes küsimustes.²⁸⁷ Kuivõrd kokkuleppe lahutused süüühistest ka sisuliselt erinesid, olles siis “rahumeelsemad” või tingitud Abieluseadusest tuleneva süüklausli puudumisest, pole üheselt selge. Kokkuleppe olemasolu ei tähenda siiski, et poolte ajendid oleks olnud põhimõtteliselt erinevad süü alusel otsustatud lahutustest. Nii on ligikaudu kuuendikel kokkuleppe alusel lahutatud juhtumite puhul arhiiviteatmestu abil õnnestunud kindlaks teha varasem ühepoolne nõude olemasolu. Tõenäoliselt on analoogseid juhtumeid veelgi rohkem. Teadaolevate varasemate kaasuste hulgas on, erinevalt süüühiselt rahuldatud kohtuasjadest, mõnevõrra rohkem meeste esitatud nõudeid. Oma sisult on lahutusotsuseta jäänud avalduste kirjeldused aga vägagi sarnased teiste samal viisil algatatud, ent rahuldatud nõuetega: mehed põhjendavad lahutussoovi peamiselt sellega, et naine on ühisest kodust lahkunud või abielu rikkunud, naised aga mehe alkoholilembuse, halva kohtlemise, pillamise, abieluväliste suhete, vähesemal määral pere ülalpidamiskohustuste mittetäitmisega. Enamus eelnimetatud nõuetest jäid tulemuseta seetõttu, et üks või mõlemad pooled palusid asja seisma jätta, vaid üksikutel juhtudel ei suutnud nõudja kostja süüd tõestada.²⁸⁸

Riigi Statistika Keskbüroo väljaannete lahutusstatistika kommentaarides leidub vihjeid, et linna- ja maapiirkondades lahutatud erinesid lahutuse aluseks olevate põhimõtete poolest. Täpsemalt on väidetud, et Tallinnas paistis välja just iseloomude lahknemise, mis ilmselt tähendas kokkuleppe lahutamist, kõrge osakaalu poolest.²⁸⁹ Kas sama võib täheldada ka vaadeldava valimi puhul? Nii nagu ametliku statistika põhjal järeldada võiks, elas suurem osa Tartu-Võru rahukogus 1930. a lahutatuid linnalistes asulates: kokku elas linnades ja asulate pea 55% lahutatutest, kusjuures asulate elanikke oli kõikide lahutajate hulgas marginaalselt (3%). Tähelepanuväärne on just Tartu elanike suur osakaal: seal elas tervelt 95 ehk pea kolmandik lahutatutest. Teise suurema grupi, umbes kolmandiku, moodustavad valdade elanikud, sellele järgnevad lahutatud, kelle elukoht jäi kohtuprotsessi käigus teadmata (üle 5%), kes elasid lahutuse ajal vanglas (üle 3%) haiglas või hooldekodus (2%). Ka välismaal elavaid isikuid oli väga vähe (veidi üle 2%). Võrreldes neid näitajaid Statistika Keskbüroo sama aasta andmetega (vt tabel 2, pt 2.3), ilmneb, et viimases esineb linnades lahutajad tunduvalt rohkem. Üks põhjus selleks võib olla, et toimikute põhjal oli võimalik välja tuua

²⁸⁷ ERA.80.1.2198.

²⁸⁸ Varasemalt pooleli jäänud kaasustest vt nt ERA.1947.2.13925. ERA.1947.2.2673. ERA.1947.2.3963. ERA.1947.2.3397. ERA.1947.2.4235. ERA.1947.2.2497. ERA.1947.2.2693.

²⁸⁹ Sündivus, surevus, abielluvus ja rahvastikuliikumine 1921–1923, lk 46.

rohkem tunnuseid (vanglas, haiglas elavad isikud), mis võis vähendada linnalistes asulates lahutatute osakaalu. Teine võimalik hüpotees on, et Tallinna kõrge lahutumus mõjutas suurel määral ka üleriigilist tulemust ning teistes Eesti linnade lahutumus erines maapiirkondadest vähem. Lahutajate täpsem jagunemine maa- ja linnapiirkondade vahel jääb seega ikkagi küsitavaks. Vaadates lähemalt Tartus elanud lahutatuid, tasub välja tuua, et ligi kaks kolmandikku nendest lahutas vastastikusel kokkuleppel, vaid veidi üle neljandikel juhtudest langetati otsus kellegi süüle tuginedes ning alla 10% oli ühepoolset alatatud, ent süüta lahutatuid. Valdades elanute hulgas seevastu jaotuvad kokkuleppel ja ühepoolset alatatud lahutused veidi võrdsemalt: kokkuleppel alatatati vaid veidi üle poole, süü alusel otsustati ca 40% ning ühepoolset ent süüta 10% lahutajate kaasustest. Eelnevast johtuvalt võib oletada, et Tartut iseloomustas lisaks suhteliselt kõrgemale lahutumusele ka mõnevõrra suurem kokkuleppel alatatud lahutuste suhtarv.

3.3 Ühepoolset alatatud, ent süüta otsustatud lahutuste ülevaade

Ühe poole algatusel alustatud, ent kummagi poole süüta lahutatud 14 kohtuasja uurides ilmneb, et nendel juhtumite hulgas esineb väga erinevaid kaasuseid, millel on ühiseid jooni nii vastastikusel kokkuleppel kui ühe poole süü alusel otsustatud lahutustega.

Selgelt eristuvad nõuded, mis tuginevad § 26 lõikele 1 ehk abikaasa üle aasta kestnud ja paranematuks tunnistatud vaimuhaigusele²⁹⁰ ja langetõvele.²⁹¹ Eelnevate iseloomustamiseks võib öelda, et tegu oli kohtu vaatenurgast ühemõtteliste kaasustega ning abielud lahutati pikema aruteluta, kui haiguse olemasolu leidis arstitõendiga kinnitust. Juhtumid, mis otsustati abikaasade vähemalt kolm aastat kestnud ja kummaski poolest sõltumatutel põhjustel tingitud lahuselule viidates (§24), on analoogsed kuritahtliku mahajätmise alusel (§ 22) otsustatud lahutustega, milles kadunuks jäänud osapool süüdi mõisteti. Ühel juhul oli ka siin lahkuminek tingitud I maailmasõja ja nende järelmitega: nimelt sooviti lahutada mehest, kes mobiliseeriti Vabadussõja ajal enamlaste poolt, viidi Venemaale ning polnud sealt 1930. a tagasi tulnud.²⁹² Märkimisväärne on ka teine juhtum, kus Venemaal laulatatud ning Nõukogude Venemaa rahvakohtus 1923. a juba lõpetatud abielu tuli Eestis uuesti lahutada, kuna vastavalt Riigikohtu

²⁹⁰ ERA.1947.2.4050. ERA.1947.2.4232. ERA.1947.2.4227. ERA.1947.2.4222.

²⁹¹ ERA.1947.2.4132.

²⁹² ERA.1947.2.3969.

seisukohale Nõukogude Venemaal tehtud otsused Eesti Vabariigis ei kehtinud.²⁹³

Peaaegu pooled ühepoolselt algatatud ent kummagi poole süüta otsustatud lahutused lahutati § 23, st vastastikuse kokkuleppimatuse alusel.²⁹⁴ Nende lahutusnõuete hulgas oli väga erinevaid nõudeid nii sisu kui süü omistamise osas: oli avaldusi, mida põhjendati abikaasa süüle viidates,²⁹⁵ ja neid, milles üks või kumbki pool kellegi süüdimõistmist ei soovinud, kuigi peeti vajalikuks vastaspoolele tehtavad etteheiteid üles loetleda.²⁹⁶ Üldistavat mustrit on nii lahutusavalduste kui kostja reageeringute osas pea võimatu tuua. Olemasolevatest lahkuminekute põhjenduste kirjeldustest ilmnevad siiski enamasti samad motiivid, mis süüpähiselt lahutatud lahutuste puhul: mehed viitavad naiste lahkumisele või abielurikkumistele, naised toovad taas välja mehe alkoholilembuse, halva kohtlemise, truudusetuse ja pere ülalpidamisega seotud probleemid. Eelsõnatu tõestuseks olgu näiteks toodud juhtum, kus nõudja sõnul hakkas tema mees mõni aasta peale abiellumist “teiste naisterahvastega sõbrustama ja selle tõttu minuga lubamatult ümber käima ja peksma”²⁹⁷ mistõttu oldi sunnitud lahku minema; mees elavat lahutuse hetkel „kodanlikes abielus“ ühe teise naisterahvaga ega ole oma naisele ega pojale ülalpidamist andnud. Nii kostja kui tunnistajate sõnul lõppes kooselu kokkuleppimatuse tõttu, kirjeldamata täpsemalt, milles see seisnes.²⁹⁸ Seda, et kohus ei võtnud mingit seisukohta kostja süü osas, kui nõudja seda ei palunud, tõestavad ilmekaimalt just kokkuleppimatuse alusel lahutatud juhtumid. Näiteks väitis üks nõudja, et “minu naine lahkus minu juurest 1926 aastal ja ei ole enam minu juure tagasi tulnud. Temaga läbirääkides, ei taha tema enam minuga koos elada, jõudsimme otsusele teineteisest lahkuta. Arvele võttes, et meie teine teist ei süüdistata ega mingisugust nõudmist teine teise vastu esile tuua ei ole,”²⁹⁹ palus mees lahutust. Esimesel kohtuistungil seletas naine, kes lahutamise vastu ei olnud, et kokkuleppimatuse põhjus seisnes mehe liigeses alkoholitarbimises.³⁰⁰ Kokkuleppimatuse alusel rahuldati ka nõue, milles mees palus abielu tühistada, kuna tal oli naisega “alaline enda vaheline riid ning lõppude lõpuks olime sunnitud

²⁹³ ERA.1947.2.3464.

²⁹⁴ Nt ERA.1947.2.4189. ERA.1947.4164, ERA.1947.2.4080.

²⁹⁵ ERA.1947.2.4164, 1 l.

²⁹⁶ ERA.1947.2.3992 1 l–2.

²⁹⁷ ERA.1947.2.4107, 1 l.

²⁹⁸ ERA.1947.2.4107.

²⁹⁹ ERA.1947.2.4090, 1 l.

³⁰⁰ ERA.1947.2.4090.

teine teisest koguni lahku minema ja elamegi nüüd juba peale 4 aasta teineteisest lahus.”³⁰¹ Tunnistajate ütlustest selgub, et naine lahkus mehe juurest juba paari kuud peale abiellumist ning elas lahutuse hetkel teise mehega, kellega oli saanud ka lapse.³⁰² Naine ise kohtusse ei ilmunud ning mingeid seletusi ei saatnud. Kokkuleppimatusel lahutatud kaasused algatati seega küll ühepoolset, kuid reeglina ei rõhutatud nendes süükküsimuse kindlakstegemise vajadust. Kokkuleppimatusel sisu kohas kordagi mõtestama ei asunud.

3.4 Lahutatute koos- ja lahuselu kestus ning iseloom

Lahutuse kui abielu juriidilise lõpetamise uurimisel kerkib paratamatult küsimus kooselu tegeliku kestuse kohta. Eeldatavasti leiab kooselu lagunemine aset varem, kui selle ametlik vormistamine. Küsimus on, kui pikk on see ajavahemik ning mis seda tingib.

Nagu selgus ühepoolset algatatud lahutustoimikute uurimisel, esines veel 1930. a mitmeid kaasuseid, mil abielu lahutamine oli seotud I maailmasõja ja Vabadussõja sündmustega. Selliseid juhtumeid vähemalt neli. Nendele lisandusid veel vähemalt kaks kaasust, kus toimiku kirjelduse põhjal võiks seda seost oletada. Samateemaline – soov lahutada I maailmasõja käigus teisele poole rinnet jäänud ning seejärel kaduma läinud abikaasast – oli ka üks esialgu kohtu poolt negatiivselt otsustatud, kuid teises astmes rahuldatud nõue.³⁰³ Asjaolus, et lahutatavad abielud olid faktiliselt lõppenud juba aastaid enne nende juriidilist lõpetamist, ei ole aga midagi eelnimetatud kaasustele iseäralikku. Uurides lahutajate kooselu lõpuaega selgub, et kui mitte kõik, siis peaaegu kõik lahutanud abielupaarid elasid protsessi alustamise hetkel juba lühemat või pikemat aega lahus. Vaid üksikutel juhtudel oli nii nõudja kui kostja elukohaks märgitud kattuv aadress,³⁰⁴ mis jätkaks teoreetilise võimaluse, et lahutuse algatamise ajal elati veel ühisel elupinnal. Veidi üle 5% juhtudest puudusid nõudjal andmed kostja elukoha või saatuse kohta peale lahku elama asumist sootuks, kusjuures mitmel korral on alust arvata, et kostja oli siirdunud välismaale. Iseloomulik on järgnev kirjeldus nõudjalt, kelle sõnul läks tema mees 1926. aastal “teadmata kuhu ära ja ei ole kuni tänaseni tagasi ilmunud.”³⁰⁵ Tunnistaja sõnul läks kostja Saksamaale.³⁰⁶ Esines mitmeid

³⁰¹ ERA.1947.2.3689, 1 l.

³⁰² ERA.1947.2.3689.

³⁰³ ERA.1947.2.4037. ERA.32.2.12176.

³⁰⁴ Nt ERA.1947.2.4125, 1 l.

³⁰⁵ ERA.1947.2.4172, 1 l.

juhtumeid, kus vähemalt üks abielupooltest oli juba mõnda aega tagasi väljaspool juriidilist abielu uut kooselu alustanud, mõned ka lapse(d) saanud. Viimaste hulgas oli nii neid, kes seda – vähemalt esialgu – eitada püüdsid,³⁰⁷ kui ka neid, kes seda ilma suuremate probleemideta tunnistasid.³⁰⁸

Kooselu kestust lähemalt uurides selgub, et täpne koos- ja lahuselu aeg on teada 76 abielupaari kohta. Loomulikult leidis nende hulgas väga erineva koos- ja lahuselu struktuuriga lahutajaid ning tüüpilist juhtumit välja tuua on keeruline. Äärmuslikuks näiteks võib pidada avaldust, mis anti sisse kolm päeva peale laulatust.³⁰⁹ Kuna tegu oli kokkuleppel lahutusega, jäävad poolte motiivid teadmata. Reeglina lahutusnõudega nii kiiresti kohtu poole ei pöördutud, isegi kui kooselu oli lõppenud vahetult peale abielu sõlmimist. Samuti mõnevõrra äärmusliku näitena selle kohta võib tuua ühe 1900. a sõlmitud abielu lahutusnõude, mille puhul kestis paari kooselu erinevate tunnistajate väidete alusel vaid mõne nädala, pärast mida naine mehe juurest lahkus. Väidetavalt oli mehel uue elukaaslasega umbes 12-aastane poeg.³¹⁰ Võrreldes omavahel lühiajaliselt (kuni 2 aastat), keskmiselt (üle 2 kuni 6 aastat), pikaajaliselt (üle 6 kuni 10 aastat) ning väga pika ajaliselt (üle 10 aasta) lahus elanud lahutajate grupe, selgub, et suurem osa abielupaaridest olid lahus elanud vahemikus üle 2 aasta kuni 6 aastat. Märkimisväärne on aga väga pikalt lahus elanute arv: rohkem kui 10 aastat polnud koos elanud teadaolevalt vähemalt 12 abielupaari; peaaegu sama palju, ehk 11 paari olid lahus olnud vahemikus üle 6 aasta kuni 10 aastat. Kuigi esineb ka üksikuid pikaajalisi, ent vahetult enne lahutust lagunenuid abielusid, olid need selgelt erandlikud.³¹¹ Kuna koos- ja lahuselu ajaline pikkus sõltub ka kooselu algamise ajast, siis on lahuselu absoluutse aja kõrval sama oluline koos- ja lahuselu omavaheline vahekord. Märkimisväärseim siinkohal on just asjaolu, et üle poolte teadaolevatest juhtudest kestis lahuselu kauem kui kooselu. Eelnevast võibki järeldada, et suur osa abieludest olid sisuliselt lõppenud juba aastaid, kohati isegi kümneid aastaid varem ning kooselu tegelikust lahutamisest abielu juriidilise lõpetamiseni jõuti tihti suhteliselt pika viivitusega. Eelnevat kinnitab ka Statistika Keskbüroo poolt 1934. a rahvaloenduse põhjal saavutatud andmed abieluliste lahuselu kohta (vt täpsemalt pt 2.2), mille põhjal ilmneb, et lahus elavaid inimesi oli ligikaudu sama palju kui vahemikus 1921–1932

³⁰⁶ ERA.1947.2.4172, l 10.

³⁰⁷ Nt ERA.1947.2.4022.

³⁰⁸ Nt ERA.1947.2.4121.

³⁰⁹ ERA.1947.2.4263.

³¹⁰ ERA.1947.2.3921.

³¹¹ Nt ERA.1947.2.4159.

lahutajaid kokku.

3.5 Laste olemasolu ja roll lahutusprotsessis

Nagu eelpool selgus, peetakse laste olemasolu lahutuse tõenäosust vähendavaks teguriks. Ka Eestis oli 1920.–1930. aastatel lahutanute hulgas proportsionaalselt väga palju lastetuid abielupaare, laste olemasolu korral oli neid enamasti vaid üks või kaks.³¹² Kuigi ametliku statistika arve võib pidada üpriski usaldusväärseks, tuleb selle tõlgendamisel arvesse võtta kohtutoimikute analüüsil ilmnunud kaht aspekti. Esiteks, kuna kohtu pädevusse kuulus vaid see, kumma vanema juurde alaealised lapsed elama määrati, võib eeldada, et andmeid vanemate laste kohta (vähemalt alati) ei esitatud ning majanduslikult iseseisvunud lapsi puudutav informatsioon võib olla mõnevõrra puudulik. Teiseks esines üksikuid juhtumeid, kus naine tunnistas, et ametlik abikaasa ei ole abielu ajal sündinud laste isa.³¹³ Eelnevast lähtuvalt kajastab ametlik statistika pigem abielu ajal sündinud, lahutuse hetkeks veel alaealiste või ülalpeetavate laste arvu, mitte lahutanud paaride laste koguarvu. Valimis oli kokku 82 (55%) lastega abielupaari. Lastega paare oli (45%), nendest enamus ühe lapsega (kõikidest abielupaaridest (27%) lahutatud. Need arvud on väga sarnased Statistika Keskbüroo andmetega üleriigiliste näitajate kohta (vt tabel 9, pt 2.7).

Vanemate suhtel ja abielu lahutamisel on lastele suur mõju, ent millist rolli mängisid lapsed ise lahutamise juures? Abieluseadus nägi ette, et laste lahutusjärgne elukoht määratakse kindlaks lahutusprotsessi käigus. Vanematevahelise kokkuleppe olemasolu korral pidi kohus seda arvesse võtma, kuid lähtuma eelkõige lapse huvidest, mh võimaluse korral ka lapse enese soove arvestades.³¹⁴ Näib siiski, et laste kaasamine lahutusprotsessi jäi vaid teoreetiliseks võimaluseks, kuna üheski käesolevasse valimisse kuuluvas kaasuses seda ette ei tulnud. Samuti ilmneb, justkui kulgenuks laste edasise saatuse otsustamine lahutusprotsessi käigus reeglina üpriski valutult: ühiselt alustatud lahutusavalduste puhul jõudsid vanemad lapse elukoha osas alati kokkuleppele ning kohus langetas oma otsuse vastavalt sellele. Ühepoolset alustatud kaasuste puhul palus nõudja pea alati laps(ed) enda juurde määrata, kusjuures andmeid kostja vastuseisu kohta ilmneb harva. Vaid ühel juhul avaldab kostja soovi lahutuse

³¹² Vt pt 2.7.

³¹³ Nt ERA.1947.2.4091. ERA.1947.2.4231.

³¹⁴ Vt lisa 1. Abieluseadus, §§ 19 ja 33.

korral laps enda juurde määrata, mida kohus aga arvesse ei teinud.³¹⁵ Palve, milles nõudja palus 1926. a sündinud ja lahutuse ajal kostja pere juures elanud poja vangis viibiva lahutatava abikaasa kasvatada jätta, millega viimane nõus olevat olnud, on ainuke omataoline. Lapse enda juurde määramise korral palus naine mehelt kasvatamiseks vajamineva raha välja nõuda. Kohus aga, leidnud et lapsele oleks parem ema juurde jääda, seda ei arvestanud ning määras poja ema juurde. Alimentide osa nenditi, et selleks tuleb naisel esitada uus nõue, kuna lahutusprotsessi käigus pole võimalik seda probleemi lahendada.³¹⁶ Eelnimetatud lahenduskäike võibki pidada kohtu tüüpseisukohaks, kuna süü alusel otsustatud lahutuste korral määrati laps(ed) alati ilma pikema kaalutluseta lahutuses süüta jäänud osapoole juurde. Asjaolu, et ühepoolsest alustatud lahutuste algatajad olid suures enamuses naised, selgitab, miks lapsed just ema (kindlalt teada olevate juhtumite puhul vastavalt 32 ema ja vaid 4 isa) „kasvatamisele ja ülalpidamisele”, nagu seda tollastes kohtudokumentides väljendati, jäid. Kokkuleppel lahutuste osas, kus lapse elukoha otsustamisel võeti arvesse vanemate kokkulepet, on nende ema juurde määramise osakaal küll mõnevõrra väiksem, kuid siiski märkimisväärselt suur (vastavalt 22 juhul ema, viiel korral isa ja ühel juhul üks laps ema, teine isa juurde). Vaadeldes täpsemalt lahutuse algatajaid, ilmneb, et kõikide lahutuste hulgas oli naiste ühepoolseid nõudeid 30% ning meeste ühepoolseid nõudeid 14%. Ka need arvud on väga lähedased vastavale üleriigilisele näitajale (vt tabel 14, pt 2.8).

Laste majandusliku ülalpidamisega seotud asjaoludele analüüsimise muudab keeruliseks nii lahutajate kui kohtute dokumentatsioonis tihti kasutatav sõnapaar laste „kasvatamisele ja ülespidamisele“ jätmisest, mis viitaks justkui rahaliste kohustuste langemist sellele vanemale, kelle juurde laps määrati. Sellist sõnapaari, eriti just kohtu poolt väljaöelduna, ei saa siiski tõlgendada kui endale võetud/kellelegi antud teadlike ja siduvate majanduslike kohustustena, kuna, nagu juba eelpool öeldud, elatusraha ja alimentide määramine ei kuulunud lahutusprotsessi raamesse. Raske on uskuda ka, et naised, kes enamasti lapsi kasvatama jäid, alimentide nõudmisest täiesti loobunud oleksid, isegi kui lootus mingitki raha saada võis osutuda väikeseks. Märkimisväärne on, et lisaks muude varaliste nõuete puudumise äramärgimisele leidub ühiselt algatatud lahutuspälvetes ka mõningaid laste kasvatamisega seotud majanduslikke kokkuleppeid. Esineb nii juhtumeid, kus mees laste kasvatamist rahaliselt toetada lubas,³¹⁷ kui ka vastupidiseid kaasuseid, kus naine rahalistest

³¹⁵ ERA.1947.2.4130.

³¹⁶ ERA.1947.2.4089.

³¹⁷ Nt ERA.1947.2.4074, 11. ERA.1947.2.4256, 11.

nõuetest laste kasvatamisel loobuda töötas.³¹⁸ Seevastu ühepoolset algatatud lahutusavaldustes ning tunnistajate protokollides esines arvukalt etteheiteid või kaudsemaid vihjeid sellele, et mehed, kelle vastu lahutus algatatud oli, ei olnud perekonna eest hoolitsenud ega lastele mingisugust ülalpidamist andnud. Ühes sellist olukorda iseloomustavas avalduses kirjeldab nõudja, kuidas „alguses oli meie abielu õnnelik, kuid viimasel ajal hakkas minu mees elama kõlvatut elu ja pummeldama teiste naisterahvastega, rikkudes ühtelugu abielutruudust. 1928. a lahkus tema oma perekonna juurest ja on kuulda, et tema on andunud liigjoomisele. [...] Mind ja lapsi on kostja päris hooletusse jätnud ja ei anna meile mingit ülespidamist ega abi ning ei taha sugugi oma perekonna eest hoolitseda.“³¹⁹ Teine nõudja kirjutas, kuidas tema abikaasa joomahaigusega närvikliinikusse sattus ega olnud töövõimeline, mistõttu ei suutnud täita oma rolli perekonna ülalpidamisel, mida tunnistajad ka kinnitasid.³²⁰ Rõhutada tasub, et kuna tahtlik ülalpidamiskohustusest või pere eest hoolitsemisest kõrvalehoidmine oli Abieluseaduse § 28 alusel juba üksinda täiesti piisav alus lahutuse nõudmiseks, esines üksikuid nõudeid, milles peamiselt sellele tuginetigi.³²¹ Perekondlike kohustuste mittetäitmine oli lahutatud paaride abielusuhete kirjeldustes üsna tihti ette tulev, kuid pigem siiski alkoholi liigtarbimise ja “kõlbmatute” eluviisidega seotud ega moodustanud reeglina iseseisvat etteheidet.

3.6 Lahutajate majanduslik ja sotsiaalne staatus

Üks uurijaid enim intrigeeriv küsimus on olnud lahutajate sotsiaalne ja majanduslik staatus. Levinud on seisukoht, et naiste emantsipatsioon, eriti tööl käivate naiste arvu tõus, soodustab lahutumuse kasvu.³²² Samas pole alati üheselt selge, kas naised on saanud lahutada seetõttu, et nad käivad tööl, või on nad sunnitud tööle minema, kuna mees ei ole peret ülal pidanud, ning alles seejärel on abielu lahutatud.³²³ Sotsioloog W. J. Goode uurimuste kaudu sai levinuks arvamus, et 19. sajandil oli abielu lahutamine eelkõige kõrgklassi privileeg,

³¹⁸ Nt ERA.1947.2.4141, 1 l. ERA.1947.2.4092, 1 l.

³¹⁹ ERA.1947.2.3987, 1 l.

³²⁰ ERA.1947.2.4065, 1 l, 25–27.

³²¹ Nt ERA.1947.2.4004, 1 l.

³²² **Torkild Hovde Lyngstad, Marika Jalovaara.** A Review of the Antecedents of Union Dissolution, lk 265–268. **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 614.

³²³ **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 614–615.

hiljem laienes see nähtus teistesse ühiskonnakihtidesse.³²⁴ R. Phillips toob välja, et majanduslikel põhjustel polnud suurel osal elanikkonnast lihtsalt võimalik ametlikku abielulahutust saada ning väidab, et lahutusprotsessi keerukus ja kõrge hind tähendavad paratamatult väga madalat lahutusmäära, ja vastupidi – lahutusprotseduuride lihtsustumine toob kaasa lahutusmäära tõusu. Alates 20. sajandi teisest poolest, mil lahutamise võimalused on varasemaga võrreldes tunduvalt avaramad, näib olukord võrreldes varasemate sajanditega olevat vastupidine ning kaasajal peetakse lahutamise tõenäosust kõrgemaks just ühiskonna vaesemates kihtides. Käesolevas magistritöös uuritud ajavahemik jääb nende kahe seisukoha vahelisse perioodi ning mitme riigi puhul on leitud, et lahutamist esines senisest järjest rohkem ka vaesema elanikkonna hulgas.³²⁵ Võttes arvesse Eesti kõrget lahutumust omas ajas, võiks eeldada, et ka siin ei piirdunud lahutamine pelgalt rikkama ühiskonnakihtiga. Kuigi kohtutoimikutes ladestunud andmed ei võimalda läbi viia ammendavat analüüsi lahutajate elukutsete ja majandusliku olukorra kohta, ilmnevad nendest siiski mõningad tõenäolised tendentsid.

Infot lahutajate tegevusalade kohta saab peamiselt abielutunnistustelt, vähesel määral ka tunnistajate ülekuulamise protokollidest jm kohtule esitatud tõenditest. Elualasid puudutav info on problemaatiline mitmeski mõttes. Esiteks on see teada vaid ligikaudu neljandike lahutajate kohta. Teiseks on andmed ajalises nihkes, kuna abiellumisest on enamasti möödas aastaid, kohati isegi aastakümneid, ja ameti äramärkimine abielutunnistusel ei tähenda, et konkreetne isik püsivalt kogu elu nimetatud alal tegutsenud oleks. Kolmandaks ei saa ametinimetuse põhjal automaatselt järeldada isiku elatustaset. Elualade ja majandusliku olukorra järgi kindlaid üldistusi teha on seega pea võimatu. Nentida saab vaid, et olemasolevate andmete põhjal esineb meeste hulgas enim käsi- ja oskustöölisi (kingsepp,³²⁶maaler,³²⁷ velsker),³²⁸ järgnesid põllutööga seotud ametid (põllumees,³²⁹ põllutöö)³³⁰ ning ametnikud (riigiametnik).³³¹ Naiste osas viitavad andmed sellele, et suurem

³²⁴ **Lotta Vikström, Frans Van Poppel, Bart Van de Putte.** New Light on the Divorce Transition, lk 110.

³²⁵ **Roderick Phillips.** Putting Asunder, lk 613–614.

³²⁶ Nt ERA.1947.2.4185, 3.

³²⁷ ERA.1947.2.3965, 18.

³²⁸ Nt ERA.1947.2.4022, 12.

³²⁹ Nt ERA.1947.2.4194, 12.

³³⁰ Nt ERA.1947.2.4163, 12.

³³¹ Nt ERA.1947.2.4105, 12. ERA.1947.2.4086, 12.

osa nendest palgatööd ei teinud.³³² Mõningatel juhtumitel on siiski välja toodud põllutöö,³³³ teenija,³³⁴ äriteenija³³⁵ amet või viidatud asjaolule, et naine oli sunnitud laste ja enda toitmiseks ise elatist teenima.³³⁶

Lahutajate majanduslikust seisust annavad selgemini tunnistust vaesusõigusega lahutajad. Vaesusõigus omistati selle palujale lahutusprotsessi käigus kohaliku omavalitsuse või politseikomissari poolt väljastatud varanduslikku ja tööalast informatsiooni sisaldava tunnistuse alusel ning selle omanikud olid kohtukuludest osaliselt vabastatud.³³⁷ Kokku on andmeid sellekohase palve esitamisest 20 juhtumil, nendest rahuldati veidi rohkem kui pooled. Omaette küsimus on, kas kõik lahutajad oskasid või hakkasid tunnistust nõudma, kuna viiteid sellele, et lahutaja puhul oli tegu vaese inimesega, on märkimisväärselt rohkem. Esineb rida juhtumeid, kus vaesusõigust küll ei nõutud või saadud, kuid asjaosaline andis teada, et on vaene, mistõttu ei saa ta maksta kohtumaksu,³³⁸ elas majanduslikus kitsikuses³³⁹ või ei saanud majanduslikel põhjustel kohtuistungile tulla.³⁴⁰ Leidub ka tunnistajate kirjeldusi sellest, kuidas naine oli sunnitud mehe juurest pideva kitsikuse tõttu lahkuma³⁴¹ ning ühel juhul ka lapse lastekodusse andma.³⁴² Samuti võib toimikute põhjal oletada, et osa abielupaare, kelle puhul leidub viiteid perekonna hooletusse jätmise, alkoholi liigtarbimise ja pillamise kohta, kuulusid pigem madalama kui kõrgema sotsiaalmajandusliku seisuga elanikkonna hulka. Näiteks kirjutas üks lahutust soovinud naine, et kardab väga, “et kui mees poole aasta pärast vanglast vabaneb, siis jällegi minu varanduse ära joob ja mina olen sunnitud lastega nälgima tema süü pärast nagu see ennemalt oli.”³⁴³ Iseloomulik on ka lahutuspälv, milles lahutuse algatanud naine sõnas, et abielu kujunes väljakannatamatuks, lausa võimatuks, kuna kostja “andudes liig joomisele pillamisele, tahtlikult oma kohustust perekonna ülespidamise ja tema eest

³³² Nt ERA.1947.2.4105, 1 2. ERA.1947.2.3965, 1 8.

³³³ Nt ERA.1947.2.3991, 1, 2. ERA.1947.2.4163, 1 2.

³³⁴ Nt ERA.1947.2.4164, 1 11.

³³⁵ Nt ERA.1947.2.4173, 1 3.

³³⁶ Nt ERA.1947.2.4044, 1 1. ERA.1947.2.3660, 1 1.

³³⁷ ERA.1947.2.4226, 1 4. Tunnistuse järgi kinnitas Tartu 2. jaoskonna politseikomissar, et nõudjal ei olnud kogutud teadete põhjal mingisugust varandust, va hädapärane toakraam umbes 40 krooni väärtuses; ta olnud kuskil püsivalt tööl ega saanud mingisugust toetust, elatades end juhuslikest töödest, mille eest sai palka umbes 10 krooni kuus. Mees naisele väidetavalt mingisugust toetust ei andnud.

³³⁸ Nt ERA.1947.2.4139, 1 19.

³³⁹ Nt ERA.1947.2.4143, 1 3.

³⁴⁰ Vt pt 3.2.

³⁴¹ Nt ERA.1947.2.4103, 1 24.

³⁴² ERA.1947.2.4103, 1 1.

³⁴³ ERA.1947.2.4089, 1 1.

hoolitsemises ei täida, jättes perekond puudusesse ja viletsusesse.”³⁴⁴ Kõigest eelnevast nähtub seega, et kuigi olemasolevate andmete põhjal on lahutajate majandusliku ja sotsiaalse staatuse, eriti aga elualade ja tööga hõivatud naiste hulga kohta keeruline täpset hinnangut anda, võib kohtutoimikute põhjal öelda, et märkimisväärne osa lahutanutest kuulus sotsiaalmajandusliku staatuse poolest pigem madalama või isegi kõige vaesema elanikkonnakihi hulka.

3.7 Kas lahutada oli lihtne või keeruline?

Lahutamise keerukus või lihtsus oleneb mitmest komponendist, näiteks seadustest, ühiskonna hoiakutest, institutsionaalsest korraldusest, majanduslikust kulukusest. Perekonnaasju, mh abielulahutusi reguleerivate seaduste mitmetahulisusest oli juttu esimeses peatükis. Järgnevalt on lühidalt kirjeldatud kohtupraktikast lähtuvat probleemistikku.

Lahutuse algatamine oli vastavalt Abieluasjade kohtupidamise korrale jäetud täielikult abikaasade eraasjaks. Selleks tuli lahutust soovival poolel või pooltel kirjutada vastav avaldus, millel olevad allkirjad pidid olema kinnitatud notari, rahukohtuniku, politsei või vallavalitsuse poolt.³⁴⁵ Kohtuga asju ajades tuli kõigepealt tasuda tempelmaksu: avalduste, palvekirjade, kaebuste, seletuste jne eest 25 senti, avalduste lisade (nt erinevad tunnistused) 10 senti, protokollide ja aktide eest 25 senti.³⁴⁶ Ühelt kaasuselt makstava tempelmaksu suurus olenes seega suuresti protsessi keerukusest ning kohtule esitatud ja kohtu poolt väljastatud dokumentide arvust, kuid jäi vaadeldava valimi hulgas valdavalt paari krooni piiresse. Kohtulõivu suurus jäi kohtu hinnata.³⁴⁷ Seda on läbi aasta määratud küllaltki stabiilselt. Kokkuleppel lahutuse puhul nõuti kohtukulu pea alati 30 krooni, mis jagati lahutajate vahel võrdselt,³⁴⁸ kui just pooled ise teisiti ei palunud. Viimast esines aeg-ajalt kokkuleppel lahutamise puhul.³⁴⁹ Ühepoolsest alustatud lahutuste kohtulõiv jäi tavaliselt 10–20 krooni vahemikku, kusjuures nõudjal oli võimalus kulud kostjalt välja nõuda. Lisaks nõuti kostjalt, kui nõudja selleks soovi avaldas, välja ka asjaajamiskulud, reeglina 15–30 krooni. Kui kostja elukoht polnud kohtuprotsessi alguseks teada ning teda otsiti kuulutuste kaudu taga, lisandus

³⁴⁴ ERA.1947.2.4023, 1 l.

³⁴⁵ Abieluasjade kohtupidamise kord, § 1356³.

³⁴⁶ Tempelmaksu seadus ja selle tariifid. RT 1928, 45, 262. Lisa: tempelmaksu tariif.

³⁴⁷ Abieluasjade kohtupidamise kord, § 1356⁶.

³⁴⁸ Samas, § 1356¹⁰.

³⁴⁹ Nt ERA.1947.2.4136. ERA.1947.4091.

kõigele eelnevale veel paarikroonine kuulutusetasu ja tunnistajate vastava soovi korral umbes sama suur või veidi suurem tunnistajatasu inimese kohta. Seega jaotusid kokkuleppel lahutuse puhul otsesed kulud enam-vähem võrdselt mõlema osapoole vahel, kui pooled ise teisiti ei otsustanud, ning määrati kummalegi poolele keskmiselt 15 krooni. Tegelike kuludena lisandusid muud asjaajamiskulud ja kaudsed kulud seoses kohtus käimisega, mille ulatust on juba keerulisem hinnata. Seevastu ühepoolsest algatatud lahutuse maksumus, mis olenevalt kohtuprotsessi pikkusest ja keerukusest võis kujuneda mõnevõrra kõrgemaks, määrati pea alati kostja kanda. Kas välja nõutud summa kattis kogu lahutuse maksumuse, on keeruline öelda. Kokku nõuti kostjalt nõudja kasuks tavaliselt välja summa vahemikus 10–50 krooni, selle kättesaamine võis mõnikord – näiteks kostja elukoha teadmatuse või vara ja sissetulekute puudumise tõttu – osutada aga pigem teoreetiliseks. Võrdlusena nimetatud arvudele olgu märgitud, et ametliku statistika järgi teenis 1930. a üks meessoost peremehe toidul elav põllutöölaine aastatööliseks keskmiselt 25,5 krooni, naine seevastu 19 krooni kuus; peremehe toidul elavale päevatöölisele maksti hooaegade keskmiselt aga 1,96 krooni meestele ja 1,51 krooni naistele päevas.³⁵⁰ Meestöölisel suurtööstuses teenisid 1930. a esimesel poolaastal keskmiselt 38,8 senti tunnis, keskmise suurusega tööstusettevõtetes 33,9 senti tunnis. Naiste teenistus oli vastavalt 22,8 ja 22,0 senti tunnis.³⁵¹ Insenerid said samal ajal 130,9 krooni suurust, ametnikud 101 kr (naised 73 kr), raamatupidajad 153,1 kr, arveametnikud 87,7 kr mediaanpalka kuus.³⁵²

Lahutamisprotsessi otsene maksumus sõltus seega paljudest asjaoludest: kas see algatati kokkuleppel või ühepoolsest, kui võrd keeruline ja kulukas oli asjaosalistel kohtumajja jõudmine, kas protsess kujunes takistusteta või problemaatiliselt, kas tegu oli nõudja või kostjaga, kas nõudjal õnnestus talle välja nõutud raha hiljem kätte saada. Samas tuleb rõhutada, et kuigi seaduse järgi oli kohtul õigus nõuda asjasse puutuvate isikute kohtusse ilmumist, oli kohtuprotsessile mitteilumine ja tagaselja otsuste tegemine – olgu see siis poolte kirjaliku palve alusel või lihtsalt kostja mitteilumise tõttu – suhteliselt tavapärane. Lisaks oli madala sissetulekuga või hoopis sissetulekuga lahutajatel kohtukulude osaliseks vabastamiseks võimalik taotleda vaesusõigust. Selline praktika võimaldas kohtus käimise kulusid tunduvalt vähendada ning lahutada suhteliselt väikeste väljaminekutega.

³⁵⁰ Eesti arvudes 1920–1934, lk 103.

³⁵¹ Eesti arvudes 1920–1935, lk 242, 243.

³⁵² Eesti arvudes 1920–1935, lk 241.

Kuivõrd tugevalt pidid ühepoolselt algatatud lahutusavalduse asjaolud olema tõestatud? Kokkuleppel lahutuse puhul tuleb tõdeda, et kohus oli sisuliselt ainult poolte tahteavalduse kinnitaja. Lahutuse alus oli mõlema poole soov, mida ei pidanud mingilgi viisil põhjendada. Kui abikaasad protsessil (või kohtusse saadetu kirjas) oma esialgset palvet kinnitasid, ei olnud kohtul mingit alust abielu lahutamisest keelduda. Ühepoolselt esitatud nõuete rahuldamise eeldus oli seaduses loetletud, vähemalt ühe lahutamist võimaldava tingimuse tuvastamine. Lihtsaim lahendus nii kohtu, nõudja kui kostja vaatenurgast oli see, kui kostja võttis õigeks nõudja esitatud asjaolud, mis tõi kaasa automaatse lahutusotsuse. Kui kostja elukoht oli teadmata, kutsuti teda kohtusse Riigi Teatajas ja ajakirjanduses ilmunud kuulutuste kaudu, mille põhjal loeti kohtukutse kättesaamiseks ning kohtupidamist sai jätkata olenemata sellest, kas kostja edaspidi kohtusse ilmus või mitte. Kui kostja nõudes esitatud süüd omaks ei võtnud või kohtusse ei ilmunud, pidi nõudja esitama asjaolusid kinnitava tõendi (näiteks kinnipidamisasutusse mõistev kohtuotsus, kombustõend, arstitõend, kohtuotsus pillajaks tunnistamise kohta jne). Samuti oli mõlemal poolel õigus enda huvide kaitsmiseks palgata advokaat ning tõestada oma seisukohta tunnistajate ütluste kaudu. Kostjal oli seega võimalus nõudja väited ümber lükata ning teatud juhtudel tõestada enda süütust isegi juhul, kui ta nõudja palves esitatud asjaolusid osaliselt tunnistas. Tunnistajate küsitluste alusel otsustatud asjades osutus piisavaks ühe tunnistaja kinnitus selle kohta, et kostja on korda saatnud teo, mis on tõlgendatav seaduses süüna ülesloetletud asjaoluna. Kohtupraktika põhjal võib järeldada, et kuigi lahutusnõude rahuldamiseks piisas kostja nõ ühekordsest eksimusest (nt abielurikkumisest), olid sellised nõuded, vähemalt süü alusel algatatud lahutusnõuetest (aga ka kokkuleppel lahutuste varasemates, ühepoolselt esitatud nõuetes) selges vähemuses, ning pea eranditult rõhutatakse lahutuse tinginud olukorra püsivust ja tõsidust. Juhtudel, kui puudus otsene kokkulepe ja seaduses üles loetletud muud põhjused, võis lahutuse saada juhul, kui abikaasa(d) ja/või tunnistajad viitasid kokkuleppimatusele. Mida kohus kokkuleppimatuse all mõistis, lahutustoimikutest aga ei ilmne.

Kui palju oli nõudeid, mille puhul ei õnnestunud kostja süüd tõestada või jäid jõustumata puhtalt kohtutasude maksmata jätmise tõttu? Tartu ringkonnakohtu arhiivi põhjal on siinkirjutajal 1930. a osas õnnestunud kindlaks teha 13 sellist paari, kuigi kohtuasjade registri järgi oli pooleli jäänud asju kindlasti rohkem.³⁵³ Teda oleva 13 toimiku põhjal ilmneb, et nõude rahuldamata jätmise või kohtutasude maksmata jätmise tõttu jäi lahendamata

³⁵³Vt ERA.1947.2.3867. ERA.1947.2.3868.

neli juhtumit,³⁵⁴ kusjuures üks nendest kaevati edasi ning rahuldati Kohtupalatis.³⁵⁵ Teine osa süü alusel algatatud, ent pooleli jäänud asjadest, täpsemalt neli nõuet, katkesid seetõttu, et asjaosalised võtsid ise nõude tagasi, misjärel esitati ühine lahutuspalve,³⁵⁶ või jõuti äraleppimiseni.³⁵⁷ Ülejäänud juhtudel ei ilmunud nõudja(d) asja arutamiseks kohale, kohust sellest teavitamata³⁵⁸ ühel juhul lõpetati asi kostja surma tõttu.³⁵⁹

Süü aluselt ja süüta (mh kokkuleppel) lahutuse järelmite osas tuleb kindlasti rõhutada, et elatisraha sai nõuda ainult juhul, kui teine pool oli lahutuses süüdi mõistetud. Nii kokkuleppel lahutamine kui ka ühe poole esitatud, ent süüta lahendatud otsus tähendas sellest loobumist.³⁶⁰ Eelnev oli kindlasti üks mõjutegur lahutusnõuete esitamisel, mh on see üks võimalik viis selgitada, miks naised esitasid võrreldes meestega rohkem süü põhiseid nõudeid. Mis puudutab laste ülalpidamisse, siis siin ei mänginud lahutusotsuse juriidilised erisused mingit rolli – vastavalt BESile oli see vanemate (eelkõige aga isa) kohustus, mis ei kaotanud kehtivust ka lahutuse puhul.³⁶¹

Järeldus

Kohtutoimikutest ilmnev teave Tartu-Võru rahukogus 1930. a jõustunud lahutuste kohta on mitmepalgeline. Kuigi allikmaterjali piiratud valimi tõttu ei saa neis ilmnevat automaatselt üle kanda kogu käesolevas töös vaatluse all olevale perioodile või territooriumile, võimaldab toimikute analüüs teha esmaseid järeldusi nii abielupoolte omavaheliste suhete kui lahutatud abielude kohta. Kõrvutades toimikutest ilmnevat teavet Statistika Keskbüroo andmestikuga, selgub, et statistikas suhteliselt hästi esindatud näitajate osas (lahutuse algataja, ühe- vs kahepoolselt esitatud avaldused, laste olemasolu ja arv) olid tulemused väga sarnased. Mõningased erisused tekkisid siis, kui toimikutes olev info oli võrreldes statistika näitaja tunnustega põhjalikum (lahutatute elukoht) või ei langenud statistika näitaja tunnused kohtupraktikaga kokku (lahutusotsuste juriidiline alus).

³⁵⁴ ERA.1947.2.3922. ERA.1947.2.13922. ERA.1947.2.3847.

³⁵⁵ ERA.1947.2.4037. ERA.32.2.12176.

³⁵⁶ ERA.1947.2.3923. ERA.1947.2.3770. ERA.1947.2.13925. ERA.1947.2.4078. ERA.1947.2.3963
ERA.1947.2.4092. ERA.1947.2.4135. ERA.1947.2.4170.

³⁵⁷ ERA1947.2.4071.

³⁵⁸ ERA.1947.2.3920. ERA.1947.2.13926. ERA.1947.2.4202.

³⁵⁹ ERA.1947.2.3888.

³⁶⁰ Abieluseadus: Riigikohtu tsiviilosakonna seletustega, lk 40, 62.

³⁶¹ Samas, lk 83–84.

Veidi üle poolte lahutusavaldustest esitati kohtule mõlema abikaasa algatusel. Need erinesid kõigist teistest selle poolest, et pooled olid jõudnud kokkuleppele abielu lahutamiseks kummagi poole süüta, laste olemasolu korral ka nende edasise elukoha osas. Küllalt tihti on avalduses ära toodud omavahelised varalised kokkulepped. Ühepoolset algatatud nõuded jagunesid süü alusel lahendatud nõueteks, mis moodustasid kõikidest lahutustest ligikaudu 40%, ning süüta lahutatud nõueteks, mida esines ligikaudu kümnendikul juhtudest. Nii nendele kui ka kokkuleppel lahutuste varasemate, pooleli jäänud nõuetele on iseloomulik, et nõudes toodud ajendid lahutuse saamiseks jagunevad soolisest jaotusest lähtuvalt: mehed algatasid nõude peamiselt abikaasa abielurikkumise ja/või ühisest kodust lahkumisele viidates; naiste etteheidete rida oli reeglina pikem, sisaldades süüdistusi alkoholilembuse, halva kohtlemise, pillamise, abieluväliste suhete ja ülalpidamiskohustuse mittetäitmise, vähesemal määral kuritegude toimepanemise kohta. Eelnevaga kaasnes tihti olukord, kus mees oli naise hüljanud või oli naine enda sõnul väljakannatamatu olukorra tõttu ise lahkunud. Kostja seisukohtadest ilmneb, et kuigi enamasti eitati enda süü olemasolu või asuti oma teguviisi õigustama, siis vastuseisu lahutamisele väljendati vaid üksikutel juhtudel. Oluline on märkida, et ühepoolset algatatud lahutusajade hulgas moodustavad märkimisväärse osa need kaasused, kus ühe abikaasa elukoht jäi kogu protsessi jooksul teadmata, st kokkuleppel lahutada ei olnud üldse võimalik.

Võrreldes erinevaid lahutamise viise ilmneb, et kokkuleppel lahutamine oli reeglina lihtsam, kiirem, privaatsem ning eeldatavasti ka odavam. Kohtu perspektiivist võib kokkuleppel lahutuste menetlemist pidada lausa formaalsuseks, kuna kohus oli lahutajate omavahelise kokkuleppe kinnitajaks ning sisulist otsustusõigust ei omanud. Ühepoolset algatatud lahutusnõue eeldas kostja süü või mõne muu seaduses loetletud tingimuse tuvastamist. Selline protsess osutus enamasti tunduvalt keerulisemaks ning ajamahukamaks kõigile pooltele ning siin oli kohtul seadusest lähtuv, kuid siiski sisuline õigus palve rahulda või tagasi lükata ning otsustada laste edasine elukoht. Näib siiski, et ühepoolse lahutusnõude tõestamine ei kujunenud üleliia keeruliseks. Kohtu eesmärk ei olnud kõigi etteheidete paikapidavuse ja süüklauslite olemasolu kindlakstegemine, abielu lahutamiseks piisas ühe seda võimaldava asjaolu tuvastamisest. Samas ei olnud etteheidete tõlgendamine ja sidumine Abieluseaduse kohati üldsõnaliste ja mitmetitõlgendatavate paragrahvidega alati järjekindel ega ühemõtteline. Viimane väide kehtib eriti kokkuleppimatuse alusel lahutamiste kohta, mis ei eeldanud ega välistanud poolte omavahelist kokkulepet või ühe poole süü olemasolu. Eelnimetatud kaasused on väga erineva iseloomuga, samas ei esine andmeid selle kohta, et

kohtus oleks tekkinud sisuline arutelu kokkuleppimatuse olemuse üle. Sisulise poole pealt oli süü alusel või süüta lahutusel kaks peamist erisust: juhul kui kedagi lahutuses süüdlaseks ei nimetatud, kadus teisel poolel õigus viimaselt elatisraha nõuda. Teiseks ilmneb kohtupraktikast, et lahutuses süüdi jäänud poolel oli pea võimatu saada lapse kasvatusõigust, kuigi Abieluseadus seda täielikult ei välistanud.

Keskmist kohtus käimise kulu ei saa pidada madalaks ning keerulisematel ja pikale veninud juhtudel võis lahutuse maksumus, eriti kostjale, lõppkokkuvõttes tavapärasest tunduvalt kõrgemaks osutuda. Samas võimaldas nii seadusandlus kui kohtupraktika mitmel viisil (kohtumaksudest vabastamine, kohtuprotsessis kirja teel osalemise võimaldamine) kulude minimeerimist, mis andis võimaluse ka elanikkonna kõige vaesematel kihtidel abielu lahutada. Lahutajate majandusliku staatuse kohta ammendavaid järeldusi siiski teha ei ole võimalik. Siiski võib lahutustoimikute põhjal oletada, et märkimisväärne osa nendest kuulus sotsiaalmajandusliku staatuse poolest ühiskonna vaesematesse kihtidesse ning lahutajate hulgas vähemalt viiendiku moodustasid vaeseks tunnistatud või majanduslikel põhjustel kohtusse ilmumata jäänud isikud.

Siit tõstatub küsimus, kuivõrd lihtsalt või kiiresti jõudsid faktiliselt lõppenud abielud ametliku lahutuseni. Nii seaduse paragrahvid kui ka kohtukorraldus võimaldasid lahutada suhteliselt hõlpsalt. Samas lahutatud paaride kooselu analüüsides ilmnes, et kuigi esines ka vahetult peale abielu sisulist lagunemist jõustunud lahutusi, oli lahuselu enamusel teadaolevatel juhtudest kestnud kauem kui kooselu. Erandlikud ei olnud juhtumid, mil kooselu ja/või igasugused kontaktid poolte vahel olid lõppenud juba aastaid või isegi aastakümneid enne lahutamist. Märkimisväärne on, et leidus mitu kaasust, kus veel 1930. a otsustatud lahutuste ajendid olid tingitud I maailmasõja ja Vabadussõja aegse sõjaperioodi sündmustest. Puhkudel, mil lahuselu oli kestnud suhteliselt kaua, tuli ette, et vähemalt üks abielupooltest oli enne lahutamist loonud uue pere. Vaatamata lahutumuse pidevale tõusule oli Statistika Keskbüroo andmeil 1934. a rahvaloenduse ajal abielus olevaid, ent lahus elavaid inimesi ligikaudu sama palju kui vahemikus 1921–1932 lahutajaid kokku. Taoline olukord viitab sellele, et tegelikku lahuselu vormistamine ametlikuks abielulahutuseks toimus tihti pika viivitusega või ei pruukinud selleni jõudagi.

Kokkuvõte

Abieluinstitutsioon on viimase saja aasta jooksul teinud läbi olulise muutuse: kui veel 20. sajandi keskpaigas peeti lahutamatu abielu perekonna loomise ainukeseks sotsiaalselt tunnustatud viisiks, siis 1960.–1970. aastatel alanud ulatuslike demograafiliste arengute käigus on see arusaam – vähemalt praktikas – oluliselt teisenenud. Käesolev magistritöö keskendub Eestis aastatel 1921–1936 lahutatud abielude uurimisele, käsitledes seda osana eelkirjeldatud muutuste protsessis. Töö tugineb kolmele lahutamist erineva nurga alt avavale allikagrupile: lahutusosalane seadusandlus ja selle vastuvõtmise tagamaid kajastavad materjalid, omaaegne ametlik statistika abielulahutuste kohta ning Tartu-Võru rahukogu otsusega 1930. a jõustunud abielulahutuste kohtutoimikud. Uurimise ajaraam lähtub iga-aastase statistika, kui töö ühe põhiallika, olemasolust. Kasutades võrdlevat analüüsi ja allikakriitikat, on jõutud järeldustele siinse lahutumuse ulatuse, lahutusosalase seadusandluse ja selle sätestamise tagamaade, abielu lahutamise protseduuri, lahutumusele ja lahutatud abieludele iseloomulike joonte ning abielupaaride laiema kooselulagunemise ja lahutamise vaheliste suhete kohta. Lähtudes lahutumusest kui rahvastikunähtusest, pole selle olemuslikke põhjuseid otsitud muudest ühiskondlikest arengutest. Samas, nagu lahutusajaloolistes käsitlustes tavaks, on töös keskele kohale seatud mitmete omavahel seotud õiguslike, institutsionaalsete, ühiskondlike, majanduslike ja demograafiliste aspektide analüüs ning siin aset leidnud protsesside võrdlemine Euroopas toimunuga. Kõige eelneva juures on arvesse võetud abielulahutustele iseloomulike joonte suhtelist relatiivsust ajas ja ruumis. Oluline on mees pidada, et just kohtumaterjalide põhjal tehtavaid järeldusi tuleb allikmaterjali piiratud valimi tõttu teha põhjalikult kaalutledes ning neid ei saa automaatselt üle kanda kogu vaadeldavale perioodile ning territooriumile. Siiski võimaldab toimikute analüüs anda hinnanguid ning täpsustada, selgitada ja vajadusel kontrollida teistest allikatest ilmnevat teavet, seda eelkõige lahutajatepoolsete personaalsemate aspektide osas.

Lääne-Euroopaga võrreldes toimus lahutamise kiriklike kohtute alt ilmalike kohtute kompetentsi viimine Eestis suhteliselt hilja – alles 1922. a lõpul vastu võetud ja 1923. a maikuust kehtima hakanud Abieluseadusega. Seadus sätestas korra, mis võimaldas abielu lõpetada poolte kokkuleppel ning peaaegu igasuguste piiranguteta. Endiselt sai lahutada ka ühepoolse lahutusenõude esitamisel. Sel viisil lahutamise peamised alused olid: abielurikkumine, hülgamine, abikaasa ja pere halb kohtlemine, perekonnakohustuste täitmisest

loobumine, ühiskonna moraalinormidele mittevastav eluviis, ravimatu haigus, kadunuks jäämine või kummaski poolest sõltumatutel põhjustel kestnud lahuselu. Vastuolulisima põhimõttena, mille tähendus jäi selle vastuvõtmisel avamata, lisandus sellesse ritta kokkuleppimatusest tingitud lahuselu.

Abieluseaduse ja Abieluasjade kohtupidamise korra eelnõude selgitustest ja nende vastuvõtmisel Riigikogus toimunud aruteludest ilmneb, et peamiseks argumendiks lahutusõiguse reguleerimisel tõusis abieluinstitutsiooni ning selle nõrgemate osapoolte, st nii naise kui laste, kaitsmise vajadus. Lahutamise võimaldamist nähti kui paratamatust, selle kasutamist peeti kahetsusväärseks. Sellisena ei erinenud Eestis kehtinud lahutuslane ideoloogia ülejäänud luterlikku kultuuriruumi kuuluvast Euroopast, kuigi seadusandluses väljendus see siin vägagi liberaalsel kujul. Just vastastikusel kokkuleppel lahutamise võimaldamist võib pidada omas ajas uuenduslikuks ja erandlikuks – isegi Euroopa liberaalseimaks peetud Skandinaaviamaade lahutusõigus nägi selleks ette suuremaid institutsionaalseid ja ajalisi piiranguid. Samas tuleb rõhutada, et kokkuleppel lahutamise võimaldamise põhjus ei olnud arusaam lahutusõigusest kui isikuvabadusest, vaid abielust kui riiklikult olulisest küsimusest. Oluline on välja tuua, et Eestis kehtinud laiemat perekonnaõigust sama liberaalseks pidada ei saa. Terviklik modernne tsiviilõigus jäi kogu iseseisvusperioodi jooksul vastu võtmata ning suuremat osa tsiviilsuhetest reguleeris juba 19. sajandil keskpaigas jõustunud Balti Eraseadus.

Väärtuslikku teavet vaatluse all oleva perioodi abielulahutuste uurimiseks pakub Riigi Statistika Keskbüroo koostatud andmestik. Omaaegset statistikakorraldust ja selle taset on seni kõrgelt hinnanud. Lahutusstatistika andmeid kogus Statistika Keskbüroo kahel viisil: teavet lahutatute arvu kohta saadi rahvaloendustelt, infot aasta jooksul lahutatud abielude kohta aga lahutusotsuseid langetanud kohtute resolutsioonidest ja lahutatute abiellumisjärgse koguduse või perekonnaseisuameti kirjetest. Rahvaloenduste andmetest ilmneb, et lahutatud isikute arv Eesti 1881. a halduspiirkondade alal tõusis märkimisväärselt just alates 1920. aastatest: kui 1881. ja 1897. aastal moodustas see elanikkonnast 0,1% ja 1922. a 0,2%, siis 1934. a oli lahutatuid juba 0,7% (0,8% kogu Eesti Vabariigi territooriumil) rahvastikust. Sellest lähtuvalt oli lahutamise puhul tegu küll veel marginaalse, kui pidevalt sageneva nähtusega: kui 1920. aastate alguses lahutati aastas u 500 abielu (st ligikaudu 0,5 lahutust 1000 elaniku kohta), siis 1930. aastate keskel ulatus see arvu juba 1000ni (üle 0,8 lahutuse 1000 elaniku kohta). Kohtutelt Statistika Keskbüroole saadetud aruannetest selgub, et see tõus jätkus vähemalt kuni

1939. aasta lõpuni. Eelneva põhjal võibki väita, et Eesti, mida on rahvastikuarengu poolest peetud üheks pioniermaaks, paistis juba 1920.–1930. aastatel silma lahutumuse kiire kasvu ja kõrge taseme poolest.

Ametliku statistika puhul on tegu küllaltki informatiivse ja põhijoontes usaldusväärse allikmaterjaliga, mis vaatamata valimi ja selles toodud andmete pidevale paranemisele, on kasutatav eelkõige üldiste tendentside ja iseärasuste kindlakstegemisel. Statistika hõlmab tervet rida olulisi lahutust puudutavaid põhinäitajad, kuid kahjuks ei käsitlenud see tänapäeva uurijate jaoks üht vastuolulisemat aspekti – lahutajate sotsiaal-majanduslikku staatust, mh töölkäivate naiste osakaalu. Samuti ei kajastu selles lahutatute koos- ja lahuselu aega käsitlevad andmed. Statistiliste näitajatega hõlmatud iseloomulike joonte ja suundumuste osas tasubki esile tõsta kõrget lahutumuse määra ning liberaalsest seadusandlusest lähtuvat kokkuleppel lahutamiste olemasolu. Ülejäänud osas võib siin toimunud pidada Euroopa tolle aja seaduspärasustele üldjoontes tüüpilisteks. Lahutatud abieludele on iseloomulik, et ebaoproportsionaalselt suurel hulgal lahutajatest (ühiseid) lapsi polnud, lahutumus linnas oli tunduvalt kõrgem kui maapiirkondades, ühepoolselt algatatud lahutuspälvete hulgas olid ülekaalus naised (va vahetult peale sõjaperioodi lõppu 1920. aastate alguses) ning märgatav on pidevalt tõusev korduvalt lahutatud isikute osakaal. Kõrvutades toimikutest ilmnevat teavet Statistika Keskbüroo poolt avaldatud andmetega, selgub, et statistikas suhteliselt hästi esindatud näitajate osas (lahutuse algataja, ühe- vs kahepoolselt esitatud avaldused, laste olemasolu ja arv) olid tulemused väga sarnased. Mõningased erisused tekkisid siis, kui toimikutes olev info oli võrreldes statistika näitajatega põhjalikum (lahutatute elukoht) või ei langenud statistika näitaja tunnused kohtupraktikaga kokku (lahutuse aluseks olev juriidilised põhimõtted).

Üldjoontes on täheldatav vastastikusel kokkuleppel lahutamise sagenemine ning ühepoolselt algatatud kaasuste suhtarvu langus kogu tsiviillahutuse perioodi jooksul. Oluline on välja tuua, et otseselt ühe poole süüta lahendatud kaasuste arvu tõus oli tagasihoidlikum, kuna kokkuleppel lahutamise esinemise suurenemist kompenseeris ühepoolselt algatatud, ent kostja süüta lahendatud juhtumite märgatav langus. Selle üheks põhjuseks võib pidada asjaolu, et eriti just 1920. aastate alguse lahutuste hulka kuulusid juhtumid, mil abielu juriidiline lõpetamine oli tingitud eelnenud sõjaperioodi sündmustest, nt mehe sõjas kadunuks jäämisest. Mõnevõrra üllatavam on, et selliseid kaasuseid tuli ette veel 1930. a. Ka asjaolu, et abielu sisuline lagunemine oli aset leidnud juba aastaid enne selle juriidilist lõpetamist, ei olnud

midagi erandlikku: 1930. a Tartu-Võru rahukogus lahutatud kaasustest, mille puhul on teada nii koos- kui lahuselu aeg, olid ligi kuuendik abielupaaridest lahutuse jõustumise hetkeks lahus elanud juba üle 10 aasta; peaaegu sama palju on neid, kes on lahus elanud vahemikus üle 6 aasta kuni 10 aastat. Kui võtta arvesse, et üle poolte teadaolevatest juhtudest kestis lahuselu kauem kui kooselu, võib järeldada, et kuigi oli ka kiiresti peale kooselu lõppemist hangitud lahutusi, siis sisuliselt juba lagunenud abielude juriidilise lõpetamine leidis tihti aset mitmeid aastaid hiljem. Seda oletust kinnitab tõsiasi, et 1934. a rahvaloenduse ajal oli abielus olevaid, ent tegelikult lahus elavaid inimesi Eestis ligikaudu sama palju kui aastatel 1921–1932 lahutatuid kokku. Pikka aega lahus elanud abielupaaride omavaheliste suhete kirjeldustest torkab silma, et kontaktid poolte vahel olid nii mõnigi kord juba ammu katkenud. Harvad ei olnud juhused, kus üks abikaasa oli teadmata kadunuks jäänud või uue pere loonud.

Kas ja kuivõrd erinevatel põhimõtetel lahutatud paaride lahutuse hankimise või lahku elama asumise ajendid (muus osas kui ühe poole sõjas kaduma minek) üksteisest lahknesid, ei ole üheselt selge. Ühepoolsest esitatud nõuete rahuldamise eelduseks oli Abieluseaduses üles loetletud süü või olukorra olemasolu ja selle tuvastamine. Sellistes avaldustes (mh ka kokkuleppel lahutatute varasemates, ühepoolsest esitatud nõuetes) toodud lahutamise ajendeid vaadeldes ilmneb, et need jagunesid laias laastus kaheks grupiks mitte lahutusotsuse aluseks oleva paragrahvi, vaid nõudja soo alusel: mehed heitsid abikaasale ette abielurikkumist ning ühisest eluasemest põhjusega lahkumist, naised põhjendasid lahutussoovi mehe alkoholilembusele, abieluväliste suhetele, enda halvale kohtlemisele, pillamisele ning eelnevast tulevale perekonnakohustuste mittetäitmisele viidates. Viimastes avaldustes lisati tihti, et kooselu lõppes kostjapoolse hülgamisega või oli naine olnud sunnitud tema sõnul väljakannatamatu olukorra tõttu ühisest kodust lahkuma.

Kostja seisukohti iseloomustab omamoodi ambivalentsus: ühest küljest abielu lahutamisele vastuseisu ei väljendatud, samas ei tahetud omaks võtta teise poole esitatud süüdistusi. Kui kokkuleppel lahutusavalduse lahendamisel oli kohtul pelgalt sooviavaldajate tahte juriidilise vormistaja roll, siis ühepoolsest esitatud nõuete lahendamisel omati õigust seadust sisulist tõlgendada. Ilmne on, et kuigi suuremas osas nõuetest võib välja lugeda mitmeid etteheiteid ja kirjeldatud olukorra püsivat iseloomu, rahuldati nõue ka juhul, kui tuvastati kostjapoolne üks süüna tõlgendatav sündmus. Kohtu eesmärk ei olnud seega kõigi etteheidete paikapidavuse ja süüklauslite olemasolu kindlakstegemine, abielu lahutamiseks piisas ühe seda võimaldava asjaolu tuvastamisest. Abielulahutuse hankimise lihtsustamise

ilminguna on tähelepanuväärne protsessiga kaasnevate kulude minimeerimise võimalus: nii rakendati vaesemate inimeste puhul (osalist) kohtukuludest vabastamist. Lisaks sai lahutusasju ajada kirja teel, kui kohtusse ei olnud majanduslikel, tervislikel vm põhjustel võimalik ilmuda. Kõik see tähendas, et lahutada oli võimalik ka madalamatesse sotsiaal-majanduslikesse gruppidesse kuuluvatel inimestel. Kuigi suuremaid üldistusi lahutajate tööalade või elatustaseme kohta ei ole hetkel teha võimalik, võib kohtutoimikute põhjal järeldada, et lahutajate hulgas vähemalt viiendiku moodustasid vaeseks tunnistatud või majanduslikel põhjustel kohtusse ilmumata jäänud isikud.

Süü alusel ja kumbagi poolt süüdi mõistmata lahendatud kaasuste järelmite erisustest on oluline välja tuua, et endiselt abikaasalt sai elatist nõuda ainult juhul, kui kostja oli lahutuses süüdlaseks pooleks mõistetud. 1930. a Tartu-Võru rahukogu kaasuste põhjal ilmneb ka, et laps(ed) määrati eranditult lahutuses süüta jäänud poolele isegi siis, kui nõudja vastupidist palus.

Antud töös käsitletud abielulahutuste eri aspektide analüüsist selgub, et Eestis vahemikus 1921–1936 lahutatud abieludele ja lahutumusele iseloomulikud põhinäitajaid sarnanesid üldjoontes mujal Lääne-Euroopas ilmnunud seaduspärasustele. Samas paistis rahvastikuarengu poolest üheks pioniermaaks peetud Eesti juba maailmasõdade vahelisel perioodil silma lahutumuse kiire kasvu ja suhteliselt kõrge taseme poolest. Seda protsessi toetasid omas ajas liberaalne seadusandlus ning sellest lähtuv kohtukorraldus, mis võimaldasid lahutada väga laiadel alustel ning suhteliselt madalate kuludega. Sellele vaatamata viitavad nii Tartu-Rahukogus 1930. a jõustunud lahutusotsustes toodud kirjeldused kooselude lagunemise kohta kui ametliku statistika tulemused sellele, et lahuselu vormistamine juriidiliseks lahutuseks kujunes tihti suhteliselt pikaajaliseks protsessiks ning võrreldes lahutamistega esines tihti ka abieluliste lahuselu. Nii see kui mitmed teised lahutamise seotud aspektid väärivad kindlasti omaette või käesolevast veelgi põhjalikumalt analüüsi. Uurimist ootavad näiteks nii abielulahutuste pikem ajaline (nt varasemad kiriklikud lahutused ning alates 1940. aastatest muutunud kontekst) kui temaatiline (laiema perekonnaõigustiku tähendus, suhtumine lahutamisse ja lahutajatesse) perspektiiv ning antud töös vaid põgusalt käsitlust leidnud lahutajate sotsiaalmajandusliku staatusega seonduv probleemistik.

Lisad

Lisa 1. Abielu seadus. Riigi Teataja 1922, 138, 88.

§ 1

Käesolevale seadusele alluvad kõik Eestis elutsevad isikud, usu peale vaatamata, samuti ka Eesti kodanikud väljamaal.

I. jagu

A. Abiellu astumise üldised eeltingimused

§ 2

Abiellu astuda võivad meesterahvad, kes kaheksateistkümmend, ja naisterahvad, kes kuusteistkümmend aastat vanaks on saanud.

§ 3

Abielu on keelatud: alanevate ja ülenevate sugulaste vahel, täis- ja pool-vendade ning –õdede vahel, onu ja tema venna- või õetütre vahel, täid ja tema venna- või õepoja vahel, vaatamata selle peale, kas see sugulus on tekkinud abielust või väljaspool abielu; samuti ka võõrasisa ja –tütre ning võõrasema ja –poja vahel.

§ 4

Abiellu astuda ei või:

- 1) parandamata vaimuhaiged;
- 2) langetõbised raskel kujul;
- 3) üleüldse isikud, kes on teo iseloomust ja tähendusest ei suuda aru saada ehk oma tegevust juhtida;
- 4) pidalitõbised ja
- 5) suguhaiged haiguse külgehakkavuse järgus.

§ 5

Keegi ei või uude abiellu astuda enne, kui tema senine abielu ei ole lõppenud abikaasa surma tõttu või seadusjõusse astunud kohtuotsuse läbi.

§ 6

Keelatud on abielu adoptiiv-vanemate ja -laste vahel nii kaua, kui kestab adoptioon.

§ 7

lesk ehk lahutatud naine ei või uude abiellu astuda enne, kui vana abielu lõppemisest on kümme kuud mööda läinud.

§ 8

Vanemate võimu all olevad allealised lapsed ei või abiellu astuda vanemate nõusolekuta.

On üks vanematest teadmata äraolekul, on ta ilma vanema õigusega, on ta mõistuse kaotanud või üleüldse seesuguses olekus, kus ta oma tahtmist ei saa avaldada, siis jätkub ühe vanema nõusolekust.

§ 9

Eestkoste all olev allealine ei või ilma eestkostja nõusolekuta abiellu astuda. Eestkostja võib aga loa andmisest keelduda alles siis, kui isik, kellega tema eestkostealune soovib abielluda, – on mõistetud kinnipidamisele vangiroodus või parandusmajas või mõnele raskemalt karistusele, samuti ka kinnipidamisele vangimajas varguse, kelmuse võõra vara omastamise ehk raiskamise eest; on andunud joomahimule, kõlvatule elule, pillamisele või muile jämedaile pahedele; kui abiellu astuda tahtjate vahel on liig suur vahe vanaduse suhtes. Keeldumise puhul ilma mõjuva põhjusega võib allealise kaebuse peale luba anda abiellu astumiseks vastav kohus.

Eestkostja või tema lapsed võivad abiellu astuda isikutega, kes tema eestkostmise all on ainult vastava kohtu loaga.

B. Väljamaal sõlmitud abielud

§ 10

Abielud, mis sõlmitud väljamaal Eesti kodanikkude ja väljamaalaste vahel sõlmimise kohal maksva seadusliku korra järele, loetakse Eestis maksvaks kui nad vastavad käesoleva seaduse §§ 2–5 nõuetele.

D. Väljamaalaste abielude sõlmimine Eestis

§ 11

Väljamaalaste abielud, mis Eestis registreerimise asutustest sõlmitakse, peavad sisuliselt vaatama mõlema abikaasa kodumaa materjaal-seadusele samuti ka käesoleva seaduse §§ 2–5 nõuetele.

II jagu

A. Abielu maksvusetus

a) Tühised abielud

§ 12

Abielu loetakse maksvusetuks:

1) Kui mõlemad abikaasad või üks neist ei olnud abiellu astumise ajaks § 2 ettenähtud aastad vanaks saanud.

Erandina tuleb seesugune abielu maksvaks lugeda, kui naine on sellest abielust raskejalgsest jäänud või kui mõlemad abikaasad enne abielu tühistamise asja otsustamist kohtus jõudsid abielulisesse täiseasse;

2) kui abikaasa on neis sugulus- või hõimlusastmetes, mis käesoleva seaduse (§ 3) takistavad abiellu astumast;

3) kui mõlemad abikaasad ehk üks neist oli abielu sõlmimise ajal parandamata vaimuhaige, langetõbine raskel kujul või kui abiellu astuja mõne muu kestva põhjuse tõttu oma teo iseloomust ja tähendusest ei suutnud aru saada ehk oma tegevust juhtida, või oli pidalitõbine (§ 4);

4) kui mõlemad abikaasad ehk üks neist oli abiellu astumise ajal juba teises abielus (§ 5).

§ 13

Abielu tühistamise asjad kohtus algatatakse prokuröri ettepanekul ehk asjast huvitatud eraisikute palvel.

Abielu lõppemise korral, olgu surma tõttu või mõnel muul teel, võib abielu tühistamise asi kohtus algatatud või edasi aetud saada ainult asjast huvitatud eraisikute vahel.

Senikaua, kui mõlemad abikaasad elus, ei või kohtu toimetuses olev tühistamise asi asjast huvitatud eraisiku palvel ära lõpetatud saada, kuigi see asi tema poolt algatatud sai.

b) Vaieldavad abielud

§ 14

Abikaasal on õigus nõuda abielu maksvusetuks tunnistamist:

- 1) kui tema abielu sõlmimise ajal mõne ajutise põhjuse tõttu oma teo iseloomust ja tähendusest aru ei suutnud saada ehk oma tegevust juhtida;
- 2) kui teine abikaas abielu sõlmimise ajal põdes suguhaigust haiguse külgenakkavas järgus;
- 3) kui tema eksituse tõttu abiellu on astunud, olgu, et ta ei soovinud üleüldse abiellu astuda ehk ta ei soovinud abiellu astuda selle isikuga;
- 4) kui teda tõukas abiellu astuma eksituses olemine teise abikaasa niisuguste omaduste suhtes, mille puudumisel ei saa oletada, et ta selle abikaasaga võiks abielulist ühiselu elada;
- 5) kui abikaas tead abiellu astumisele on avatlenud vale teadetega või tõe varjamisega selle kohta, kes ta on; või olude kohta endisest elus, mis nõudjat poolt oleksid tagasi hoidnud abiellu astumast;
- 6) kui teda sunniti nõusolekut avaldama abiellu astumiseks läheda ja tõsise hädaohuga, millega ähvardati tema ehk tema lähedal seisva isiku elu, tervist või au.

§ 15

Eelmises (14) paragrahvis ettenähtud nõudmise õigus kustuv kuue kuu jooksul, arvates nõudmise põhjuse nõudjale teatavaks saamise ehk ähvardava hädaohu lõppemise ajast igatahes aga viie aasta jooksul, arvestades abiellu astumise ajast.

§ 16

Pärijatel on õigus nende pärandaja poolt § 14 põhjal alustada abielu maksvusetuks tunnistamise asja edasi ajada.

d) Abielu maksvusetuse tagajärjed

§ 17

Abielu maksvusetuse tagajärjed (§ 12–16) korraldatakse maksva tsiviilseaduse järele.

§ 18

Abielu maksvusetuks tunnistamise puhul saab naine selle perekonnanime tagasi, mis temal oli enne sellesse abiellu astumist.

§ 19

Ühel ajal abielu maksvusetuks tunnistamisega korraldab kohus ka laste saatuse, määrares kumba abikaasa juurde nad jäävad; selle juures võtab kohus arvesse abikaasade omavahelist kokkulepet, kui see saavutatud, kuid peab silmas siiski ainult laste huvisid ja paneb võimalikult tähele ka laste eneste soove, kui nad on juba meelemõistuslikes eas.

e) Seadusest kõrvalekaldumised, millele ei järgne abielu maksvusetus

§ 20

Vormiliste nõuete rikkumist, mis vastava registreerimise asutuse poolt abielu sõlmimise juures tehtud, ei loeta abielu maksvusetuks tunnistamise põhjuseks.

B. Abielu lahutamine

a) Lahutamise põhjused

§ 21

Kui üks abikaasadest on abielu rikkunud, siis on teisel abikaasal õigus abielu lahutamist nõuda. See õigus kustub kuue kuu jooksul, arvates sellest ajast, mil nõudjale abielu rikkumine teatavaks sai, igatahes aga viie aasta jooksul, arvates abielu rikkumise ajast.

Abikaasal ei ole õigust lahutamist nõuda, kui see abielu rikkumine sündis tema nõusolekul ehk kui ta rikkujale andeks andis.

Samadel põhjustel ja tähtaegadel võib lahutamist nõuda, ka abikaas, kes pärast abiellu astumist teada saab, et teine abikaas on enne abiellu astumist, kui pärast nende kihlust, olnud kellegi teisega sugulises ühenduses.

§ 22

Kui üks abikaasadest on teise kuritahtlikult maha jätnud, ehk teadmata kuhu ära läinud, ja ei ilmu oma perekonna juure tagasi, ilma et tal äraolemiseks mõjuvaid põhjusi oleks, siis võib mahajäetu, kui äraolemine on kestnud vähemalt üks aasta, nõuda lahutamist.

Enne nõudmise tõestamist, igatahes aga mitte varem kui peale üheksakuulist äraolekut, peab mahajäetud abikaas seda kohut, kellele nõudmisasi allub, paluma äraolijat abikaasat väljakutsuda, tarbekorral kuulutuse läbi, ette pannes temale kolme kuu jooksul perekonna alalisse leukohta tagasi tulla.

Abielu lahutamise nõudmine võib tõestatud saada ainult peale selle tähtaja möödaminekut.

Kui äraolija kohtu kutsel küll ilmus oma perekonna juure, kuid uuesti oma abikaasa kuritahtlikult maha jättis ehk teadmata kuhu ära läks ja see teistkordne äraolemine kestis juba vähemalt üks kuu, siis võib mahajäetu esineda lahutamisega ilma uue kutsetoimetuseta.

§ 23

On abikaasad kokkuleppimatuse tõttu vahetpidamata vähemalt kaks aastat lahus elanud, siis võib kumbki abikaas lahutamist nõuda.

§ 24

Kui abikaasad põhjusil, mis neist ära ei ripu, sunnitud on lahus elama vähemalt kolme aasta kestel, siis võib kumbki abikaas lahutamist nõuda.

§ 25

Abikaas võib lahutamist nõuda:

- 1) kui teine abikaas tahtlikult, vastu nõudja tahtmist takistab sigitamist;
- 2) kui teine abikaas, mitte rauganõtruse tõttu, vaid muil põhjustel, on täiesti suguvõimetu või sigitusvõimetu.

§ 26

Abikaas võib nõuda lahutamist:

- 1) kui teine abikaas on abielu ajal jäänud vaimuhaigeks, mis kestis juba üle aasta ja mida parandamatuks tunnistatakse, või kui ta põeb langetõbe;
- 2) kui teine abikaas põeb külgenakkavat suguhaigust, pidalitõbe või mõnda äärmiselt vastikut tõbe.

§ 27

Abikaas võib nõuda lahutamist, kui teine abikaas on andunud liigjoomisele, pillamisele, kiimalusele või elab üleüldse kõlvatumat elu, või kui tema juures on ilmsiks tulnud loomuvastased pahed.

§ 28

Abikaas või nõuda lahutamist, kui teine abikaas:

- 1) kavatseb temalt elu võtta ehk tema tervist rikkuda;
- 2) käib temaga julmilt ümber;
- 3) tahtlikult oma kohust perekonna ülespidamises või tema eest hoolitsemises ei täida või väga hooletusse jätab;
- 4) teotab tema au;
- 5) katsub temalt vabadust võtta.

Nõudmise õigus selle paragrahvi järele kustub kuue kuu pärast, arvates päevast, mil lahutamise põhjus nõudjale teatavaks sai, igal juhtumisel aga viie aasta pärast peale lahutamise põhjuse tekkimist.

Andeksandmine võtab õiguse lahutamist nõuda.

§ 29

Abikaas võib nõuda lahutamist, kui teine abikaas on kohtu poolt mõistetud kinnipidamisele vangiroodus või parandusmajas, või muude, veel raskemate karistuste kandmisele, samuti ka kinnipidamisele türmis varguse, kelmuse, võõra vara omastamise ja raiskamise eest.

§ 30

Abikaas lahutatakse, kui abikaasad seda ühiselt ja vankumatult soovivad.

b) Abielu lahutamise tagajärjed

§ 31

Abielu lahutamise tagajärjed korraldatakse maksva tsiviilseaduse järele.

§ 32

Lahutatud naine hoiab mehe perekonnanime alal, kui ta ise oma endist perekonnanime tagasi ei soovi.

Kui aga naine tunnistataks lahutamises süüdlaseks pooleks, siis võib kohus mehe palve peale, arvesse võttes kõiki asiolusid, naiselt mehe perekonnanime ära võtta; niisugusel juhtumisel saab ta tagasi oma endise perekonnanime.

§ 33

Laste saatus peale abielu lahutamist korraldatakse käesoleva seaduse § 19 järele.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

EELK konsistooriumi arhiiv

EELK konsistooriumi akt nr 3052

Rahvusarhiivi riigiarhiiv

ERA.14 Siseministeerium

ERA.15 Asutav Kogu ja Asutava Kogu Valimiste Peakomitee

ERA.32 Kohtukoda

ERA.76 Kohtuministeerium

ERA.80 Riigikogu I - V koosseis

ERA.1356 Riigikohus

ERA.1357 Tallinna Ringkonnakohus

ERA.1831 Riigi Statistika Keskbüroo

ERA.1947 Tartu Ringkonnakohus

ERA.R-1301 Tartu Sõjarevolutsiooniline Tribunal

ERA.R-1399 Tallinna I Rahvakohus

ERA.R-1400 Tallinna II Rahvakohus

ERA.R-1401 Tallinna III Rahvakohus

Publitseeritud allikad

Seadusandlikud allikad

I Riigikogu: VIII istungjärk: [12. september–19. detsember 1922]: protokollid nr. 143–184. Tallinn: Riigikogu, 1922.

Abielu asjade kohtupidamise kord. Riigi Teataja 1923, 33/34, 22.

Abielulahutus: seadusi ja seletusi abielulahutamiseks ühes perekonnaseisu seadusega ja väljavõtetega kriminaalseadustikust. Koost. Karl Talts. Tallinn: K. Talts, 1934.

Abielu seadus. Riigi Teataja 1922, 138, 88.

Abielu seaduse ja Abielu asjade kohtupidamise korra maksmapanemise seadus. Riigi Teataja 1923, 33/34, 23.

Abieluseadus: Riigikohtu tsiviilosakonna seletustega. Perekonnaõiguse (Balti Eraseaduse I r. §§ 1–582) alal antud Riigikohtu tsiviilosakonna seletusi. Koost. A. Peep. Tallinn: A. Peep, 1937.

Gesetz für die Evangelisch-Lutherische Kirche in Russland. St. Peterburg, 1832.

Greeka-katoliku (Wene õigeusu) kiriku walitsuse ja koguduste omawalitsuse ajutine korraldus. Riigi Teataja 1919, 28/29, 72.

Määrus Ew.-Lutheri usu konsistooriumite asjus. Riigi Teataja 1919, 12, 30.

Määrus kohtuministeeriumi kinnitatud kohtupiirkondade muutmise kohta. Riigi Teataja 1919, 14. Lk 108-109.

Perekonnaseisu seadus. Riigi Teataja 1925, 191/192, 110.

Tempelmaksu seadus ja selle tariifid. Riigi Teataja 1928, 45, 262.

Õigeusu kirikuseadused: 1917–1918 aastatel Moskwas peetud Ülemaalse Õigeusu Kirikukogu (Sobori) korraldusel. I vihik. Tartus, 1918.

Statistilised allikad

1922. a üldrahvalugemise andmed. Vihik 1. Rahva demograafiline koosseis ja korteriolud Eestis. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1924.

1922. a üldrahvalugemise andmed. Vihik 2. Üleriikline kokkuvõte: tabelid. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1924.

1922. a üldrahvalugemise andmed. Vihik 3. Tartu ja Valga maakonnad. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1924.

1922. a üldrahvalugemise andmete läbitöötamise plaan ja tabelite sisu. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1923.

Demographic Yearbook 1968. Special Topic: Marriage and Divorce Statistics. New York: United Nations, 1969.

Eesti arvudes 1920–1935. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1937.

Eesti arvudes: 1934. a rahvaloenduse mälestuseks. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1934.

Eesti Statistika Kuukiri 1927, nr 64 (3). Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1927.

Eesti Statistika Kuukiri 1929, nr 90 (5). Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1929.

Eesti Statistika Kuukiri 1934, nr 156 (11). Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1934.

Eesti Statistika Kuukiri 1935, nr 162 (5). Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1935.

Eesti Statistika Kuukiri 1936, nr 178 (9). Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1936.

Eesti Statistika Kuukiri 1937, nr 186 (5). Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1937.

Rahvastiku koostis ja korteriolud: 1. III 1934 rahvaloenduse andmed. Vihik II. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1935.

Rahvastikuprobleeme Eestis: II rahvaloenduse tulemusi. Vihik IV. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1937.

Sündivus, surevus, abielluvus ja rahvastikuliikumine 1921–1923. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1925.

Käsitajalised materjalid

Aas, Kadri. Lahutuse põlvkondadevahelise edasikandumise mehhanismid. Magistritöö. Juhendaja Liina-Mai Tooding. TÜ sotsisotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond. Tartu, 2003.

Sikk, Kadi. Lahutumus Eestis 1959–1993: Euroopa riikide ja Eesti võrdlusuuring. Bakalaureusetöö. Juhendaja Andres Vikat. TÜ geograafia instituut. Tartu, 1995.

Kirjandus

Ainsar, Mare. Eesti rahvastik Taani hindamisraamatust tänapäevani. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1997.

Allen, Douglas W. The Impact of Legal Reforms on Marriage and Divorce. – Law and Economics of Marriage and Divorce. Ed. by Anthony W Dnes, Robert, Rowthorn. Port Chester: Cambridge University Press, 2002.

Amato, Paul R. Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments. - Journal of Marriage and Family 2010, Vol. 72, No. 3. Lk 650–666.

Andresen, Andres. Luterlik territoriaalkirik Eestimaal. Riigivõimu mõju kirikuorganisatsioonile, -institutatsioonidele ja -õigusele. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003.

Anepaio, Toomas. 19. sajandi õigusreform. – Juridica 1997, nr 10. Lk 490–496.

Anepaio, Toomas. 1920. aasta põhiseaduse mõju Eesti eraõiguse arengule. – Acta Historica Tallinnensia 2002, nr 6. Lk 53–69.

Anepaio, Toomas. Hobusemüügist omandireformini. – Juridica 1997, nr 6. Lk 288–294.

Anijalg, Helen. Eesti rahvastikusündmustest üheksa kümnendi jooksul. – Eesti Statistika Kvartalikirj 2012, nr 3. Lk 109–115.

Aunver, J. Sotsiaal- ja moraalistatistika. – Tartu. Toimetanud Tartu linna-uurimise toimkond. Tartu: Tartu linnavalitsus, 1927. Lk 684–711.

Berendsen, Veiko; Maiste, Margus. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus Tartus 28. jaanuaril 1897. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1999.

Blum, Alain. Socialist Families? – The History of the European Family. Vol. 3, Family Life in the Twentieth Century. Ed. by David I. Kertzer, Marzio Barbagli. New Haven; London: Yale University Press, 2003. Lk 198–237.

Beck, Ulrich. Risk Society: Towards a New Modernity. London: Sage, 1992.

Becker, Gary S; Landes, Elisabeth M; Michael Robert, T. An Economic Analysis of Marital Instability. – Journal of Political Economy 1977. Vol. 85, No. 8. Lk 1141–1187.

Burgess, Ernest W. The Family: From Traditional to Companionship. New York: Van Nosrand Reinhold, 1971.

Cvrcek, Tomas. Marital Disruptions and their Economic and Social Correlates, 1860–1948. – *Journal of Family History* 2011, Vol. 36, No. 2. Lk 142–158.

Eesti ajalugu. V, Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu: Ilmamaa, 2010.

Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu: Ilmamaa, 2005.

Eesti naisorganisatsioonide Liidu aastaraamat: ülevaade E. N. Liidu esimesest tegevusjärgust november 1921 – märts 1923. Toimetanud Helmi Jansen, Alma Ostra-Oinas, Marie Reisik. Tallinn: Eesti Naisorganisatsioonide Liit, 1924.

Eesti naisorganisatsioonide Liidu aastaraamat: II ülevaade Eesti nasiliikumisest ja E. N. Liidu teisest tegevusjärgust. Toimetanud Emma Peterson, Helmi Jansen. Tallinn: Eesti Naisorganisatsioonide Liit, 1926.

Ehmer, Josef. Marriage. – *The History of the European Family*. Vol. 2, Family Life in the Long Nineteenth Century 1789–1913. Ed. by David I. Kertzer, Marzio Barbagli. New Haven; London: Yale University Press, 2002. Lk 282–321.

Erdmann, E. Abieluseaduse § 23. – *Õigus* 1925, nr 5. Lk 133–136.

Fisher, Claude S. The Subcultural Theory of Urbanism: A Twentieth-Year Assessment. – *American Journal of Sociology* 1995, Vol. 101, No. 3. Lk 543–577.

Fokkema, Tineke; Liefbroer, Aart C. Employment and Divorce Among Dutch Women Born Between 1903 and 1937. – *The History of the Family* 2004, Vol. 9, No 4. Lk 425–442.

Freeze, ChaeRan Y. Jewish Marriage and Divorce in Imperial Russia. Hanover: Brandeis University Press, 2002.

Giddens, Anthony. The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies. Cambridge: Polity Press, 1992.

Gonzales, Libertad; Viitanen, Tarja K. The Effects of Divorce Laws on Divorce Rates in Europe. – *European Economic Review* 2009, Vol. 53, No. 2. Lk 127–138. (Nb vt üle tekstis kuidas lehekülje nr).

Goode, William J. Economic Factors and Marital Stability. – *American Sociological Review* 1951, Vol. 16, No. 6. Lk. 802–812.

Goode, William J. Marital Satisfaction and Instability: Cross-Cultural Class Analysis of Divorce Rates. – *International Social Science Journal* 1962, Vol. 14, No. 3. Lk 207–526.

Goode, William J. World Revolution of Family Patterns. New York: Free Press, 1970.

Goody, Jack. The European Family: An Historico-anthropological Essay. Oxford: Blackwell Publishers, 2000.

Göttig, Triin; Hallik, Liis; Uusen-Nacke, Triin. Abielulahutuse õiguslik regulatsioon Eestis. Võrdlus Euroopa perekonnaõiguse printsiipidega abielu lahutamise ja lahutatud abikaasa ülalpidamise kohta. – *Juridica* 2006, nr 4. Lk 244–256.

Hajnal, John. European Marriage Patterns in Perspective. – *Population in History. Essays in Historical Demography*. Ed. by David Victor Glass, David Edward Charles Eversley. London: Arnold, 1965.

Hellat, Aleksander. Abielu lahutus kokkuleppimatus tõttu. – *Õigus* 1938, nr 2. Lk 80–85.

Hattenhauer, Hans. Euroopa õigusajalugu. Tallinn: Juura, 2007.

Jänes-Kapp, Kärt; Katus, Kalev; Puur, Allan; Põldma, Asta. Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest. Tallinn: Koolibri, 2005.

Kalmijn, Matthijs; Vanassche, Sofie; Matthijs, Koenraad. Divorce and Social Class During the Early Stages of the Divorce Revolution: Evidence From Flanders and the Neatherlands. – Journal of Family History 2011, Vol. 36, No. 2. Lk 159–172.

Kasearu, Kairi. Vaba kooselu Eestis ja Euroopas – kas eestlased eelistavad vaba kooselu Euroopale materiaalsetel põhjustel? – Eesti Euroopa võrdluses. Sotsiaalministeeriumi toimetised 2008, nr 3. Lk 19–34.

Katus, Kalev; Puur, Allan; Põldma, Asta. Eesti põlvkondlik rahvastikuareng. Tallinn: Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus, 2002.

Katus, Kalev; Puur, Allan; Põldma, Asta. Population-related Policies in Estonia in the 20th Century: Stages and Turning Points. Tallinn: Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus, 2005.

Karjahärm, Toomas. Oleviku minevikud. Ajaloolase käsiraamat. Tallinn: Argo, 2010.

Laur, Mati. Eesti ajalugu varasel uusajal 1550–1800. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1999.

Le Bouteillec, Nathalie; Bersbo, Zara; Festy, Patrick. Freedom to Divorce or Protection of Marriage? The Divorce Laws in Denmark, Norway, and Sweden in the Early Twentieth Century. – Journal of Family History 2011, Vol. 36, No. 2. Lk 191–209.

Livi-Bacci, Massimo. The Population of Europe: A History. Oxford; Malden, MA: Blackwell Publishers, 1999.

Luts, Marju. Modernse eraõiguse võimalustest Eesti ajaloos. – Acta Historica Tallinnensia 2002, nr 6. Lk 40–52.

Lyngstad, Torkild Hovde; Jalovaara, Marika. A Review of the Antecedents of Union Dissolution. – Demographic Research 2010, Vol. 23. Lk 257–292.

Marriage and the Family in Eurasia: Perspectives on the Hajnal Hypothesis. Ed. by Theo Engelen, Arthur P. Wolf. Amsterdam: Aksant Academic Publishers, 2005.

Matthijs, Koen; Baerts, Anneleen; Van de Putte, Bart. Determinants of Divorce in Nineteenth-Century Flanders. – Journal of Family History 2008, Vol. 33, No. 3. Lk 239–261.

Must, Aadu. Eestlaste perekonnaloo allikad. Tartu: Kleio, 2000.

Ostra-Oinas, Alma. Abieluseadus. – Eesti naisorganisatsioonide Liidu aastaraamat: ülevaade E. N. Liidu esimesest tegevusjärgust november 1921 – märts 1923. Toimetanud Helmi Jansen, Alma Ostra-Oinas, Marie Reisik. Tallinn: Eesti Naisorganisatsioonide Liit, 1924.

Palli, Heldur. Eesti rahvastiku ajaloo lühiülevaade. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 1998.

Palli, Heldur. Lääne-Eesti rahvastiku struktuur ja taastootmine. Tallinn: Eesti Raamat, 1984.

Palli, Heldur. Otepää rahvastik aastail 1719–1799. Tallinn: Eesti Raamat, 1988.

Phillips, Roderick. Putting Asunder: A History of Divorce in Western Society. New York: Cambridge University Press, 1988.

Phillips, Roderick. Untying the Knot: A Short History of Divorce. Cambridge: Cambridge

University Press, 1991.

Pullat, Raimo. Eesti linnarahvastik 18. sajandil. Tallinn: Olion, 1992.

Põltsam, Inna. Reformatsiooni mõju argielule Liivimaal. – Tuna 2003, nr 3. Lk 13–24.

Ronfani, Paola. Family Law in Europe. – The History of the European Family. Vol. 3, Family Life in the Twentieth Century. Ed. by David I. Kertzer, Marzio Barbagli. New Haven; London: Yale University Press, 2003. Lk 113–151.

Rootalu, Kadri. Abielulahutuse tagajärjed ja suhtumine lahutustesse Euroopas. – Eesti Euroopa võrdluses. Sotsiaalministeeriumi toimetised 2008, nr 3. Lk 35–48.

Rootalu, Kadri. The Effect of Education on Divorce Risk in Estonia. – Trames: A Journal of Education and Social Sciences 2010. Vol 14 (64/59), No 1. Lk 21–33.

Rothenbacher, Franz. The European Population: 1850–1945. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 2002.

Saard, Riho. Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku algusaastad. – Akadeemia 2008, nr 7. Lk 1543–1582.

Sandström, Glenn. Socio-economic Determinants of Divorce in Early Twentieth-Century Sweden. – The History of the Family 2011, Vol. 16, No. 3. Lk 292–307.

Savage, Gail. They Would if They Could: Class, Gender, and Popular Representation of English Divorce Litigation, 1858–1908. – Journal of Family History 2011, Vol. 36, No. 2. Lk 173–190.

Simonsson, Per; Sandström, Glenn. Ready, Willing, and Able to Divorce: An Economic and Cultural History of Divorce in Twentieth-Century Sweden. – Journal of Family History 2011, Vol. 36, No 2. Lk 210–229.

South, Scott J; Spitze, Glenn. Determinants of Divorce over the Marital life Course. – American Sociological Review 1986, Vol. 52, No. 4. Lk 583–590.

Stone, Lawrence. Road to Divorce: England 1530–1987. Oxford: Oxford University Press, 1995.

Stone, Lawrence. Uncertain Unions, and, Broken Lives: Marriage and Divorce in England, 1660–1857. Oxford: Oxford University Press, 1995.

Tarkiainen, Ülle. Varaühisus või varaühendus? Abikaasade varalised suhted ja naiste maaomand Järvamaal 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses. – Eesti ajaloo 19.–20. sajandil. Uurimusi historiograafiast, allikaõpetusest ja institutsioonidest. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised 19 (26). Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2012. Lk 113–143.

The History of the European Family. Vol. 1, Family Life in the Early Modern Times 1500–1789. Ed. by David I. Kertzer, Marzio Barbagli. New Haven; London: Yale University Press, 2001.

The History of the European Family. Vol. 2, Family Life in the Long Nineteenth Century 1789–1913. Ed. by David I. Kertzer, Marzio Barbagli. New Haven; London: Yale University Press, 2002.

The History of the European Family. Vol. 3, Family Life in the Twentieth Century. Ed. by David I. Kertzer, Marzio Barbagli. New Haven; London: Yale University Press, 2003.

Tiit, Ene-Margit. Eesti rahvastik: viis põlvkonda ja kümme loendust. Tallinn: Statistikaamet,

2011.

Vahtré, Sulev. Eestimaa talurahvas hingeloenduse andmeil (1782–1858). Tallinn: Eesti Raamat, 1973.

Vikström, Lotta; Van Poppel, Frans; Van de Putte, Bart. New Light on the Divorce Transition. – Journal of Family History 2011, Vol. 36, No. 2. Lk 107–117.

White, L. K. Determinants of Divorce – A Review of Research in the Eighties. – Journal of Marriage and the Family 1990, Vol. 52, No. 4. Lk 904–912.

Internet

Eurostati andmebaas:

[<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00013&plugin=1>] (seisuga 07.05.2014).

Hansson, Leeni. Towards a Definition of the Family. – Spotlights on Contemporary Family Life. Familyplatform – Families in Europe, Vol 2. Lk 11–20.

[http://www.google.ee/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCkQFjAA&url=http%3A%2F%2Feuropa.eu%2Fepic%2Fdocs%2Ffamily-platform-book-2.pdf&ei=yc9oU87OE-eDywOc_IGIAg&usg=AFQjCNGyOD1X-3hoMnVUy7zv2wRKsjvc_g] (06.05.2014)

Hoffman Larsen, Anne. A Comparative Analysis of Divorce Law of England and Denmark. Thesis: CLM/MA in LSP. Supervisor Bente Jacobsen. English Department of the Aarhus School of Business, 2010.

[http://www.google.ee/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CDEQFjAC&url=http%3A%2F%2Fpure.au.dk%2Fportal%2Ffiles%2F13482%2FSpeciale_CLM-engelsk_A_Comparative_Analysis_of_the_Divorce_Law_in_England_and_Denmark_Anne_Hofmann_Larsen.docx&ei=g7toU8XKGc6EyAPF44HYDg&usg=AFQjCNFI40Zi7v0sPT8HBqWK5H8GVt3GUQ] (06.05.2014)

Statistikaameti andmebaas:

[<http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfile2.asp>] (seisuga 11.05.2014).

[http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=RV047&ti=ABIELUD+JA+LAHUTUSED&path=../Database/Rahvastik/01Rahvastikunaitajad_ja_koosseis/02Demograafilised_pehinaitajad/&lang=2] (11.05.2014)

Summary

Divorce in Estonia from 1921 to 1936

During the last century, the institution of marriage has gone through enormous shifts in its nature. Until 1950s indissoluble marriage was considered the only socially acceptable way of forming a family. From the 1960s and 1970s and the so-called second demographic transition, this ideal has eroded and the concept of dissolution of marriage and cohabitation without marriage as a widespread phenomenon was introduced. As a result, the West has transformed from a practically no divorce society to a mass divorces society with Estonia, respectively, demonstrating one of the highest common-law marriage and divorce rates in Europe at the beginning of the 21st century. Therefore, it is no surprise, that divorce has become a major topic of scholarly interest, providing challenges for researchers of sociology, demography, psychology, economy and others fields with most of the modern research concentrating on the contemporary determinants of divorce as well as its results and effect on divorcees and children.

The aim of my MA thesis is to investigate divorce in Estonia between 1921-1936, focusing on the rate of divorce, also conditions and process of getting divorced as well as the overall nature of dissolved marriages, by examining divorce legislation, statistics and judicial records. The source material is selected due to its' different viewpoint on divorce. Central to the first group of the material is the Marriage Act of 1922, rules of court procedure, explanatory reports and debates in the parliament during legislative proceedings of the Act. Official divorce statistics were gathered, processed and published by the State Statistical Central Bureau of the Republic of Estonia. Statistics can be divided into two categories: information about divorcees, gathered during the censuses of 1922 and 1934, and annual reports on divorces, that comprises data for the period of July 1921 to the end of 1936, the latter being the decisive factor in forming the time frame of this paper. So far, the work of the Bureau has been evaluated very highly by researchers. In addition, for a closer and more personal look, I have chosen to analyze the 140 judicial files from Tartu-Võru court district in 1930. Using critical analysis and comparison of the source material, I have made conclusions on the nature of legislation and its ideological background, shift of divorce rate, credibility of the official statistics, distinctive features of dissolved marriages and the process of divorce, as well as

relationship between marital and cohabitation dissolution during the above mentioned period. The focus of the analysis is set on different legal, social, demographic, economic etc. aspects of divorce, as the viewpoint that the history of divorce cannot be studied without analyzing these factors, is widespread. As divorce is defined as a demographic process, it has not been explained with causal interconnections to other social processes such as modernization, industrialization, urbanization etc. Also, the relative and changing nature of the determinants of dissolved marriages during the entire divorce transition period is taken into account. It is important to stress that due to analyzing only a limited number of the judicial records, the conclusions based on them cannot be taken as comprehensive neither in terms of time or territorial framework of this research. Nevertheless, the dissection of court material enables to explain, broaden, and if necessary, assess, other source material.

Up to 1 May 1923, when civil divorce was imposed in Estonia, divorce was granted in ecclesiastical courts (mostly Lutheran and Orthodox) and was based on a fault of one's spouse, mainly adultery, abandonment, cruelty, mental illness or venereal disease. Compared to other West European countries where divorce was possible, this transition was rather late, but very drastic. The Marriage Act of 1922 and the rules for court procedure stood out for very liberal principle of divorce by mutual consent, with only a 3-months waiting period. If the parties confirmed their statements after that, divorce was finalized. Even the Swedish divorce law, which has been considered as the most liberal at the time, stipulated more restrictions than this. Also, a wide range of fault based (guilt or no guilt) provisions for divorce were stipulated, but in that case, adultery, abandonment, separation irrespective of spouse's will, unknown whereabouts of one's spouse, unwillingness or inability to have children, venereal disease, mental illness, excessive alcohol consumption, spendthrift, sexually frivolous behavior, cruelty, intention to harm the well-being of a spouse or take spouse's life, unwillingness to fulfill one's domestic duties, disgracing spouse's honor or imprisonment had to be proved. Divorce on grounds of at least 2 years of separation caused by disagreement between the spouses was also made possible, but no indication of what qualifies as this "disagreement", was given.

What were the reasons behind the liberal divorce legislation? Explanatory reports and debates in parliament during the legislative proceedings of the relevant laws reveal similar reasoning to what has been stated to the situation in contemporary Sweden: the main goal of the acts was to protect social stability and marriage, as well as the presumably weaker parties in it, e.g.

women and children; divorce was interpreted as a lamentable, but ineluctable reality. Therefore, the acquisition of divorce was not linked to personal freedom, but as a last resort from an otherwise impossible situation. It must be stressed, however, that most of the rest of family law in the Republic of Estonia was based on civil code from the 19th century and has been said to be very traditional. Therefore it is not surprising that the representatives of female organizations in the parliament insisted on greater legal and economic equality between men and women as their most important goal, rather than just the liberalization of the divorce legislation.

The aforementioned liberal divorce legislation along with pioneering role of demographic development of Estonians, led to a relatively high divorce rate. The number of dissolved marriages grew consistently without any remarkable abruptions from about 500 in 1922 to about 1000 in 1936 constituting a crude divorce rate of approximately 0,44-0,5 to 0,88. Annual reports by the courts granting divorce reveal that this trend continued at least until 1939. According to census data of 1881, 1897, 1922 and 1934, the rise in the number of divorcees came about predominately during the interwar years. It is also remarkable, that the transfer from traditional fault based ecclesiastical divorce to a civil one and the possibility to get a mutual consent divorce did not cause a sudden divorce boom. It was, quite the contrary, the number of dissolved marriages decreased slightly, probably because of large scale institutional changes.

The rest of the annual statistics are based on approximately 55 to 70% of the total number of divorces. It must be pointed out that the findings of statistics demonstrated constant signs of improvement, especially from the end of the 1920s. The reason for the initial low representation of primary data is the fact that it was composed based on court resolutions and records from civil registration offices, which were sometimes inconsistent or outdated. Also, looking at the different indicators, it is clear, that representation of primary data is very different. Comparing the main results of statistical indicators with theories and findings in Western Europe, except for the high divorce rate and acquisition of divorce by mutual consent, they seem to coincide. For example, the fluctuation of the divorce rate during the interwar period is very similar to other countries that took part in World War I. Also, it is evident, that the number of childless couples among divorcees was very high, divorce was more often initiated by women than men (except shortly after the war period ended in 1920), the number of people with multiple divorces and the number of divorcees among married couples rose

consistently. Although the results about the place of habitation during the 1920s raises some doubt, it is clear, that the divorce rate among city population was much higher than among parishioners. Due to the reliability issues of primary data (among indicators and over time), the annual fluctuations of the official statistics should be interpreted very cautiously. Despite of that, they offer a quite informative and reliable overview of dissolved marriages on a large scale. Comparing the statistics with the similar data from judicial material, it appears, that the results are very similar within those indicators, where the representation of primary data is relatively high (number of children, initiator of divorce, rate of fault based vs mutual consent divorces). In cases where judicial material offers a more in depth information (place of habitation) or the indicators of official statistics differ from judicial practice (rate of different fault based divorces), the results are more varied.

Unfortunately, official statistics do not include any data on the socio-economic status of the divorcees and the number of working women. The mentioned issues can be considered one of the most intriguing aspects of modern divorce research. It must be said that as most of the list of indicators and the variables coincide with the statistics comprised during the second half of the 20th century and later, the results of the statistics for 1921-1936 can be compared to the same aspects at later stages of the process.

When analyzing the statistics and judicial material, special attention on the relationship between spouses before and during divorce is drawn. Firstly, it must be said that, compared to other materials, the files on mutual consent divorce consist of quite limited amount of information. To get a divorce, no more was needed than a mutual authorized request, that had to be confirmed by both parties during trial, not less than 3 months later. Furthermore, it was possible to send both statements to court via postal service, and this provision, as it appears, was often utilized. Investigating the earlier, unfinalized divorce files of those who divorced by mutual consent, the characterization of the marriage and motivators for dissolving it seem to coincide with those finalized based on fault. However, it should be kept in mind that this can probably not be implied to all mutually dissolved marriages. The nature of accusations in almost all of the guilt based cases was clearly divided by gender, e.g. men explained their request for divorce with the wife's adultery and/or leaving the family's place of habitation without any ground from her husband; women, on the other hand with the husband's excessive alcohol consumption and spendthrift, cruelty, sexual relations with other women which often brought about the inability to provide for the family and ended in abandonment or her being

forced to leave. Interestingly, although the defending party very rarely agreed to being the guilty party, there seemed to be practically no opposition to divorce itself. For court though, it was mostly enough when one incident of what could be interpreted as grounds for divorce was detected, either by a certificate (by court or health care institutions) or a statement from witness(es).

Official statistics reveal that divorce by mutual consent was becoming more and more common over the interwar years. However, this did not mean, that the rate of guilt-based divorces was falling. This can be explained by the fact that the number of divorces initiated by one spouse but finalized without detecting a guilty party, e.g. disagreement between spouses or unknown whereabouts of one's spouse, decreased constantly. At the beginning of the period under study, a considerable number of marriages were dissolved based on the fact that the husband had gone missing in the war. Surprisingly enough, this was no exception even 10 years later. The court cases reveal, that in a number of cases, divorce based on separation irrespective of spouse's will, unknown whereabouts of one spouse or even abandonment, can be linked to the war years. Also, the fact that the actual partnership or even all contacts between spouses had been lost years or decades before getting a divorce was not rare. Even more, among the cases, where both the length of cohabitation and separation in a marriage is known to us, the cases demonstrating longer separation period, prevail. Therefore, even though legal, institutional and economic background enabled a relatively easy process of divorce, in a large number of the cases, being married but living separate lives for quite long period of time, was not unusual. Data about the high number of married, but separated people during the census of 1934, also circumstantiates this conclusion.

Unfortunately, it is difficult to conclude the exact distribution of the socio-economic status of the divorcees, but it is clear that a considerable part of them belonged to the lower or even the lowest section of social strata. This can be explained by the fact that, as stated earlier, it was possible to get a divorce without physically appearing in court, and people identified as paupers, were exempt from court fees.

Current analysis demonstrates, that the overall nature of divorce and dissolved marriages in Estonia in 1921-1936 coincides with the rest of Europe. However, it is clear that Estonia as a pioneering country in population development, stood out for the rapidly increasing and relatively high divorce rate. This process was endowed by liberal divorce legislation and court procedures that enabled divorce on extensive grounds and with minimum cost. Despite of that,

both the statistics and judicial records allow us to presume, that the period between cohabitation and marital dissolution was often a relatively long one and compared to divorce, the situation where married couples lived separate lives, was not uncommon. The latter along with many other aspects of divorce are definitely worthy of a more profound analysis. Both the historical (e.g. ecclesiastical divorces up to World War I and the once again changed situation from the 1940s) and thematic (e.g. wider influence of family law, attitudes towards divorce and divorcees, the more specific socio-economic differentiation of divorcees) perspectives of divorces offers a wide field of work for future researchers.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristel Tammik (sünnikuupäev: 12.12.1983)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Abielulahutused Eestis 1921–1936,

mille juhendaja on vanemteadur Aigi-Rahi Tamm,

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 11.05.2014